

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Centar
za građansko
obrazovanje

Izbori i izborni programi 2012
suština ili forma?
dopunjeno izdanje

Podgorica, 2015.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Centar
za građansko
obrazovanje

Izbori i izborni programi 2012

suština ili forma?

dopunjeno izdanje

Izbori i izborni programi 2012: suština ili forma? dopunjeno izdanje

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Biblioteka

Demokratija

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autor:

Prof. dr Zoran Stoiljković

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Lektura i korektura:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Štampa

Studio MOUSE - Podgorica

Tiraž

100 primjeraka

ISBN 978-86-85591-56-3

COBISS.CG-ID 26747664

Sadržaj:

Predgovor	7
Izbori 2012. godine u Crnoj Gori: birači u lavirintima politike	10
Prilozi	47
<i>Izborni programi</i>	48
<i>Izborne liste</i>	169
<i>Grafički prikaz rodne zastupljenosti izbornih lista</i>	182
<i>Grafički prikaz rezultata političkih partija i koalicija na parlamentarnim izborima 2012. godine</i>	184
<i>Sastav Skupštine Crne Gore</i>	196
<i>Grafički prikaz rodne zastupljenosti u Skupštini Crne Gore</i>	200

Predgovor

Nakon parlamentarnih izbora 2009. godine Centar za građansko obrazovanje (CGO) objavio je publikaciju „*Prilog razvoju političkog pamćenja u Crnoj Gori – parlamentarni izbori 2009*“, kao početak svog rada na dokumentovanju političkih ponuda tokom izbornih ciklusa. Zatim je nakon parlamentarnih izbora 2012. godine, objavljena hrestomatija „*Izbori i izborni programi 2012: suština ili forma*“ kao nastavak tog dokumentarističkog rada, a ovo dopunjeno izdanje daje nešto širu perspektivu koja obuhvata analizu sadržaja, kvaliteta, dosljednosti i provjerljivosti izborne političke ponude.

Polazeći od toga da je političko pamćenje veoma važno u procesu oblikovanja države i društva, te 2009. smo postavili neka pitanja, koje se čine i danas podjednako aktuelna. Na primjer, da li u Crnoj Gori postoji sistematizovana dokumentacija koja svjedoči o razvoju političkih partija? Da li i koliko političke partije istinski poznaju svoje saradnike ili oponente u programskom i organizacionom, pa i interesnom smislu? Koliko su politički subjekti i pojedinci koji ih personifikuju spremni da uče jedni od drugih, posebno kada se radi o neistomišljenicima? Koliko je dominantni politički jezik u saglasju sa programskim principima?

Trećom publikacijom koja ponovo daje osvrt na parlamentarne izbore 2012. godine postavljamo osnove sistema političkog pamćenja, akcentirajući odnos učesnika crnogorskog političkog sistema prema brojnim egzistencijalno važnim pitanjima poput nezapošljenosti, procesa privatizacije i suočavanja sa ekonomskom krizom, odnosa prema evroatlantskim integracijama, stanju medija i cijelom setu ljudskih prava i sloboda kao suštinskom indikatoru spremnosti i zrelosti političkih elita da istinski doprinose izgradnji funkcionalnog demokratskog društva. Dodatno, prati se i odnos političkih aktera prema izgradnji državnih institucija koje treba da uspostave efikasan i efektivan sistem borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, kao ključni preduslov vladavine prava.

Razvoj kulture političkog pamćenja, kao i samih političkih ponuda i političkih subjekata, sporo napreduju. Činjenica da i dalje u Crnoj Gori imamo naglašeno negativne kampanje u odnosu na političke protivnike, pa čak i potencijalne saveznike, ukazuje na nizak nivo političke kulture, brojne kadrovske i organizacione nedostatke političkih subjekata, ali i strategija dugoročnog djelovanja.

Nivo evropskih integracija, kao i podrška koju taj proces ima u crnogorskoj javnosti, ne korespondira sa karakterom političke dinamike koja artikuliše crnogorsku političku scenu. Istovremeno se otvaraju ključna pregovaračka poglavlja i žučno brane identitetski stavovi, ide se od personalnog poistovjećivanja sa državom do nepriznavanja simbola, a sve pozivajući se na demokratske i prvenstveno građanske principe.

Razvoj demokratije u Crnoj Gori odvija se na krajnje autentičan način, bez dovoljnog korišćenja ili uvažavanja političke nauke ili komparativne prakse. Istina, političke kampanje polako prepoznaju i egzistencijalna pitanja kao što su nazapošljenost, siromaštvo, kvalitet zdravstvene zaštite i obrazovnog sistema, nezavisnost pravosuđa, efekte borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, zatim pravce spoljne politike, decentralizaciju i regionalni razvoj, ali ta pitanja i dalje ostaju u sjenci identitetskih pitanja čim ih neka od političkih elita pokrene kao svoj izraz ili izlaz. Dodatno, veoma se malo konkretnih mjera nudi za rješavanje nagomilanih društvenih problema, a pitanja prava grupa poput LGBT, osoba sa invaliditetom, RAE populacije, kao i suočavanje sa prošlošću, rodna ravnopravnost, održivi razvoj i zaštita životne sredine, kultura, sport itd. su ostajala van fokusa partija tokom i ovih izbora. Crnogorsko društvo nikako da identitetska pitanja izdigne iz dimenzije ličnog u prostor demokratskog, što ostaje prostor u kojem će političke elite u budućnosti morati više truda da ulože.

Ova edicija ima za cilj dalje nastaviti da doprinosi objektivizaciji crnogorske političke scene. Istovremeno, ona je i novi apel da sada kada u Crnoj Gori postoje univerzitetske jedinice koje se bave političkom naukom iste iskoriste šansu i uhvate se u koštac sa izazovom sistematizacije i analize dokumenata koji svjedoče o razvoju parlamentarizma u Crnoj Gori posljednjih decenija. Crnogorskom društvu, političkim akterima, organizacijama civilnog društva, akademskoj zajednici i drugima ova publikacija će omogućiti da dodatno unaprijede razumijevanje i sadržajnije izučavaju dinamične političke procese u zemlji. Građanima i građankama ova publikacija omogućava da prate obećanja političkih aktera, ali i oruđe da neodgovornost u odnosu na iste kažnjavaju na izborima.

Na kraju, treba podsjetiti i da uvijek postoji neki centar - civilni, politički, religijski, itd. - koji iz prošlosti vrši odabir događaja, ličnosti, okolnosti procjenjujući što i u kojoj mjeri će se nametnuti kao pamćenje. Prostor zapadnog Balkana, pa naravno i Crna Gora kao društvo, sklono je interpretacijama, što pamćenje u velikoj mjeri čini subjektivnom kategorijom. Političko pamćenje osim što nije institucionalizovano i samo je žrtva brojnih interpretacija u crnogorskom društvu. Ne postoji uspostavljen sistem koji bi prikupljao potrebnu osnovu za proučavanje političkog pamćenja, pravljenje potrebne vremenske distance, sazrijevanje demokratskih procesa. Kroz interpretaciju postoji mogućnost da politički događaji do kraja mijenjaju svoje značenje. Ipak postoji i moralna obaveza, uz društvenu potrebu, da damo doprinos političkom pamćenju, da prikupimo činjenice i ne uletimo u zamku interpretacije.

Daliborka Uljarević

Izbori 2012. godine u Crnoj Gori: birači u lavirintima politike

Uvod: partije i izborne strategije

Političke partije su, bar od sredine 19. vijeka, ključni i nezaobilazni akter koji u mnogome određuje životni okvir i sudbine generacija. Moderno političko zastupanje i predstavništvo, kao i formulisanje državne politike praktično su nezamislivi bez interakcije političkih partija. Na tone knjiga i rasprava napisano je o ulozi, funkcijama i demokratskom kapacitetu i limitima partija. Pritom, partije u modernim (kvazi) demokratskim režimima na vlast dolaze izbornom utakmicom.

Znanje o izborima, izbornim sistemima i procedurama, kao i strategijama političkog izbornog nastupa zato su *sine qua non* efikasnog političkog djelovanja, ali ujedno i pretpostavka za formiranje demokratskog političkog etosa zajednice.

1. **Politički izbori, u svom najopštijem značenju, predstavljaju način i proces selekcije i uspostavljanja - izbora osnovnih nosilaca političke vlasti.** U kompetitivnim, višepartijskim sistemima u kojima se zaista bira, gdje ne postoje tek pseudoizbori, odnosno „trka sa jednim konjem“ (Mil), izbori su ključan politički događaj. Bez **osnovne, formativne uloge izbora** u kreiranju osnovnih političkih ustanova, politički život demokratskih zajednica je nezamisliv.

2. U predstavničkim sistemima u kojima narod ne vlada neposredno, već na izborima odlučuje ko će vladati u njegovo ime, demokratsko-univerzalno, jednako izborna pravo, i direktni i tajni izbori su neke od temeljnih pretpostavki demokratskog karaktera poretka. Pobjeda u izbornoj utakmici predstavlja pritom jedini dozvoljen, legalan i legitiman, način dolaska na vlast, ili opstanka na njoj. Pozivanje na izborne rezultate-izborni legalitet od strane vlasti, odnosno njihovo osporavanje (isticanjem recimo brojnih, neravnopravnih uslova izborne utakmice) od strane opozicije, ključni je argument u prihvatanju ili osporavanju legitimnosti i naredne, **legitimacijske funkcije, izbora.**

3. I kad se njima naoko ništa ne mijenja u postojećem redu stvari, izbori su najpouzdaniji način da se utvrdi raspored političkih snaga i izmjeri realna snaga i utemeljenost pojedinih političkih stranaka i koalicija. Ujedno to je

osnov *identifikacijske* i, bar posredne, *stabilizirajuće funkcije izbora*. Izbori zapravo izražavaju distribuciju političke moći, odnosno predstavljaju legitiman mehanizam transfera različitih društvenih moći i političku vlast.

4. Na drugoj strani, u vremenima temeljnih društvenih kriza, izbori su najmanje konfliktan način obnove, ili uspostavljanja, višepartijske demokratije. U tom smislu, u zemljama u tranziciji opravdano se govori o *izbornoj, ili revoluciji izbornim listićima*.

5. No, osnovni demokratski potencijal izbora sadrži se u činjenici da oni predstavljaju *jedan od mehanizama zaštite građana od zloupotrebe vlasti*. Sama mogućnost građana da uskrate izbornu povjerenje vlastodršcima predstavlja značajan izvor njihovog uticaja, istovremeno, i oslonac za demokratsku kontrolu, ograničenje i podjelu vlasti.

6. Izborna participacija, odnosno *mobilizacijska funkcija izbora i izražavanje, autonomne političke volje*, ujedno su i način zadovoljavanja temeljne psihološke potrebe čovjeka za potvrđivanjem i samopoštovanjem. Zato što je ulog u izbornoj igri presudan, od ozbiljnih političkih igrača se traže krajnja naprezanja i naponi. Mobilizirati sve raspoložive izvore, iskoristiti sva dozvoljena sredstva da se glasači ubijede da daju podršku, ili da uskrate glas političkoj konkurenciji, osnovni je imperativ za preteđente na politički prijesto. Izbori zato često zadobiju izgled borbe na život i smrt, ili, posmatrano iz ugla ljubitelja ozbiljnih argumentovanih rasprava - cirkuske šatre u kojoj izborni kandidati djeluju poput mađioničara, klovnova ili gutača vatre. U mjeri u kojoj je politička publika, po svom realnom statusu i interesima, ali i različitom ukusu i afinitetima - raslojena i prateća izborna ponuda mora biti šarenolika.

7. Zato su, i uz sve svoje manjkavosti, izborne kampanje i najmasovniji oblik debate o ključnim društvenim pitanjima. Time izbori predstavljaju i nezaobilazan *faktor političke socijalizacije, odnosno imaju i značajnu funkciju informisanja i građanske edukacije*.

8. Ogromni ulog u izbornoj igri - vlast sama, stalno prisutnim čini izazov da se, u želji za pobjedom, posegne i za nedozvoljenim sredstvima. Strah od ucjene i izborne korupcije, odnosno podmićivanja, (pre)prodaje i krađe glasova je time sasvim osnovan i realan. Lepeza mogućnosti (prikrivenih) izbornih manipulacija je gotovo neograničena. Izbori su zato visokokonfliktan proces, i nije nimalo jednostavno ostvariti njihovu *funkciju obezbjeđenja mirne smene vlasti*. Posebno je to teško u društvima sa oštrim socijalnim podelama, i autoritarnom i netolerantnom političkom kulturom.

Upravo imajući u vidu ove izazove Sartori realistično zaključuje da poenta izbora nije da demokratiju učine što demokratskijom, već da je učine mogućim i održivim oblikom vladavine (Sartori, 2003).

Izborne determinante

Svaki (ozbiljni) izborni takmac mora voditi računa o smjeru i intenzitetu djelovanja šest osnovnih faktora koji odlučujuće utiču na izborne rezultate.

1. Na prvom mjestu o zatečenoj situaciji, odnosno o po sebe (ne)povoljnom **unutrašnjem i međunarodnom, ekonomskom i političkom kontekstu** u kome se odvijaju izbori. Stratezi kampanje i sami kandidati moraju prije svega razviti umijeće da prepoznaju i izdvoje nekoliko ključnih pitanja koja najdirektnije pogađaju interese, i bude strahove, ili nade i očekivanja većine birača. Nakon duge dominacije pitanja nacionalnih interesa, granica, odnosno određenja okvira i identiteta države, među građanima u Crnoj Gori i regionu dominiraju pitanja kvaliteta života, standarda, zapošljavanja, privrednog razvoja i borbe da se ograniči i suzbije gotovo endemski raširena korupcija. Pogledi na njih moraju biti prepoznatljiviji u odnosu na konkurenciju, i što jednostavnije formulisani, kako bi se mogli prevesti u nekoliko, lako pamtljivih izbornih slogana. Sigurno je da će pri tome opozicija nastojati da „naduva“ propuste vlasti, i kapitalizuje (iskoristi) podatke o njenim slabim ekonomskim i političkim učincima. Nasuprot tome, dotadašnja vlast će „otkrivati“ uspehe i relativizovati, umanjivati ili sa sebe skidati odgovornost za očite neusphe. Ako ništa drugo širiće uvjerenje da opozicija nije nikakva alternativa.

2. Drugo, marketinško pakovanje i sam sadržaj izbornih poruka moraju se zasnivati i na preciznom **uvidu u biračko tijelo - poznavanju njegovih temeljnih socijalnih, kao i političko-kulturnih karakteristika**. Nipošto se ne smeju ignorisati podaci o nivou obrazovanja, socijalnom poreklu i aktuelnom statusu birača, ili podaci o globalnoj nacionalnoj i konfesionalnoj strukturi društva. Iako citirati Marksa više nije u modi, parafrazirajući ga, možemo reći da se (izborna) politika uvijek brukala kad nije vodila dovoljno računa o realnoj interesnoj strukturi društva.

3. Projektovana predstava o stranci i kandidatu, njihovim programima i stvarnim namjerama - njihov „imidž“, mora se naslanjati i na **treću determinantu - afinitete, mentalitet i dominantne vrijednosti većine, ili bar značajnog dijela birača**. Izorno opredjeljenje birača nije samo stvar jasno sagledanog sopstvenog interesa i racionalno donete odluke, već i rezultat stvorenih predrasuda i raširenih (pred)ubjeđenja. I najbolje („po svjetskim standardima“) osmišljena kampanja, ukoliko se ne zasniva na izoštrenoj slici sopstvenog političkog tla, može ostati bez ključa za rješenje jednačine, složenih razloga i motiva, različitog izbornog ponašanja birača. Svako ko ne želi da unaprijed izgubi izbore mora stvoriti uvjerenje da djeluje saglasno osnovnim vrijednostima (i tradiciji) bar onog dijela biračkog tijela na čiju izbornu podršku računa.

4. Narednu, **četvrtu, determinantu čini sam karakter rješenja sadržanih u izbornom sistemu**. Recimo, samo izborom određene, sopstvenim potrebama i uticaju primjerene verzije izbornog sistema, odnosno, sa njegovom logikom

usaglašenim ponašanjem ne mogu se dobiti izbori, ali se znatno mogu povećati sopstvene, ili smanjiti šanse političke konkurencije. Sličan rezultat i dejstvo imaju i nejednaka zastupljenost i različit (pozitivan ili negativan) tretman stranaka i kandidata u medijima.

5. Realna procjena rasporeda snaga na partijskom spektru, ali i stepena ostvarenog sopstvenog, i uticaja konkurenata na različite oblike (ne)političkog organizovanja, odnosno **izborni realizam i posljedična adekvatna strategija sklapanja (i razbijanja) predizbornih i postizbornih koalicija su sljedeća peta pretpostavka uspješnog hoda ka vlasti.**

6. Najzad, **interna obilježja izbornog aktera se pojavljuju kao zaseban, šesti (limitirajući) faktor** koji određuje izgled na izborni uspjeh. Složeni izborni proces, i njegove brojne faze, zahtijevaju od učesnika izbora visoku organizovanost i resurnu opremljenost. Masovne, čvrsto organizovane partije sa brojnim članstvom i kapilarno raširenom organizacijskom mrežom po čitavoj teritoriji su očito u velikoj prednosti. Raspolaganje čitavim timovima stručnjaka i velikim brojem (motivisanih) aktivista - volontera koji obavljaju brojne izborne aktivnosti, čine značajnu, startnu prednost.

Naravno, i finansijska snaga i potencijal partija/koalicija i njihovih kandidata imaju nesporno veliki značaj. Brojne usluge i aktivnosti, posebno u špicu izborne kampanje, podrazumevaju angažovanje profesionalaca. Na primjer, oglašavanje i prisustvo u javnosti i te kako koštaju - pogotovo u situaciji zatvorenosti medija za poruke određenog kruga (opozicionih) učesnika izbora.

Iz ugla posmatranja kandidata i stranaka, zatečeno društveno stanje čini nesporno objektivnu, nametnutu izbornu determinantu. No, značaj neizabrane, objektivne odrednice izbora za njih imaju i položaj, interesi i (subjektivne) vrijednosti biračkog tijela. Subjektivne, varijabilne odrednice ishoda izbora predstavljaju same karakteristike stranaka i kandidata, prije svega njihovo različito strateško i taktičko umijeće. Izborni sistem i zakonodavstvo bi trebalo da ustanove fer i neutralna pravila igre jednaka za sve. Gdje god je to tako, oni i nemaju ulogu faktora koji značajnije posebno utiče na rezultate izbora. Očito, i kada su, formalno gledano, izborni uslovi relativno izjednačeni mnogi učesnici izbornu trku trče sa otežalim, „olovnim“ nogama.

Mediji i izbori

U tom kontekstu - kontekstu (ne)jednakih šansi da se sopstvena izborna ponuda učini dostupnim biračima posebno je dragocjena analiza pozicije i uloge medija. Naime, u modernim društvima važi pravilo da događaj koji nije postao vijest u mas-medijima, se i nije dogodio. Mediji mogu uvećati, ili umanjiti značaj, čak prećutati neka dešavanja. Na drugoj strani, oni mogu iskonstruisati i nešto što se ili uopšte nije desilo, ili je imalo sasvim drugačiju sadržinu.

U medijskom društvu ili „medijalizovanoj politici“ komunikacija je postala premija koja obezbjeđuje moć ili strateška igra koja (u velikoj mjeri) odlučuje o uspjehu ili neuspjehu pojedinaca, organizacija, društvenih grupa i čitavog društva.

Prezasićenost medijske scene, njena praktična nesavladivost i rezultirajuća sinkopirana pažnja potencijalne političke klijentele vodi ogorčenoj borbi za prisustvo u medijima i naklonost publike, odnosno medijalizaciji politike.

U tome se prepoznaje i tzv. *narkotička disfunkcija masovnih medija* pod kontrolom države, ali i krupnih medijskih mogula koji, bombardujući publiku selekcionisanim sadržajima stvaraju utisak lažne sigurnosti, kao i *monopolizirajuća funkcija* koja se sastoji u strukturisanju prikaza stvarnosti u kome građanin nema mogućnosti da sagleda i procjenjuje alternative.

Mediji zapravo, na osnovu svoje funkcije selekcije i filtriranja događaja imaju *moć tematizovanja* i naglašavanja značaja – tzv. *agenda setting*. Na drugoj strani, tzv. *agenda building* predstavlja nastojanje aktera politike da u javnost, prije svega medije, plasiraju za njih najvažnije, kao i najpovoljnije teme.

Moglo bi se zaključiti da mediji, na jednoj strani, predstavljaju za javnost *platformu za poimanje politike, da imaju funkciju ogledala javnog mnjenja* a da, na drugoj strani za izborne takmace predstavljaju ključnu *platformu za predstavljanje politike*.

Ponekad, u stanjima relativnog balansa političkih snaga, ili niskog kredibiliteta političkih aktera, mediji bez političkog mandata uzmu sebi za pravo da se samoproglase za *advokata interesa građana* i tako postanu svojevrsni politički faktor.

Inače, mogućnosti da se, u uslovima oštre socijalne i političke polarizacije medijskom kampanjom preokrenu daleko prije izbora stečene partijske preferencije birača, ograničene su. Najzad, prezastupljenost u medijima može da se kao bumerang vrati neubjedljivim izbornim akterima.

No, ako možda i nisu osnovni činilac oblikovanja mišljenja, *mas-mediji nesporno jesu vrhunsko sredstvo prenošenja (izbornih) poruka. Neravnopravni tretman i medijska izolacija u velikoj meri redukuje šanse za uspjeh na izborima*. Kada je o pojedinim medijima riječ, *televizija*, bar od gotovo legendarne debate Kenedi-Nikson iz kampanje 1960. godine u SAD, čini najpopularniji i najmasovniji kanal za slanje poruka biračima, bez obzira da li se radi o televizijama u javno – pravnom ili privatnom, komercijalnom statusu.

U ključne efekte medija, poput televizije koji se pasivno konzumiraju (push media) spadaju svakako *marketizacija, estradizacija i personalizacija* politike, sa sve većom ulogom lidera „za koga se lijepe kamere“, kao i (relativni) gubitak značaja masovnog članstva u odnosu na sve veći trend *profesionalizacije* i angažovanje velikog broja stručnjaka za odnose sa javnošću i politički konsalting.

Kritičari ovog trenda smatraju, sa dosta osnova, da posebno televizacija politike vodi diktatu aktuelnosti i begu od ozbiljnih, strateških političkih pristupa.

U posljednjih nekoliko decenija, **opada čitanost „ozbiljne“ štampe i slušanost radija** tako da oni sve više postaju mediji čiji produbljeni pristup i političke sadržaje prate predominantno političke elite, kao i sami kreatori javnog mnjenja i drugi mediji. Radi se možda o pretvrdnom zaključku jer pad tiraža dnevnih novina i političkih nedjeljnika u velikoj mjeri je kompenzovan praćenjem njihovih online izdanja.

Na drugoj strani, rastući značaj ima **internet** kao novi, (inter)aktivni medij (pull media). Gorljivi zagovornici interneta i socijalnih mreža govore čak o renesansi trajne, ovoga puta **„digitalne“ participacije**. I zaista, kada se radi o, prije svega, obrazovanijem i mlađem dijelu političke publike internet pruža mogućnosti ne samo koliko-toliko interaktivne komunikacije sa ponuđačima izbornih platformi, nego i međusobnog **umrežavanja i online i offline angažovanja**. Sličnu mogućnost renesanse foruma i partijskih debatnih klubova i grupa, kao i održanja partijskih referenduma i online kongresa nosi **„digitalizacija“ interne partijske komunikacije**, odnosno upotreba intraneta. No, internet je tek dopunski, komplementarni kanal medijske izborne komunikacije, jer pre utiče na krug već formiranih pristalica nego što donosi nove glasove. Najbolje strane – prednost interneta nad tradicionalnim medijima je upravo u njegovoj brzini, interaktivnosti i mogućnosti umrežavanja, što se posebno koristi kod:

- » organizovanja predizborne kampanje i mobilisanja partijskih volontera,
- » prikupljanja novca, prije svega velikog broja malih priloga za kampanju,
- » segmentiranje birača iz uvjerenja putem blogova i internet foruma, kao i u
- » funkciji informativnog resursa za prikupljanje (već „sažvakanih“) informacija za medijske poslenike, političke analitičare i konsultante i drugu „obaviještenu publiku“.

Politička i izborna scena Crna Gore

Logika i dinamika promjena partijskog sistema Crne Gore: od sistema sa dominantnom strankom ka umjerenom pluralizmu

Posebnu razvijenu političku i izbornu karakteristiku Crne Gore, čine izrazita gustina političkog organizovanja i identifikovanja i „prenaseljenost“ partijskog prostora. Na oko 515.000 birača postoji kompletna državna političko-institucionalna mreža, 21 lokalna vlast¹ i koliko-toliko u političkom životu prisutnih i aktivnih čak tridesetak partija i političkih udruženja. Primjera radi,

---

¹ Od 2013, odnosno 2014. postoje još dvije opštine, odnosno ukupno 23 opštine u Crnoj Gori

na izborima 2009. godine učestvovalo je 16 lista - 7 koalicija i 9 partija, odnosno ukupno 23 partije, a u Skupštinu je ušlo njih 8. Raširena predstava o tradicionalnoj sklonosti Crnogoraca politici i stranačkim podjelama u velikoj mjeri ima potvrdu i u aktuelnoj, pluralističkoj praksi. Pritom, svaki relevantan učesnik u političkom životu gotovo da lično poznaje sve ostale njegove ključne aktere.

Politički život, na autonoman i specifičan način, izražava linije socijalnih podela na tranzicione dobitnike i gubitnike, na siromašnu većinu i obogaćenu elitu, kao i nacionalnu izdiferenciranost na Crnogorce, Srbe, Albance, Bošnjake, Muslimane, Hrvate i pripadnike drugih nacionalnih grupa. Značajne su i dijelom i razvojno-ekonomskim faktorima uslovljene, regionalne podjele na (nerazvijeni) sjever i ekonomski dinamičniji jug Crne Gore. Ove podjele, kao i podjelu po osi: urbano-ruralno, kao i po generacijskoj pripadnosti, sintetski izražava, političkoj sceni i njenoj imanentnoj logici bliža, osa podjela na tradicionalni autoritarni nacional-populizam, na jednoj i liberalizirajući, proevropski modernizam, na drugoj strani.

No, neku vrstu političke konstante tokom čitavog 20. vijeka i naglašenu osnovu podjela – političku naddeterminantu, čini stav prema državnom statusu Crne Gore – zalaganje za njenu samostalnost ili zajednicu sa Srbijom. Unutar podijeljenog stanovništva, independisti su jače – natprosječno utemeljeni među pripadnicima manjinskih, prije svega albanske i hrvatske zajednice, u urbanim zonama i unutar mlađeg i obrazovanijeg dijela stanovništva, koje se identifikuje sa crnogorskom nacijom. Unionisti, ili integralisti, natprosječno utemeljenje i podršku su imali među biračima koji se identifikuju kao Srbi, ili Crnogorci „srpskog imena, korijena i porijekla“, i dolaze pretežno iz redova najmlađeg i starijeg, ruralnog i manje obrazovanog stanovništva².

Rascjep u Demokratskoj partiji socijalista (DPS) i programirana (samo) evolucija njenog većinskog krila, predvođenog premijerom Milom Đukanovićem, ka poziciji i zalaganju za „samostalnu i suverenu, evropsku Crnu Goru“ promijenice odnos snaga u korist independista na ovoj liniji i ubrzati hod ka državnoj samostalnosti Crne Gore, do koje konačno dolazi na referendumu 2006. godine.

Tačka preloma u političkom životu Crne Gore je dakle rascjep unutar vladajućeg DPS-a 1997. godine. Do tada, na prethodno održana tri izborna turnusa (1990, 1992, 1996) vladajući SK Crne Gore, kasnije (od 1991. godine) DPS je ubjedljivo pobjeđivao, čime je partijski sistem imao sva obilježja partijskog sistema sa predominantnom strankom. SK Crne Gore, odnosno DPS je, naime, na ovim izborima, dobijao 56% (1990), 44% (1992) i ponovo preko polovine svih glasova – 51%, na izborima 1996. godine. Unutar primjenjenog proporcionalnog

---

² CPIJM IDN, januar 2005, str. 21-22

izbornog sistema, to je ovoj stranci donosilo između 54% i 64% posto svih mandata i obezbjeđivalo sigurnu i stabilnu parlamentarnu većinu.

Do krize sistema sa predominantnom strankom dolazi, 1997-1998. godine, dakle ne promjenom rasporeda političkih snaga, već podjelom unutar vladajućeg DPS-a. Upravo zato, unutarstranački rascjep, njegovi razlozi, predistorija i, posebno, posljedice imaju temeljni značaj za analizu osobenosti političkog života i dinamike promjena sistema u Crnoj Gori.

Početno, treba čini se izdvojiti četiri karakteristike – dvije spoljne – koje se tiču (povoljnog) rasporeda snaga i tolerantnog (bar u odnosu na Srbiju) odnosa na relaciji: vlast-opozicija, kao i dvije unutrašnje – koje se tiču internih karakteristika relacija u DPS-u, koje su uopšte rascjep učinile mogućim ishodom. Na prvom mjestu, sama «lakoća vladanja» u prethodna tri izborna ciklusa omogućuje, saglasno teoremi o frakcijama i unutarstranačkoj dinamici, prihvatanje rizika rascjepa različitim strujama u dominantnoj partiji. Drugi, spoljni, takođe manje-više formalni, preduslov koji proističe iz predominantne pozicije partije, je u odnosu na SPS i partijski sistem Srbije, «mekša» priroda DPS-a u njegovim relacijama sa opozicijom. Tolerantnija, «pregovaračka» klima i priroda režima, manifestovala se bar u tri ključne tačke. Prvo, vladajuća stranka je odmah pristala na uvođenje proporcionalnog izbornog sistema, odnosno nije težila da do kraja maksimalizuje svoje infrastrukturne prednosti. Izborna manipulacija u Crnoj Gori svodila se, uglavnom, na promjene broja izbornih jedinica (od 20 do samo jedne) i otežavanje prelaska, relativno visokog izbornog praga od 4, odnosno 3%, što je na izborima 1992. dovelo do čak 21% «bačenih» glasova. Drugo, svo vrijeme su u političke i izborne procese bile uključene manjinske zajednice, uključiv i Albance u Crnoj Gori, odnosno njihovi politički reprezentivi. Najzad, tolerantan i politički korektan nastup vladajuće partije manifestovao se i kroz stvaranje (1993-1994) široke vladajuće koalicije, u koju su, iako zato nije bilo nikakvih izborno-političkih razloga jer je partija imala komotnu većinu, bile uključene i opozicione partije. Dalji, pretežno interni, unutarpartijski razlog i pretpostavku budućeg rascjepa činio je i sam, u poređenju sa režimom u Srbiji, nešto kolebljiviji i popustljiv stav u odnosu na prihvatanje predloga mirovnih rješenja za prostor bivše Jugoslavije. U više navrata, u periodu 1991-1992. godine, Momir Bulatović, kao predstavnik Crne Gore, je već datu saglasnost na, primjera radi, Karingtonov predlog za razrješenje krize, povlačio pod Miloševićim pritiskom. No, ključnu pretpostavku rascjepa kao ishoda unutarpartijskih sporova, predstavljala je **oligarhijska, a ne piramidalna, leadersko-sljedbenička struktura partije**. U politički život i na vlast, januara 1989. godine, nakon «balvan revolucije» grupa mladih partijskih lavova došla je kao tim ili ekipa, bez posebno izdvojenog lidera. Ubrzo u prvi plan je izašao tandem Bulatović-Đukanović, upravo oni lideri oko kojih će se 8-9 godina kasnije i obrazovati pregrupisanje i nastati rascjep. Za razliku od SPS i Srbije, partija i režim u Crnoj Gori se, bar u prvoj deceniji svog postojanja, dakle ne mogu prepoznati i imenovati «po imenu vladara» (Trajčke). Radilo se o rukovodećem jezgru koje je predvodilo, na promiloševićevskom talasu, «januarski prevrat» kojim je faktički «preuzet» SK Crne Gore. Vođe prevrata su se nakon vanrednog (desetog) partijskog kongresa našle na ključnim partijskim (i državnim) funkcijama (Darmanović, 2002:148).

Lojalnost Miloševiću bila je, međutim, bar inherentno ograničena «državnim statusom» koji je Crna Gora, kao i sve druge republike, zadobila Ustavom iz 1974. godine. On je, čak i podređenoj i poslušnoj eliti, davao značajnu autonomiju, koja bi se, u slučaju sukoba, mogla multiplikovati. Naravno, pod pretpostavkom da je frakcija koja ulazi u sukob sa Miloševićem, obezbijedila sopstvenu dominaciju i resurse vlasti u Crnoj Gori, kao i u podršku u spoljnjem okruženju – što će se 1997-1998. godine i ostvariti. Prelom i rascjep koji će dovesti do formiranja SNP-a (predvođenog prvo Momiro, pa Predragom Bulatovićem i najzad Srđanom Milićem) i preobražaja partijske scene Crne Gore iz sistema sa predominantnom strankom u multipartijski, polarizovani, pluralizam odnosno iz sistema kompetitivne poludemokratije u izbornu demokratiju (Diamond) «koincidirao» je sa trošenjem Miloševićeve harizme. Građanski i studentski protesti 1996-1997. godine, kao i podrška koju su oni zadobili u svijetu, jasno su poslali poruku o jačanju opozicije u Srbiji, kao i činjenici da je, nakon Dejtona i «uloge» garanta mira na Balkanu, Milošević ponovo u nemilosti Zapada.

Na osnovni, vidljivi, motiv i razlog sukoba – odnos prema Miloševiću i zajednici sa Srbijom, nadgrađuju se, i na konkretna opredjeljenja za jednu od strana u sukobu utiču: promicanje konkretnih interesa unutar nagomilane i uglavnom nekontrolisane moći - procesa «privatizovanja države» (Migdal), odnosno uspostavljanje klanova i «kadrovskih interesnih sfera», i na toj osnovi formiranih, sve dubljih ličnih sujeta i netrpeljivosti koji dobijaju, kad zadobiju i konceptualni i politički predznak i opravdanje, karakter otvorenog sukoba (Darmanović,2002:153).

Pritom, vododjelnica podjela je obrazovana oko daljeg pružanja ili pak uskraćivanja podrške Miloševiću. Upravo je oligarhijska struktura rukovodstva omogućila sukob koji rezultira podjelom po dubini organizacije i rascjepom. Još je Aristotel u Nikomahovoj etici oligarhiju, koju definiše kao vladavinu nekolicine, smatrao najranjivijim oblikom vladavine koji, po pravilu, završi borbom među oligarsima za konačnu prevlast. (Darmanović,2002:153).

Od momenta rascjepa u DPS-u i formiranja SNP-a, radikalno se mijenja odnos snaga i počinje drugačija politička igra, sa izmijenjenim pravilima igre i novim osnovama i sastavima političkih savezništava. Istovremeno, to je i osnov argumentacije da se pluralistička istorija Crne Gore, nakon 1989. dijeli na fazu prije i poslije rascjepa u DPS.

Istovremeno, od vanrednih izbora 1998. godine, i, posebno, nakon izbora 2001. godine, osnovnu liniju političkih (i širih socijalnih) podjela čini podjela na liniji: državna samostalnost - zajednica sa Srbijom, koju predvode i reprezentuju krila nekada jedinstvenog DPS. Za razliku od prethodnog perioda, raspored političkih snaga, odnosno neizvjesnost izbornog ishoda zahtijeva sklapanje izbornih i postizbornih koalicija.

Na izborima 1998. godine izbornu bitku vode koalicija „Da živimo bolje“ (koju čine DPS, SDP i Narodna stranka), SNP i Liberalni savez. Prevagu ostvaruje koalicija „Da živimo bolje“ sa osvojenih 45,2% glasova i dobijenih 53,8% mandata. SNP osvaja nešto preko trećine glasova i mandata – 36,1% glasova i 37,2% mandata. Zajedno sa Liberalnim savezom (6,4% mandata) i dve stranke albanske manjine – Demokratskim savezom i Demokratskom unijom (2% mandata) koalicija „Da živimo bolje“ raspolaže sa oko tri petine glasova i mandata – 58,3% glasova i 62,8% mandata. Dominantna pozicija u parlamentu se samoidentifikuje kao moderna, reformrska i proevropska, ali ne i još uvijek (otvorena) independistička.

Na narednim, (takođe vanrednim, zbog povlačenja NS iz vlasti) izborima, aprila 2001. godine, Narodna stranka i SNS, nastupaju sa SNP, u okviru koalicije „Zajedno za Jugoslaviju“. U koaliciji „Pobjeda je Crne Gore - demokratska koalicija Milo Đukanović“ sa DPS ostaje Socijaldemokratska partija. Tijesnu prevagu na izborima ostvarila je koalicija „Pobjeda je Crne Gore“ sa osvojenih 42% glasova i 42,8% mandata. Treći, relevantni učesnik izbora, Liberalni savez, koji od svog nastanka, izdvajanjem iz Saveza reformskih snaga, zadržava proevropsku, liberalnu i independističku poziciju, osvojio je 7,8% glasova i 7,7% mandata. Ova stranka se tako našla u funkciji jezička na vagi vlasti, čime je partijski sistem, Crne Gore, formalno i privremeno, zadobio oblik dvoipartijskog sistema.

Očito da neriješen problem državnosti, usporava proces stabilizovanja i konsolidovanja demokratije i nastanka stanja u kome „demokratija postaje jedina igra u gradu“ (Linc i Stepan, 1998). On dovodi do stvaranja taktičkih koalicija, baziranih na saglasnosti oko ključnog pitanja podjela, između stranaka iz različitih političkih familija koje se inače oko brojnih drugih pitanja, čak dijametralno razlikuju. Razvoj političkih (ne)prilika u Crnoj Gori, nakon 2001. godine i usvajanja Ustavne povelje 2002. godine, pa sve do postreferendumskih izbora 2006. i 2009. godine i aktuelizovanja pitanja manjinskih prava Srba i statusa srpskog jezika govori dovoljno u prilog ovoj ocjeni.

Ubjedljiva izborna pobjeda koalicije okupljene oko DPS na izborima 2009. godine, kao i nalazi istraživanja koji pokazuju da tri petine građana smatra da je Crna Gora na dobrom putu (CEMI, 2010), govore, međutim, u prilog ocjeni da je proces kreiranja samostalne, evropske Crne Gore, ireverzibilan, čak i za svojevremene protivnike osamostaljivanja. Ujedno, tako i partijski i politički sistem izlaze iz trusne zone oštre (anti)sistemske političke polarizacije i upućuju se ka daleko mirnijoj luci umjerenog „rovovskog“ pluralizma.

Ključnu značajku ovog sistema predstavlja činjenica da i nakon gubitka dominantnog uticaja DPS uspijeva da očuva vlast praksom „*perifernih političkih zaokreta*“ (Sartori), odnosno praksom u kojoj do promena, često i radikalnih, dolazi unutar evolucije vladajuće partije, pri čemu ona ne gubi poziciju vlasti. DPS ostaje u središtu političkog polja, prateći (i oblikujući) prosječnu brzinu evolucije

stavova tipičnog birača, ostavljajući druge aktore na krajnjim, ekstremnijim pozicijama. Ova pozicija je bitno ojačana raširenim klijentelističkim vezama, tipičnim za društva u kojima dugo vlada jedna politička garnitura, kao i raširenim defetizmom i uvjerenjem i opozicionih birača da će, još jednom, pobijediti oni koji su već na vlasti.

Možemo zato zaključiti da partijski sistem Crne Gore praktično sve do izbora 2012. godine i pored formiranja koalicionih vlada ima i dalje, zbog zadržanog dominantnog položaja DPS-a i nakon unutarstranačkog rascjepa, osnovne karakteristike sistema sa predominantnom strankom. „**Sistem sa predominantnom strankom je kompetitivni, višepartijski sistem u kome u dugom periodu izbori ne dovode do rotacije na vlasti. To je zapravo sustav u kojemu postoji više od jedne stranke i u kojemu se praktički stranke ne rotiraju.** Ista stranka, naprosto, uzastopce uspijeva osvojiti apsolutnu većinu mandata u parlamentu.“ (Sartori, 2002:182).

Kada je riječ o klauzuli o 50-postotnoj većini neophodnoj za klasifikovanje stranačkog sistema kao sistema sa predominantnom strankom, Sartori ističe potrebu za preciznijim i ujedno fleksibilnijim pristupom. „*Stranački sistem s predominantnom strankom je apsolutno većinski sistem, uz iznimku zemalja koje se neupitno oslanjaju na načelo manje od apsolutne većine.*“ (Sartori, 2002:183).

Da bi jedna stranka uspostavila sistem sa predominantnom strankom, neophodne su joj, tri uzastopne apsolutne (parlamentarne) većine, pod uslovom da je biračko tijelo stabilno, da se jasno prelazi prag apsolutne većine mandata, dakle ne nužno i dobijenih glasova, i da postoji jasna razlika između političkih stranaka. Indija, Japan, Urugvaj i Turska su neke od vanevropskih zemalja koje su decenijama imale sisteme sa predominantnom strankom, uz istovremene demokratske izborne procedure. Južnoafrička Republika i Nelson Mandela i njegov Nacionalni kongres su aktuelni (demokratski) primer sistema sa dominantnom strankom. Sistemima sa predominantnom strankom pripada i veliki broj afričkih i azijskih režima koji se, međutim, ne mogu pohvaliti demokratskom političkom i izbornom praksom o čemu, na specifičan način svjedoči i talas protesta u brojnim arapskim zemljama i promjene u Tunisu i Egiptu, početkom 2011. godine. Evropske zemlje i sistemi koji su, nekim svojim ključnim elementima, dugo predstavljali ili još predstavljaju primjere sistema sa dominantnom strankom su Švedska, Rusija i Crna Gora.

Logično se postavlja pitanje: Što bi to mogle biti bitne zajedničke karakteristike koje vode postojanju dominantne stranke u tako različitim zemljama kao što su Japan, JAR, Švedska, Rusija i Crna Gora? Čini se da bi se mogle izdvojiti tri grupe faktora koje doprinose takvom političkom rezultatu. **Prije svega, radi se o solidarističkoj socijalnoj i političkoj kulturi i sjećanju na dugu tradiciju relativne homogenosti društva.** Takva situacija praćena je i

širokom *prihvaćenošću političkog koncepta* ili pak, vjerske i filozofske doktrine koji utemeljuje solidarne društvene odnose. Najzad, treći intervenirajući faktor je *djelovanje istaknute, harizmatične ličnosti ili bar jakog lidera* koja personalizuje dominantno mišljenje i obezbjeđuje nadmoćnu pobjedu svojoj stranci/koaliciji i u uslovima postojanja višepartijske utakmice za podršku birača. Na osnovu ovih zajedničkih karakteristika mogao bi se uspostaviti hipotetički šestočlani model faktora koji doprinose prvo uspostavljanju, a onda i održanju partijskih sistema sa dominantnom strankom. Tih šest faktora čine: (1) organizaciona snaga i harizmatični lider dominantne stranke, (2) ključni socio-ekonomski blokovi koji je podržavaju; (3) penetracija partije u društvo putem satelitskih organizacija, (4) razvijeni patronatski odnosi; (5) politički pragmatizam i (6) razvijen simbolizam i kulturna homogenizacija.

Kako se radi o sve rjeđem spletu koincidirajućih okolnosti i faktora mogli bi se složiti sa autorima koji smatraju da se radi o tek, istorijskom „školskom“ modelu partijskog sistema (Bayme).

Po našem mišljenju, i primjer Crne Gore pokazuje da, polazno sa rascjepom u DPS a najkasnije od 2001. godine i nastanka „predreferendumske atmosfere“, i posebno nakon sticanja nezavisnosti 2006. godine, postupno nestaje specifični splet faktora i okolnosti koji je kreirao i održavao sistem sa dominantnom strankom. Posljedično, DPS počinje da na izbore izlazi u širim predizbornim koalicijama čije jezgro čini koalicija sa SDP. Primjera radi, na prethodnim izborima 2009. godine DPS je nastupio u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom, Bošnjačkom strankom i Hrvatskom građanskom inicijativom. Pored koalicije koja je usvojila apsolutnu većinu, u formiranju vlade priključila im se i Demokratska unija Albanaca.

Izbori 2012. godine i njihovi rezultati dovode do stanja u kome i ta predizborna koalicija nema parlamentarnu većinu i mora da stvara postizbornu vladavinsku koaliciju sa grupom etničkih i regionalnih stranaka. Time, partijski sistem Crne Gore formalno prestaje da bude sistem sa dominantnom strankom. No, to ne znači da značajne, čak korjenite promjene, bar na srednji i duži rok, nisu moguće.

Trzavice na liniji DPS-SDP, na jednoj, kao i prekomponovanje opozicije i tendencija nadilaženja političkog rova srpsko-crnogorske podjele, na drugoj strani, govore u prilog ocjeni o „odmrznutim“ podjelama, dinamiziranju političkog života i mogućim izmjenama političkih i izbornih partnera što Crnu Goru vodi ka sistemu umjerenog partijskog pluralizma. Posebno, krizom rašireno nezadovoljstvo socijalnim položajem većine građana i izražena podjela na tranzicione gubitnike i dobitnike, svijest o raširenosti korupcije i pretjeranom uplivu logike političkih, partijskih interesa i razloga u sve pore života jesu indikatori potrebe za prerazvrstavanjem i na partijsko-političkoj sceni.

Izbori u Crnoj Gori 2012.godine

Prijevremeni izbori 2012. godine su bili deveti parlamentarni izbori od uvođenja višepartijskog sistema u Crnoj Gori, a čak treći za šest godina nakon sticanja nezavisnosti. Na ovim izborima za glasove birača takmičilo se 13 izbornih lista - sedam koalicija, pet partija i jedna grupa građana. Biračko pravo u Crnoj Gori imalo je 514.055 građana, koji su glasati na 1.165 biračkih mjesta, i birali 81 poslanika u parlamentu. Najviše glasača je bilo u Podgorici 144.037, a najmanje u Šavniku 1.874. Istovremeno sa parlamentarnim održani su i lokalni izbori u Nikšiću i Budvi. Centar za demokratsku tranziciju prijavio je Državnoj izbornoj komisiji oko 1.200 posmatrača. Izbore u Crnoj Gori pratilo je i više od 100 stranih posmatrača.³

Izborne liste i rezultati

Grupa građana **Albanska omladinska alijansa** bila je na prvom mjestu na glasačkom listiću. Na drugom mjestu je **Srpska sloga**, trećem **Hrvatska građanska inicijativa** - Odlučno, a na četvrtom **Pozitivna Crna Gora** - Darko Pajović. Na glasačkom listiću peta je **Socijalistička narodna partija** - I riječ i djelo, a slijede **Demokratska unija Albanaca** i **Albanska koalicija** - Demokratski savez u Crnoj Gori, Demokratska partija i Albanska alternativa. Izborna lista **Demokratski front** - Miodrag Lekić je na osmom, koalicija **Forca za jedinstvo** na devetom, a **Bošnjačka stranka** - Rafet Husović na desetom mjestu. Na 11. mjestu je koalicija **Evropska Crna Gora** - Milo Đukanović, na 12. **Koalicija Zajedno**, a na posljednjem, 13 mjestu koalicija **Srpski nacionalni savez** - Ranko Kadić.

<i>Naziv liste</i>	<i>Glasovi</i>	<i>%</i>	<i>Mandati</i>
1. Albanska omladinska Alijansa	531	0,1	0
2. Srpska sloga	5.275	1,5	0
3. Hrvatska građanska inicijativa	1.514	0,4	1
4. Pozitivna Crna Gora – Darko Pajović	29.885	8,4	7
5. SNP Socijalistička narodna partija Crne Gore – i riječ i djelo	40.079	11,2	9
6. Demokratska unija Albanaca	2.852	0,8	0
7. Albanska koalicija : Demokratski savez u Crnoj Gori, Demokratska partija	3.845	1,1	1

³ U birački spisak ukupno je bilo upisano **514 055** birača;- na biračkim mjestima glasalo **347.424** birača;- van biračkih mjesta odnosno putem pisma glasalo **15.290** birača;- glasalo ukupno **362.714** birača;- bilo primljeno **515.035** glasačkih listića, od čega 981 za glasanje zatvorenih i pritvorenih lica;- bilo **152.321** neupotrijebljenih glasačkih listića;- bilo **362.714** upotrijebljenih glasačkih listića;- bilo **5.764** nevažećih glasačkih listića;- bilo **356.950** važećih listića.

8. Demokratski front – Miodrag Lekić	82.752	23,2	20
9. Forca za jedinstvo	5.244	1,5	1
10. Bošnjačka stranka – Rafet Husović	15.124	4,2	3
11. Koalicija Evropska Crna Gora – Milo Đukanović	165.380	46,3	39
12. Zajedno	1.384	0,4	0
13. Srpski nacionalni savez – dr Ranko Kadić	3.085	0,9	0

Tabela 1: Zvanični rezultati parlamentarnih izbora održanih 14. oktobra 2012.

Zanimljivo je da od 13 lista, čak 8 čine nacionalno identifikovane liste, pri čemu su politički predstavnici Albanaca i Srba na izbore išli u više odvojenih izbornih kolona. To se pokazalo kao strateški pogrešan izbor tako da su, pored Koalicije Zajedno, izvan parlamenta ostale obje srpske političke liste, kao i dvije albanske - Demokratska unija Albanaca (DUA) i Albanska omladinska Alijansa.

Od 8 lista čiji su predstavnici ušli u parlament, Koalicija Evropska Crna Gora (KECG) osvojila je 39 mandata, Demokratski front (DF) 20 mandata, Socijalistička narodna partija (SNP) 9 mandata, Pozitivna Crna Gora (PCG) 7 mandata, Bošnjačka stranka (BS) 3 mandata, a Hrvatska građanska inicijativa (HGI), FORCA i Albanska koalicija (AK) po 1 mandat.

U nastojanju da u analizu uvede elemente političke i izborne dinamike i kritički revalorizuje efekte formiranja koalicija Zlatko Vujović poredi rezultate izbora održanih nakon 2006. godine i sticanja nezavisnosti Crne Gore.

Partija	2006		2009		2012		Razlika
	Broj	(%)	Broj	(%)	Broj	(%)	(2012-2009)
DPS	32	39,5	35	43,2	31	38,3	-4,9
SDP	8	9,1	9	11,1	7	8,6	-2,5
SNP	8	9,1	16	19,8	9	11,1	-8,7
SNS - NOVA*	9	11,1	8	9,9	8	9,9	0
Pozitivna CG	-	-	-	-	7	8,6	-
DF					7 (20)	8,6 (24,7)	-
PzP	11	13,6	5	6,2	5	6,2	0
BS	2	2,5	3	3,7	3	3,7	0
LP	1	1,2	0	0	1	1,2	1,2
HGI	1	1,2	1	1,2	1	1,2	0
FORCA			1	1,2	1	1,2	0
DUA	1	1,2	1	1,2	0	0	-1,2
DP	-	-	-	-	1	1,2	-
DSCG	1	1,2	1	1,2	0	0	-
NS	2	2,5	0	0	0	0	-
SRS	1	1,2	0	0	0	0	
AA	1	1,2	1	1,2	0	0	
DSS	1	1,2	0	0	0	0	
DSJ	1	1,2	0	0	1	1,2	
NSS	1	1,2	0	0	0	0	
AP			1	1,2	0	0	-
Crna Gora	81		81		81		

Tabela 2. Pregled izbornih rezultata prema osvojenim mandatima nakon obnove nezavisnosti

U red relativnih izbornih gubitnika spada SNP koji je, uglavnom zbog podjele oko ulaska u Demokratski front, ostvario značajno lošiji izborni rezultat. Taktička unutarstranačka sporenja i podjele oko isplativosti ulaska u određenu koaliciju nisu ništa novo ni za političku scenu, ni za sam SNP. Koalicionim okupljanjem se može profitirati, ali i (kratkoročno) gubiti. Po pravilu, taktičke podjele na početku ostaju unutar stranke, ali vremenom stvaraju klimu nepovjerenja i sve šireg jaza koji može rezultirati i rascjepom unutar stranke. No to ne mora neposredno ishoditi i promjenom programske politike i političkih partnerstava. Pitanje je i da li u Crnoj Gori ima prostora za još jednu (relevantnu) socijaldemokratsku stranku, pogotovo ako je vode već viđeni politički likovi.

* Nova srpska demokratija - NOVA predstavlja, prvenstveno, transformisanu Srpsku narodnu stranku, koja se 2009. godine ujedinila sa Narodnom socijalističkom partijom, odcijepljenim dijelom SNP-a, koje je nekad predvodio nekadašnji lider SNP-a Momir Bulatović. Narodna socijalistička partija je imala parlamentarni status zahvaljujući pripadnosti koaliciji Spaska lista koju je predvodila Srpska narodna stranka. Stvaranjem nove partije njeni osnivači su pokušali da se približe političkom centru što je izazvalo otpore unutar stranke koji su rezultirali stvaranjem nove partije predvođene Dobrilom Dedejićem, jednim od lidera Srpske narodne stranke (Vujović, 2012:3).

Na drugoj strani, u tek relativne dobitnike ovih izbora spada "Lekićeva" koalicija Demokratski front, i posebno, Pozitivna Crna Gora Darka Pajovića koja je u svom prvom izbornom nastupu osvojila vrlo solidnih 8,4 % i ušla u Skupštinu i stekla značajan pregovarački potencijal.

Koalicioni opozicioni savezi u Crnoj Gori za cilj, prije svega, imaju stvaranje utiska o sposobnosti opozicionih lidera da se okupe zajedno, odnosno uvjerenja da je promjena vlasti uopšte moguća. Da bi se izašlo iz predstave o poslovično posvađanoj i gubitničkoj opoziciji neophodna je i minimalna zajednička platforma, koja bi otklonila zlorade komentere da ih je okupila samo žudnja za vlašću. U tom okviru, recimo Nova ulazeći u Demokratski front pokazuje da ne želi imidž političkih ekstremista i traga za pozicijom umjerenog, Evropi razumljivog, nacionalno-demokratskog desnog centra, prebacujući optužbe za radikalizam na konto poteza vlasti.

Hipotetički gledano, na osnovu postignutih izbornih rezultata, stvaranje postizborne koalicione vlade moguće je bilo u sljedećim opcijama:

1) KECG - BS - HGI - FORCA - AK

U prilog ove "koalicije koalicija" vladajućeg bloka govori podudarnost političkih interesa izražena kako kroz srodnu partijsko-programsku orijentaciju, tako i u još većoj mjeri i kroz stečeno iskustvo i saradnju iz prethodnih perioda boravka u vlasti

2) DF- SNP - PCG - BS - HGI - FORCA - AK

Radi se tek o matematički mogućoj širokoj koalicionoj, "opozicionoj" vladi - političkom kišobranu sastavljenom od različitih partijsko-programskih načela i ideoloških orijentacija i okrenutoj ka taktičkoj saradnji sa manjinskim strankama u cilju rušenja dotadašnje vlasti,

3) PCG - BS - HGI - FORCA - AK uz podršku DF-a i SNP-a ili KECG

Manjinska koaliciona vlada različitih programsko-partijskih opredjeljenja koja bi bila podržana od većih parlamentarnih političkih grupacija, što je, imajući u vidu raspored snaga i potrebu aktera, prije svega vladajućih, da zadrže instrumente vlasti bila i najmanje vjerovatna, tek matematička mogućnost,

4) KECG-DF

Radi se zbog direktne suprotstavljenosti interesa i duge istorije međusobnih sukoba o, takođe, tek hipotetičkoj koaliciji sastavljenoj od dijametralno suprotnih partijskih interesa dva najbrojnija izborna igrača.

Za formiranje postizborne vlade najočiglednija i najizglednija je dakle bila prva opcija - postizborna većina sačinjena od Koalicije Evropska Crna Gora i manjinskih partija. Ojačana je, dakle, posebno taktička, pregovaračka pozicija stranaka manjina, posebno Bošnjacke stranke, kao i autonomni prostor i potencijal SDP. Vodećoj DPS, uz gorak ukus "uslovne pobjede" ostala je ipak pozicija vlasti sa ponovo u operativne dizgine vlasti vraćenim Milom Đukanovićem.

Aktuelna previranja na partijsko-političkoj sceni po mome mišljenju, međutim, još ne prelaze granice uobičajenih taktičkih pregrupisavanja i izraz su atmosfere predizborne političke groznice u kojoj se sklapanjem koalicija želi ostvariti što bolji rezultat. Malim akterima nesigurnim u svoj parlamentarni status (Liberali) upućuje se ponuda koja se ne može odbiti i koja je izazovnija od ponude konkurencije. Pronalaze se kredibilne ličnosti (Lekić) oko koje se stvaraju šire koalicije i (opozicione) platforme koje bi mogle privući i neodlučne birače.

No, do ozbiljne prekompozicije može doći samo kumuliranjem djelovanja tri grupe faktora: (1) promjenama nedovoljno efikasne politike i rezultirajućim buđenjem građana i njihovih udruženja koje ishodi kriza, (2) demokratizirajućim posljedicama daljeg hoda ka evropskim integracijama i nužnošću da se pruže ozbiljni dokazi da je «demokratija postala jedina igra u gradu», kao i (3) odlaskom iz aktivnog političkog života lidera osnivača, pre svega vladajućeg DPS-a. Realno je očekivati da će do toga doći tek na nekim narednim izborima.

Izborna obećanja i postizborna realnost: javne politike u izbornoj ponudi

U javnom i političkom životu, veoma je raširena tvrdnja da su personalizovanje politike i medijalizacija kampanja dovele do kraja programskih politika, odnosno do stanja u kome se danas samo u različita marketinška pakovanja pakuju u suštini iste programske sadržine. U pozadini ove ocjene je tvrdnja o kraju ideologija i programski zasnovanih javnih politika. I kod umjerenijih pristalica ove pozicije dominira politički cinizam prema naporu usmjerenom ka skrupuloznoj programskoj analizi. On je motivisan dugom listom primjedbi, koje u osnovi imaju sljedeća tri argumenta:

- (1) Partije se ne pridržavaju svojih obećanja, odnosno ne drže ozbiljno do njih,
- (2) Eklektički i “zavodljivo” ih i formulišu kako bi podišli biračima i dobili izbore,
- (3) Birači ih i sami ne čitaju (i ne razumijeju) ili im, i kada ih razlikuju, ne vjeruju.

Nasuprot ovoj ocjeni, aktuelna kriza dovela je do talasa reideologizacije politike i povratka programa i “velikih pitanja”. Očito, stvaraocima lokalnog političkog mnjenja nije u interesu da to konstatuju tako da Crna Gora, kao i druge države u regionu, uživa i dalje u letargičnoj klimi političke provincije.

U tom kontekstu, za birače postaje jako važno traganje za odgovorom na pitanje: ***Što nam to, i uz koje međusobne razlike, politički akteri nude i kakve nam garancije pružaju da će ostvariti svoja izborna obećanja?***

Izborni programi su važan indikator za analizu ponašanja političkih partija, kako u procesu dolaska na vlast, tako i za procjenu efekata njihove vladavine. Badž i Robertson su 1979. godine osnovali Grupu za istraživanje manifesta (The manifesto

research group). Kasnije je nastao i Projekat za komparativno istraživanje manifesta (Comparative manifesto project), u okviru kojih se u prethodne tri decenije okupilo više istraživača, koji su svoje teorijsko-empirijske zaključke o procesima pretvaranja izborne volje birača u saglasne javne politike zasnovali na podacima do kojih su došli proučavanjem tekstova izbornih programa u velikom broju država.

U svom obrazloženju većeg značaja proučavanja izbornih programa u odnosu na druge partijske dokumente, zastupnici „manifesto pristupa” ističu četiri prednosti: **(1) programi su skup ključnih partijskih stavova, (2) oni posjeduju autoritet, jer ih najčešće usvajaju partijske konvencije, (3) oni posjeduju reprezentativnost, jer su rezultat dogovora partije kao cjeline i (4) ovi programi se objavljuju prije svakih izbora, što omogućava njihovo lakše proučavanje** (Klingemann, H.D., Volkens, A., Bara J., Budge I. and McDonlad M. 2006:164).

U politikološkim raspravama postoje dva dominantna konkurentna pristupa objašnjenju, kako preferencije birača bivaju pretvorene u javnu politiku (McDonald, M. and Budge I, 2005:89).

Na jednoj strani su zastupnici „**teorije partijskog mandata**”, prema kojima politička partija koja pobijedi na izborima dokazuje da je dobila podršku za svoj izborni program koji je dovoljno različit u odnosu na izborne programe drugih partija, te na vlasti pristupa njegovom sprovođenju i preuzima potpunu odgovornost za tu aktivnost. (Downs, 1957:20-41).

Na drugoj strani su zastupnici teze o konvergenciji partijskih programa, odnosno „**teorije srednjeg mandata**”, koji smatraju da političke partije u trci za osvajanje preferencija „srednjeg birača” (*median voter*), približavaju svoje programske stavove do tačke da se ne može više uvidjeti suštinska razlika među programima i političkim partijama i da je teško utvrditi odgovornost za sprovođenje politike. Mekdonald i Badž smatraju da empirijski dokazi u njihovom istraživanju idu u korist prvog pristupa i da **u izbornom periodu „partije nude razumno stabilne pakete politika biračima, što ovima pojednostavljuje procese prikupljanja informacija i donošenja razumnih odluka.”**⁴ Međutim, u postizbornom periodu poslije uspostavljanja kabineta, postoji tendencija ka važenju drugog pristupa, odnosno konvergenciji politika pobjedničkih partija u javnu politiku koja bi trebalo da predstavlja preferenciju srednjeg birača.

Što se tiče samog postupka analize sadržaja izbornih programa, zastupnici ovog pristupa, **kategorizuju stavove političkih partija, te upoređuju tokom vremena stepen promjena u okviru jedne partije, zatim između različitih partija i na kraju, između različitih država.**⁵

---

4 Oni do svojih zaključaka dolaze proučavajući 21 razvijenu demokratiju u periodu 1950-1995. McDonald, M. and Budge I., *Elections, Parties, Democracy-Confering the Median Mandate*, Oxford University Press, New York, 2005., p. 90.

5 Klingeman, Hoferbert i Badž smatraju da je za cjelovito istraživanje neophodno, uz analizu sadržaja

Nemoguće je ne uvidjeti da se izborni programi u praksi teško pretvaraju u javne politike, koje su u potpunoj saglasnosti sa tim programima. Čini se jasnim da to može da se desi, a u velikom broju slučajeva se i dešava, zbog prevarnog ponašanja političkih partija prema biračima, koje u borbi za glasove ne prezaju od najnevjerovatnijih izbornih obećanja i različitih drugih manipulacija. Sa druge strane, ne može se osporiti ni činjenica da i uz najbolju namjeru političkih partija, postoje i neki sistemski faktori koji uzrokuju neadekvatnu realizaciju izbornih programa u postizbornom periodu. Ne smije se zanemariti činjenica da su vlade u velikom broju slučajeva proizvod koalicionih aranžmana koji zahtijevaju uzajamne ustupke koalicionih partnera, što utiče na moguću korekciju izbornih programa, a vrlo često biva i izgovor za oslobađanje od političke odgovornosti. Kao bitan faktor, tu je i pitanje stepena informisanosti birača, odnosno činjenice da oni često mogu da budu u zabludi u procjeni političkih partija i njihovih izbornih programa.⁶

Metodološki i hipotetički okvir

Inspiraciju za analizu javnih politika u izornoj ponudi pronašli smo u već više od četvrt vijeka realizovanom međunarodnom projektu *CMP – Comparative Manifesto Project*, koji, od 1989.godine, vode njemački politolozi Hans Diter Klingeman i Andrea Volkens. Metodski, projekat bazira na analizi utvrđenih relevantnih *policy* područja (7 oblasti: spoljna politika, sloboda i demokratija, politički sistem, ekonomija, blagostanje i kvalitet života, struktura društva i društveno grupisanje, analiziranih unutar 56 tema) i njihovom kodiranju i kvantifikaciji i komparaciji.

U samoj analizi programske izborne ponude polazimo od tri metoda uporišta.

Prvo, čini klasifikovanje linija partijsko – političkih podjela, odnosno političkih subjekata u Crnoj Gori u **7 političkih familija: (autoritarna) ljevica, socijaldemokratija, socijal-liberali, tržišni liberali, konzervativci, desni radikali i nacionalisti, regionalne i etničke stranke**. U tom okviru polazimo od 4 kriterija klasifikacije:

(1) političko (samo)pozicioniranje

---

samih programskih dokumenata, uzeti u obzir i reformulaciju klasičnih programskih koncepata, ispitivanje njihovog funkcionisanja u kompetitivnom izbornom procesu i način na koji programi mogu funkcionisati u generalnoj političkoj agendi određenog mandata vladajućih partija, odnosno konkretne vlade.”(Klingemann H.D., Hofferbert, R. and Budge, I.,1994:21).

6 Dauns upozorava da, iako birači generalno pokušavaju da racionalno odrede svoj izbor procjenjujući troškove i dobitke, oni u stvarnosti često nemaju perfektnu informaciju, jer procjenjuju sva pitanja na osnovu malog broja oblasti u kojima je očigledna nadmoć koncepta određene partije. Downs, Anthony,, *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row, 1957..p. 46

(2) stečeni imidž u stručnoj i opštoj javnosti

(3) socijalna ukorijenjenost i izborna podrška

(4) intepretacija ključnih političkih vrijednosti poput tržišta, demokratije, slobode i pravde, nacionalne države, operacionalizovane, posebno, kroz viđenje procesa građenja i poželjnog obima funkcija države i instrumenata njihovog ostvarivanja.

Polaznu osnovu za analizu predstavljao je hipotetički model programskog profiliranja stranaka. Tako, recimo, i pored izražene tendencije DPS i SDP, ali i SNP, pa i Pozitivne Crne Gore, za prestižnim prefiksom socijal-demokrata, u našem modelu je prazno mesto socijaldemokratije. Na osnovu analize programskih odrednica i analize političkog delovanja, DPS, SDP i Pozitivnu smeštamo na socijal-liberalnu a SNP, i pored nesumnjive programske evolucije, još uvek na lijevu autoritarnu poziciju (Stojiljković, 2008, 2012).

	GS	GJ	O
Liberalne			
Konzervativne			
Nacionalističke			
Socijal-liberalne	DPS	SDP	Pozitivna Crna Gora
Leve autoritarne			SNP
Etničke/Regionalne		Bošnjačka stranka, HGI Albanske partije	

Tabela3: Programska pozicija parlamentarnih partija (2012.)

Legenda: GS - ključna stranka; GJ - partner u vlasti; O - opozicija

Indikativno, da u aktuelnom parlamentu Crne Gore su kao nepoželjne ili politički neisplative političke etikete odsutne nacionalistička, ali i liberalna i konzervativna pozicija.

Dodatno, strukturu *Demokratski front* kao složenu, kompozitnu „mozaik” koaliciju koju čine stranke i dijelovi stranaka koje pripadaju različitim političkim familijama u širokom luku od konzervativnih nacionalnih (Nova), preko (socijalno) liberalnih (Pokret za promjene) do lijevih, socijalističkih (Bulatovićeva frakcija SNP) ostavili smo izvan klasifikacije. Biće zanimljivo posmatrati da li će se ova koalicija profilirati u trajniju programski uvezaniju koaliciju.

Drugo, neposredni predmet analize predstavljaju programi izbornih takmaca, odnosno uslovna, radna podjela javnih politika u njima na tri velika tematska segmenta, odnosno makro-sistema: politički, ekonomski i socijalni, i

njihovo razvrstavanje (i kvalitativna analiza) u 24 uža problemska segmenta.⁷

Treće, u analogiji sa medicinskim pristupom i terminologijom, prikupljena programska dokumenta, sadržaji i izborni manifesti i poruke se analiziraju, imajući kritički u vidu nameravanu njihovu „zavodljivost“ i tržišno – političku zakrivljenost, unutar 4 uže methodske i problemske cjeline:

1. **Dijagnoza** stanja kako celini društva tako i u određenoj oblasti – praktičnoj politici: osnovna ocjena, parametri, kriteriji i korišćena argumentacija
2. **Etiologija**: razvoj, uzroci stanja «bolesti» u pojedinoj oblasti, kao i akteri – vinovnici postojećeg stanja i njegove žrtve i korisnici
3. **Terapija**: procesi, sadržaji, aktivnosti i akteri i koalicije za promjene
4. **Kontrola**: predviđeni mehanizmi i institucije civilne i političke kontrole, monitoringa i evaluacije preuzetih javnih politika

U aktuelnom izbornom kontekstu u Crnoj Gori, tematsku okosnicu i prioritet istraživanja čini traganje za odgovorima na tri ključna pitanja:

(1) Koji politički problemi, odnosno predlozi njihovog rješavanja dijele političke stranke?

(2) U kojoj mjeri se razlikuju ideološki i policy stavovi stranaka?

(3) Što je upravljiva i održiva vladavinska politika u postizbornom periodu?

Polazno, ideologiju u svedenom, operativnom smislu određujemo kao manje ili više koherentan i zaokružen skup ideja kojima se reinterpreтираju prethodno stanje i aktuelna stvarnost i određuje poželjni pravac promjena (budućnost), kao i prepreke i otpori na tom putu. Programski, ideološki koncept istovremeno predstavlja osnov za političko takmičenje.

Javne, praktične politike su strategije i operativne metode koje grade država i njeni organi u cilju uređenja i razvoja pojedinih oblasti od javnog interesa i značaja. Govoriti o politici kao **policy-ju** znači razumjeti je kao racionalni, sprovodiv

---

⁷ U istraživanju javnih politika u izbornoj pobnudi na izborima 2012.godine, jedinice kodiranja i analize su bili: **I Država i politički sistem** - Političke institucije i odgovornost vlasti (organizacija i podjela i kontrola vlasti), (2) Vladavina prava i reforma pravosuđa, (3) Regionalizacija, decentralizacija i lokalna vlast, (4) Nacija, nacionalni (i konfesionalni) identiteti i međunacionalni odnosi, (5) Bezbjedonosne strategije i reforma i civilna kontrola vojske i policije, (6) Međunarodni odnosi, regionalna saradnja i EU integracije, (7) Borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, (8) Partijski i izborni sistem i (9) Civilno društvo i demokratija; **II Ekonomski sistem i politika** (1) Interpretacija uzroka i načina prevazilaženja krize: eksterni i nacionalni okvir, (2) Ekonomska – socijalne funkcije države (indikator: prihodna i rashodna dimenzija budžeta), (3) Država kao poslodavac i naručilac (javne nabavke, privatizacija), (4) Globalna i sektorske razvojne strategije i politike, (5) Održivi razvoj: ekonomija i ekologija i (6) Socijalno preduzetništvo; **III Socijalni sistemi i politike** (1) Socijalna politika i socijalne službe i osiguranje, (2) Siromaštvo i socijalna kohezija, (3) Rad, zapošljavanje i socijalni dijalog, (4) Rodna ravnopravnost i antidiskriminativne politike, (5) Mladi (6) Penzije i stara lica, (7) Obrazovanje i nauka, (8) Zdravstvo i (9) Kultura i mediji (indikator: tradicionalne – (post) moderne vrijednosti, javni servis i interes – tržišna valorizacija

program kojim se žele ostvariti određeni politički ciljevi. Program strukturno sadrži: donošenje odgovarajuće regulative i normativnih rješenja, kao i usaglašenu strategiju aktivnosti, uključiv potrebne finansijske, materijalne i kadrovske resurse. U demokratskim društvima i vođenim javnim politikama, javne praktične politike sadrže i monitoring nad primjenom i kritičku evaluaciju ostvarenih učinaka, uključiv i revidiranje, pa i napuštanje neuspjelih i nesprovodivih projekata. Na političkoj i izbornoj ravni razlikujemo tri vrste javnih politika: (1) **distribucijske ili klijentelističke politike** koje donose koristi specifikovanoj maloj grupi i, po pravilu, uključuju borbu i cjenkanje oko budžetskih sredstava namijenjenih uskim interesnim lobijima, na čiju se podršku računa; (2) **regulacijske politike** kojima se postavljaju “pravila igre” u različitim oblastima, ali koje, često, takođe imaju značajne ekonomske nus-efekte i (3) **redistribucijske politike** koje, za razliku od klijentelističkih, široko distribuiraju troškove i dobiti na cijelo stanovništvo (Petković, 2009:68-71).

Na tradicionalnoj, socio- ekonomskoj ravni podjela zapravo razlike u vođenim redistributivnim politikama u najvećoj mjeri vode razlikovanju političke ljevice, centra i desnice. Od ljevice se očekuje zagovaranje robusnih redistributivnih politika, kojima se, kroz progresivne poreze, u značajnoj mjeri vrše transferi od bogatih ka siromašnima u cilju stvaranja društva/države blagostanja i široko dostupnog i kvalitetnog obrazovanja i sistema zdravstvenih i socijalnih usluga. Nasuprot tome, neoliberalnu desnicu karakterišu javne politike koje smanjuju javnu potrošnju i redukuju socijalne transfere pozivajući se na ideologemu da je najbolje prepustiti rješavanje problema blagostanja tržištu i rezultirajućem privrednom rastu.

Sadržaj izbornih programa relevantnih političkih partija

Izborni programi su pisani dokumenti koje političke partije izrađuju, usvajaju i predstavljaju biračima prije izbora. Izborni programi uglavnom imaju dvije vrste sadržaja. Prva vrsta sadržaja su tradicionalni partijski stavovi, koji su vezani za partijsku ideologiju, politiku, imidž, dugoročne ciljeve i interese biračkog tela. Druga vrsta sadržaja su obećanja, rješenja za probleme i elementi za posebne javne politike, koje političke partije namjeravaju sprovesti ako dođu na vlast i koji kasnije mogu poslužiti za ocjenu rada partija u institucijama vlasti.⁸ *Na osnovu njih*

---

⁸ *Predizbornu analizu* sadržaja izbornih programa čini identifikacija programskih obećanja, ocjena usklađenosti sa javnim interesom i kampanja predizbornog informisanja birača. *Programska obećanja* su esencijalni sadržaj u izbornim programima, a posebno ocjena njihove usklađenosti sa potrebama građana. *Analiza realizacije izbornih programa* vladajućih partija je aktivnost kojom se provjerava ispunjenost obećanog u toku i na kraju mandata, a kampanja informisanja treba da građane učini sposobnijim da na izborima kazne ili nagrade vladajuće partije. Kasapović, Mirjana, (2003), *Izborni leksikon*, Zagreb: Politička kultura, str. 156-157

može se mjeriti i ocjenjivati partijska uspješnost, sposobnost zastupanja javnog interesa, kredibilitet i verodostojnost. U odnosu na partijske političke programe koji su opštiji, dugoročniji i ideološki sadržajniji, izborni programi političkih partija su konkretniji, kratkoročniji i sa minimumom ili bez ideoloških sadržaja.

Analizom izbornih programa političkih partija moguće je dobiti odgovor na više pitanja: koji programski sadržaji i vrijednosti dijele biračko tijelo i političke partije, koliko su političke partije dosljedne u davanju konkretnih obećanja na izborima, koliko su obećanja u skladu sa očekivanjima građana i koliko su mjerljiva i precizna i, najzad, kakvo je bilo ispunjavanje datih obećanja?

Relevantni programski sadržaji za analizu su obećanja koja podrazumijevaju **definisani cilj ili rješenje za određenu oblast ili problem u budućem ili vremenu do narednih izbora.**

Irelevantni programski sadržaji su političke ocjene predizbornog stanja i vlastitih ili tuđih rezultata vlasti, kompromitujući sadržaji o drugim partijama, ideološki sadržaji i drugi sadržaji koji nemaju obilježja programskog obećanja.

Prema preciznosti ili mjerljivosti programski sadržaji su svrstani u precizne, nedovoljno precizne i nemjerljive. Pod preciznim programskim sadržajima podrazumijevaju se oni kojim se obećava nešto potpuno mjerljivo i nedvosmisleno po kvantitetu, kvalitetu i roku, pod nedovoljno preciznim ono što nema dovoljnu preciznost za ocjenu i mjerenje a pod nemjerljivim sadržajima sve što je uopšteno i teško ili nikako mjerljivo.

U odnosu na pokrivenost relevantnih problema ili oblasti programskim sadržajima, izborne programe je moguće podijeliti na:

- I. one koji pokrivaju sve relevantne oblasti i probleme,
- II. one koji pokrivaju veći dio ili preko dvije trećine relevantnih oblasti i problema,
- III. one koje pokrivaju djelimično ili od jedne do dvije trećine relevantnih oblasti i problema i
- IV. one koji pokrivaju manje od jedne trećine relevantnih društvenih oblasti i problema (Dejanović, 2014)

Programske poruke i izborna obećanja u kampanji 2012.godine

Načelno se može konstatovati da je svim takmičarima tokom predizborne kampanje zajednički bio opšti konsenzus oko punopravnog članstva Crne Gore u Evropskoj uniji.

Razlike su, unutar pitanja vezanih za državni, uključiv i spoljno- politički identitet, postojale oko pitanja integracije Crne Gore u evroatlantske strukture, odnosno oko članstva u NATO, gdje su se jedni zalagali za izričito članstvo u ovoj političko-vojnoj organizaciji, drugi su bili protiv, dok su treći smatrali da Crna Gora treba preispitati i druge oblike članstva u vojno-bezbjedonosnim institucijama.

Identitetskim pitanjima, prije svega unutar “manjinske agende” i prevashodne potrebe da se institucionalno-politički dizajn suverene Crne Gore vertikalno decentralizacije tako da omoguću autonomiju organizovanja i odlučivanja, prvenstveno su se bavile regionalne i etničke stranke.

Na ovim izborima, unutar kriznog konteksta, iako ne i dovoljno, partije i koalicije tokom predizborne kampanje posvetile su veću pažnju i ekonomskim i socijalnim problemima. No, data obećanja mahom su bila izrazito uopštena. Isticani su poželjni, ali na žalost dosta uopšteni predlozi o ekonomskim reformama, poboljšanju životnog standarda stanovništva, unaprijeđenju socijalne i zdravstvene zaštite, boljem obrazovanju, decentralizaciji i regionalnom razvoju i smanjivanju nezaposlenosti i siromaštva. Djelimičan izuzetak u ovom pogledu predstavljaju predložene mjere u sektorskim ekonomskim politikama prisutne u izbornim manifestima SNP-a i Demokratskog fronta. Naglašena širina zahvata i obećanih redistributivnih mjera su moguće odraz opozicione pozicije i realne udaljenosti od pozicije vlasti, odnosno pozicije “neodgovorne opozicije” (Sartori) koja omogućuje davanje neprovjerljivih i time “zavodljivih” obećanja.

Vladajuća koalicija Evropska Crna Gora (DPS-SDP-LP)

Pošto će se realizam datih izbornih obećanja pobjedničke koalicije predstaviti i kroz program rada Vlade, ovdje ćemo taksativno navesti samo ključne ciljeve koje je u tri analizirane oblasti posebno apostrofirala pobjednička koalicija:

Država i politički sistem

- » Integracija Crne Gore u EU i NATO;
- » Unapređenje multietničnog društva, razvoj dobrosusjedskih odnosa i njegovanje temeljnih vrijednosti demokratije.
- » Usvajanje reforme pravnog sistema u cilju unapređenja vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i sloboda. Posvećenost regionalnoj i međunarodnoj saradnji u oblastima borbe protiv terorizma, prekograničnog i organizovanog kriminala, trafikinga i krijumčarenja narkotika.

Ekonomski sistem i politika

- » Fiskalno prilagođavanje u cilju održanja zdravih javnih finansija i

unaprijeđenja kreditnog rejtinga, jačanje poreske discipline i reforma poreskog sistema;

- » Nastavak strukturnih reformi u svim oblastima kako bi se obezbijedila dugoročna ekonomska konkurentnost i unaprijedio ambijent;
- » Smanjivanje barijera na državnom i lokalnom nivou u cilju ubrzavanja investicione aktivnosti;
- » Razmah domaćeg preduzetništva i stimulisanje stranih investicija;
- » Intezivne aktivnosti na realizaciji mjera za suzbijanje sive ekonomije;
- » Realizaciju Strategije ravnomjernog regionalnog razvoja, posebno unutar realizacije započetih projekata poput Porto Montenegro Tivat ili Luštica Bay Resort Tivat.

Socijalni sistemi i politike

- » Sprovođenje niza politika i programa koje će pomoći povećanju zaposlenosti, posebno mladih ljudi;
- » Obezbeđivanje sredstava za plate, penzije, socijalna davanja i međunarodna plaćanja;
- » Briga za očuvanje baštine, otvorenost prema kulturi različitosti i podsticanje individualnog stvaralaštva.

Opozicione stranke i koalicije

Za razliku od Pozitivne Crne Gore, čije programske odrednice i obećanja svojom širinom i fleksibilnošću, sa pozicije novog političkog aktera, pokušavaju da otvore politički prostor između ušančenih pozicija pozicije i opozicije i to na poželjnoj socijalno-liberalnoj poziciji koja najbolje «pogađa» interese «središnjeg birača» (Dauns), SNP i Demokratski front detaljno razrađuju svoja programska obećanja. Naravno, široko i argumentuju propuste vlasti i peciziraju detaljno set poželjnih ciljeva i pratećih socijalnih politika usmjerenih na pojedine socijalne grupe na čiju podršku računaju. SNP čak, u nastojanju da ubjedljivo iskaže svoj vladavinski potencijal, u svojim izbornim obećanjima dijeli svoje ciljeve na one kratkoročne i urgente koje će realizovati u prvih 100 dana nakon dolaska na vlast i na one srednjoročne koje će realizovati u okviru četvorogodišnjeg izbornog mandata.

Pozitivna Crna Gora

U domenu *ekonomskog sistema i politike* Pozitivna se polazno izjašnjava za državnu intervenciju, i autentičnu ideju socijal-demokratije koja je princip na kojem treba da se zasniva Crna Gora. Ključni stav predstavlja uvjerenje da

efikasnost ekonomije ne zavisi od svojine, nego zavisi od dobrog upravljanja preduzećima, a dobro upravljanje opet počiva na znanju i organizaciji. Formativni stav čini opredjeljenje da stvaranjem ušteda treba smanjivati troškove države, a uštedeni novac preusmjeriti u investiranje.

Aktivnu državnu politiku kreditiranja preduzeća, bilo direktnim stimulisanjem, bilo subvencijama treba realizovati u saradnji sa poslovnim bankama na način da kamatna stopa bude na nivou koji omogućava stabilno poslovanje samih privrednih subjekata. Specifičnu poruku Pozitivne čini stav da država treba da otvara nova preduzeća čiji je vlasnik, a kasnije na tržištu da uđe i u aranžmane mješovite svojine.

U oblastima *socijalnih sistema i politika ključne vrijednosti su:*

- » Održanje Crne Gore na temelju solidarnosti i socijalne pravde;
- » Protivljenje zapostavljanju zdravstvenog sistema. Zdravstvena zaštita mora biti efikasna i u službi građana, odnosno dostupna svima bez obzira na imovinsko stanje;
- » Ulaganje u obrazovanje na svim nivoima, ulažući na taj način u budućnost, pri čemu se potencira stav da privatne škole i privatni fakulteti ne mogu da obave ulogu jačanja obrazovanog sistema u Crnoj Gori.

Demokratski front (DF)

Država i politički sistem

Stranke okupljene u koaliciji put ka vlasti vide kroz zamašne političko - institucionalne reforme pri čemu su posebno fokusirani naredni ciljevi:

- » Izmijeniti Zakon o izboru poslanika i odbornika tako da građani neposredno biraju narodne poslanike na bazi referenci kandidata;
- » Izvršiti funkcionalnu i fiskalnu decentralizaciju;
- » Omogućiti formiranje novih opština (Golubovci, Grbalj, Tuzi, Petnjica, Petrovac, Sutomore), uz ekonomsku opravdanost i podršku većine građana na lokalnom referendumu;
- » Pokrenuti inicijativu za izmjene Ustava u pogledu obezbjeđivanja dodatnih ustavnih garancija nezavisnosti i efikasnosti pravosuđa, kroz odrednicu da se kvalifikovanom dvotrećinskom većinom svih poslanika u Skupštini Crne Gore biraju članovi Sudskog savjeta, Predsjednik Vrhovnog suda, Vrhovni državni tužilac i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda;
- » Postojeću upravu za antikorupcijsku inicijativu, osnovanu uredbom Vlade, zamijeniti Agencijom za borbu protiv korupcije koju bi osnovala Skupština zakonom. Na čelo Agencije postaviti uglednu ličnost bez političke pozadine;
- » Usvojiti Zakon o insajderima, ljudima koji prijavljuju koruptivne radnje pojedinaca ili grupa nadležnih organa;

- » Preispitati postupak sprovođenja svih privatizacija za koje postoji sumnja da su urađene na protivpravan način;
- » Stimulisati aktivno učešće građana, civilnog sektora i nosioca političke vlasti i borbi protiv korupcije;
- » Ojačati ulogu zaštitinika ljudskih prava kroz izmjenjene zakonske regulative.
- » Nadzirati sprovođenje Zakona o zabrani diskriminacije;
- » Uključiti sve relevantne činioce u proces evropskih integracija, opoziciju, NVO sektor, univerzitete i sindikate.

Ekonomski sistem i politika

Unutarkoalicioni dogovor u ravni ekonomije postignut je oko sljedećih prioriteta:

- » Izvršiti reviziju svih privatizacija i dugogodišnjih zakupa;
- » Sačiniti Strategiju ekonomskog razvoja Crne Gore do 2022. godine koja bi sadržala usaglašene ciljeve i mjere sektorskih politika, a koje bi obezbjeđivale stabilan;
- » Usvojiti zakon o fiskalnoj odgovornosti kojim bi se uvela fiskalna pravila u dijelu javnog duga, budžetskog deficita, javne potrošnje i javnih prihoda;
- » Povećati nivo transparentnosti fiskalne potrošnje na svim nivoima;
- » Formirati Razvojnu banku Crne Gore dokapitalizacijom Investiciono-razvojnog fonda;
- » Organizovati javna preduzeća kao društva kapitala;
- » Ukinuti upravne odbore i uvesti nadzor rada javnih preduzeća od strane države i opština koji su ih osnovali;
- » Posebna kontrola javnih preduzeća od strane Državne revizorske institucije.

Socijalni sistemi i politike

U zoni izborna izrazito naplativih socijalnih obećanja dominiraju sljedeći ciljevi :

- » Izmijeniti Zakon o radu i Opšti kolektivni ugovor tako da se obezbijedi sigurnost radnika i onemogućiti grubo kršenje radničkih prava: nezakoniti otkazi, neisplaćivanje plata, neplaćanje poreza i doprinosa, neplaćanje prekovremenog rada, neplaćanje rada nedeljom i praznicima, nepoštovanje prava na godišnji odmor;
- » Omogućiti radnicima prekvalifikaciju i usavršavanje u skladu sa potrebama tržišta rada;
- » Izmijeniti Zakon o penzijsko-invalidskom osiguranju u smislu smanjenja starosne granice za odlazak u penziju;
- » Ustanoviti fond za žrtve tranzicije u koji bi se usmjeravala sredstva od prodaje i rentiranja oduzete imovine stečene nelegalnim putem;
- » Gledati na mlade kao na društveni potencijal, a ne kao društveni problem;
- » Omogućiti veće učešće mladih u procesima odlučivanja;

- » Sistemski podsticati zapošljavanje mladih. Podsticati preduzetništvo mladih osoba;
- » Omogućiti adekvatno stambeno zbrinjavanje mladih;
- » Obezbjediti potpunu zaštitu i slobodu novinara i spriječiti cenzuru i autocenzuru u medijima;
- » Obezbjediti institucionalnu podršku istraživačkom novinarstvu;
- » Stvoriti uslove za oslobađanje novinara od političkih uticaja i pritisaka, ali i pritisaka urednika, vlasnika i drugih centara moći;
- » Onemogućiti svaki vid monopola i političke kontrole nad medijima.

Socijalistička narodna partija (SNP)

U izbornoj političkoj ponudi SNP se, pored opštih, nesegmentiranih poruka i obećanja, posebno apostrofiraju ciljevi i izborna obećanja usmjerena na tri segmenta biračkog tijela na čiju se nadprosečnu podršku računa: Srbe, sjever Crne Gore i niže, krizom posebno pogođene socijalne slojeve.

Država i politički sistem

- » Unaprijediti političko-ekonomske i kulturne veze sa svim državama-bivšim republikama SFRJ, a naročito sa Republikom Srbijom kao ključnim i strateškim ekonomskim partnerom Crne Gore;
- » Izmjeniti i dopuniti Zakon o teritorijalnoj organizaciji u dijelu olakšavanja uslova za osnivanje jedinica lokalne samouprave, odnosno smanjivanje ingerencija Vlade u tom postupku;
- » Izmjeniti i dopuniti Zakon o državnoj imovini u pravcu decentralizacije odnosno povećanja nadležnosti jedinica lokalne samouprave u gazdovanju državnom imovinom;
- » Donijeti poseban zakon o zaštiti državnih službenika i namještenika koji prijavljuju slučajeve korupcije;
- » Racionalizovati postojeći sistem institucija i tijela koji se bave borbom protiv korupcije i organizovanog kriminala, uz puni nadzor Skupštine Crne Gore u odnosu na *aktivnosti antikorupcijskih institucija i tijela*.

Ekonomski sistem i politika

- » Urediti da najmanje jedna trećina prihoda od privatizacije pripadne posebnom Fondu finansijskih rezervi koji bi se formirao i koji bi služio za podršku razvojnim projektima privrednih društava u većinskom državnom vlasništvu;
- » Buduće privatizacije strateške državne imovine u sektorima saobraćaja, energetike, poljoprivrede i turizma obaviti donošenjem posebnog zakona za svaku privatizaciju pojedinačno.

Socijalni sistemi i politike

- » Izraditi jedinstveni registar svih korisnika socijalnih naknada i formirati socijalni karton građana Crne Gore;
- » Uvesti socijalne penzije za lica starija od 65 godina koja nemaju drugih primanja;
- » Formirati mrežu sigurnih ženskih kuća za žene žrtve nasilja, posebno žene sa invaliditetom i žene starijeg doba;
- » Donijeti novi Zakon o univerzitetu sa ciljem jačanja suštinske funkcionalne i fiskalne autonomije univerziteta, a naročito u dijelu ukidanja ovlašćenja izvršne vlasti u izboru rukovodećih struktura univerziteta;
- » Redovno vršiti inspekcijski nadzor nad radom zdravstvenih ustanova u cilju povećanja nivoa zdravstvene zaštite i bezbjednog liječenja u tom sektoru;
- » Razviti mrežu ambulanti na seoskom području;
- » Definisati zakonskim rješenjem da iznos prosječne penzije ne može biti niži od dvije trećine iznosa prosječne zarade u Crnoj Gori;
- » Donijeti Zakon o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji i depolitizovati izbor rukovodećih struktura u medijima koji se pretežno finansiraju iz državnog i budžeta jedinica lokalnih samouprava;
- » Donijeti Zakon o mladima i formirati Ministarstvo za mlade i sport;
- » Sistemski riješiti pitanje podsticaja izgradnje stanova za mlade braćne parove donošenjem posebnog zakona i formiranjem posebnog stambenog fonda;
- » Uvesti obaveznu praksu u programima svih fakultetskih jedinica na univerzitetu;
- » U cilju podrške mladim ljudima, u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje, uvesti mogućnost sezonskog zapošljavanja za sve završene srednjoškolce.

Regionalne i etničke stranke

Sve četiri manjinske stranke i koalicije koje su ušle u parlament na internoj, unutrašnjepolitičkoj ravni Crne Gore posebno nastoje da promovišu vitalne interese svoje nacionalne skupine, a na spoljno-političkoj se zalažu za evroatlanske integracije. Stepem saglasnosti manjinskih pristupa nacionalnim javnim politikama ilustrovaćemo tako što ćemo kao zajedničke dati ciljeve prisutne u izbornoj platformi Bošnjačke stranke izostavljajući samo direktno pozivanje na Bošnjake.

Država i politički sistem

- » Puna integracija naroda u politički, ekonomski, socijalni i kulturni život Crne Gore, sa svim svojim osobenostima;
- » Djelotvorniji uticaj na proces vršenja vlasti u svim segmentima i na svim

- nivoima, posebno u oblasti bezbjednosti, obrazovanja, kulture, informisanja i regionalnog razvoja;
- » Dosljedna primjena propisa koji uređuju oblast manjinskih prava, u cilju postizanja suštinske ravnopravnosti s ostalim narodima u Crnoj Gori;
  - » Obezbjedenje autentičnog zastupanja naroda na nivou opština;
  - » Oročavanje procesa obezbjeđenja srazmjerne zastupljenosti u zapošljavanju u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave;
  - » Dalja afirmacija i stvaranje potrebnih uslova za rad vijeća u Crnoj Gori i za jačanje njegove autonomnosti u odlučivanju;
  - » Brza i suštinska decentralizacija uprave i u skladu sa tim, primjerena fiskalna decentralizacija;
  - » Regionalni razvoj, obezbjeđivanje neophodne koordinacije u planiranju razvoja, preraspodjela resursa i osnivanja regionalne razvojne agencije;
  - » Zadržavanje monotipskog koncepta opština i osnivanje novih opština;
  - » Donošenje Zakona o vjerskim zajednicama, pravedna raspodjelu sredstava za zaštitu sakralnih objekata vjerskih zajednica, i da nadležni organi planiraju izgradnju vjerskih objekata u skladu s potrebama vjernika;
  - » Članstvo Crne Gore u EU i NATO, što bi obezbijedilo dugoročnu političku i ekonomsku stabilnost.

Ekonomski sistem i politika

Kada je o ekonomskim politikama reč tipično za ove stranke i koalicije je da na opštim, prihvatljivim ciljevima reformi i razvoja poentiraju specifične regionalne i nacionalne prioritete. Primjera radi, *Bošnjačka stranka* apostrofira izgradnju autoputa Bar-Boljari, aerodroma u Beranama, puta Plav-Podgorica i Jadransko-Jonske ceste, kao i kvalitetnije mreže lokalne putne infrastrukture. Na drugoj strani, *Albanska koalicija (AK)* izbornu ponudu poentira na: vraćanju nadležnosti opštini Ulcinj; u upravljanju primorskim resursima; uspostavljanju opštine Malesije sa centrom u Tuzima; reviziji procesa privatizacije u oblastima gdje žive Albanci, kao i preispitivanju modela upravljanja primorjem u opštini Ulcinj, oko Skadarskog jezera, rijeke Bojane, rijeke Cijevne, kao i nacionalnih parkova u Plavu.

Socijalni sistemi i politike

Istovetan pristup sadržan je i kada je o socijalnim sistemima i politikama - posebno obrazovnim i kulturnim reč. Primjera radi *Bošnjačka stranka* posebno ističe uključivanje vjerskih odgojno-obrazovnih institucija u zvanični obrazovni proces i zvanično priznavanje stečenih kvalifikacija. FORCA u svojim programskim porukama i obećanjima akcenat stavlja na borbu pravnim sredstvima na lokalnom, ali i na međunarodnom nivou, u cilju eliminisanje diskriminacije koja je urađena nad Albancima u vezi sa njihovom imovinom i

omogućavanja ostvarivanja prava Albanaca u Crnoj Gori za povratak imovine (najgrublje kršenje osnovnih legitimnih prava albanske manjine u slučaju Valdanos, Štoj, Ana e Malit, Šipčaniku i Nacionalni park Prokletije).

PRILOG: Skica za istraživanje uloge građana, medija i civilnog društva u procjeni izborne ponude i javnih politika

Informisanost građana o izbornim programima političkih partija prvenstveno je, naravno, njihov interes i potreba, ali i obaveza političkih partija, kao onih koji se programski legitimišu na izborima, kao i informativnih medija i organizacija civilnog društva. Rezultati istraživanja (Momir Dejanović, 2014), međutim, pokazuju približno istu neinformisanost o sadržaju izbornih programa političkih partija iz BiH, Srbije i Hrvatske. Može se reći da je o sadržaju izbornih programa zadovoljavajuće informisano samo 14% građana u Srbiji, 16% građana u Hrvatskoj i 18% građana u BiH. Takođe, rezultati istraživanja u regionu ukazuju da su **građani čak više neinformisani o realizaciji izbornih programa, nego o njihovom sadržaju**. Posebno je indikativno da je i samo partijsko članstvo nedovoljno informisano o izbornim programima političkih partija. Logično se da zaključiti da ne postoji ni dovoljna unutarpartijska rasprava i informisanje u vreme pripreme i predstavljanja izbornih programa, ni potrebna zainteresovanost partijskog članstva da sebe i druge informiše o sadržaju izbornih programa.

Uloga i uticaj civilnog društva u procesu realizacije izbornih programa

Uloga civilnog društva trebala bi da bude da kao “pas-čuvar demokratije” analizira, istražuje, zagovara i informiše o postojanju, sadržaju i ostvarivanju izbornih programa političkih partija, sa željom da utiče i na građanke i građane i na političke partije. Pod zadovoljavajućom ulogom civilnog društva misli se na situaciju u kojoj se mreža organizacija civilnog društva na nepristrasan, neselektivan, kompetentan i transparentan način i u kontinuitetu bavi problemom sadržaja i realizacije izbornih programa, pri čemu uživa i povjerenje u natpolovične većine građana.

Komparativno istraživanje, sprovedeno u proljeće 2014. godine, pokazuje da među svim zemljama u regionu i Turskoj obuhvaćenim istraživanjem (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Albanija, Turska i Kosovo), državljani Crne Gore imaju nadprosečni stepen povjerenja u nevladin sektor. Dakle, jedan od dva državljana Crne Gore (50 %) vjeruje organizacijama civilnog društva (OCD), što je sa Bosnom (50%) i Turskom (56 %) i najveći procenat u u regionu. Na drugoj strani, najniži nivo povjerenja u OCD je prisutan u Albaniji i Srbiji, gdje tek jedna trećina (33 % i 30 % respektivno) ispitanika ima kakvo-takvo povjerenje u OCD.

Dodatno, građani Crne Gore imaju najjače povjerenje - povjerenje polovine njih, u predsjednika države (52 %), NVO (50%) i policiju (49%) . Sa druge strane, oni najmanje - povjerenje jedne trećine, imaju u političke stranke (29 %), pravosuđe (36 %), i sindikate (36 %).

Da bi se dobila jasnija slika o percepciji OCD, prvenstveno NVO, stavovi građana Crne Gore o njima i drugim organizacijama i institucijama su testirani, kroz dvije komplementarne dimenzije: prije svega na (1) njihovoj posvećenosti rješavanju problema sa kojima se građani Crne Gore suočavaju, ali i na (2) povjerenju koje građani imaju prema tim istim organizacijama i institucijama. U analizi je utvrđena korelacija visokog intenziteta ($R2 = 0.82$) između povjerenja u institucije i svijesti o njihovim naporima u rješavanju problema.

Možemo zaključiti da je visoko povjerenje u NVO sektor posljedica činjenice da su građani Crne Gore uvjereni da NVO ulažu najviše napora u rješavanju problema sa kojima se Crna Gora suočava (56%), čak i veće nego predsjednik, kome inače građani najviše veruju.

Međutim, ova veoma pozitivna ocjena ima jedno značajno ograničenje - građani, kao i uostalom i sami anketirani aktivisti NVO, smatraju da nisu do kraja uvaženi ključni prioriteti. Naime, najvažniji društveni problemi nisu, po pravilu, istovremeno uvijek i problemi koji su na vrhu agende NVO sektora. Primjera radi, kao u većini zemalja u regionu, zaposlenost je najvažnija tema i problem za građane Crne Gore (78 %) , a nivo OCD aktivnosti čiji je cilj rješavanje pitanja zapošljavanja se doživljava kao gotovo najniži (41%). Slično je i sa obrazovanjem, koje je pozicionirano kao treća najvažnija tema (70 %), dok je nivo OCD aktivnosti u ovoj oblasti relativno nizak: obrazovanje je na 13. mjestu među 15 testiranih područja aktivnosti NVO sektora. Postoje, međutim, i oblasti, kao što je borba protiv korupcije, koje istovremeno dobijaju ocenu i kao važan problem percipiran od građana Crne Gore, ali i kao oblast u kojoj su OCD prilično aktivne. S druge strane, oblasti kao što su prava žena ili ekologija se vide kao oblasti u kojima je prisutan visok intenzitet OCD aktivnosti, dok se one istovremeno ne doživljaju kao visoki prioritet samih građana/građanki (pozicije 9. i 13. najvažnijih tema za građana Crne Gore).

Treba imati u vidu da je još studija “Život u tranziciji”, sprovedena u 2010. godini u 35 zemalja za EBRD, ukazala na to da Crna Gora spada u grupu zemalja najoštrije pogođenih globalnom ekonomskom krizom. Naime, dok je prosječni procenat domaćinstava direktno pogođenih globalnom krizom u zapadnoj Evropi trećina - 31 % , u zemljama u tranziciji polovina (49%) , kriza je u Crnoj Gori uticala na 6 od 10 domaćinstava.⁹

---

⁹ <http://vvv.ebrd.com/pages/research/publications/special/transitionII.shtml>

Položaj, uticaj i značaj sredstava masovnih komunikacija

Za položaj sredstava masovnih komunikacija od posebnog značaja je pojava interneta, koja doprinosi demokratizaciji medijskog prostora, ali i veze između vlada i medija, koja medijski prostor čini zavisnim i sve više nedemokratskim (Hejvud, 2004:392).

Mediji u javnom vlasništvu su više ili manje pod kontrolom institucija vlasti i vladajućih političkih partija, a privatni mediji su u vlasništvu ljudi bliskih određenim političkim partijama, pod kontrolom institucija vlasti ili su pod drugim uticajem i komercijalnom zavisnošću, koja ograničava njihovu slobodu i objektivnost.

Građani nedovoljno vjeruju medijima kada ih informišu o sadržaju i realizaciji izbornih programa, ako ne postoji ***zadovoljavajuća sloboda, nezavisnost i profesionalnost medija i ako je medijsko informisanje o ovoj temi nepotpuno, nedovoljno objektivno i neblagovremeno.*** Prema ocjeni Freedom House, u prethodnih pet godina, Crna Gora, ali i BiH, Srbija i Hrvatska imaju tek djelimično slobodne medije.

Za potpuno i istinito medijsko informisanje građana bitni su, osim partijskih, drugi ***nepriistrasni izvori***, u koje bi se mogli uvrstiti nezavisne javne institucije, novinari istraživači, nevladini aktivisti i analitičari i u sve većoj mjeri socijalne mreže.

Umjesto zaključka: Transparentnost i objektivnost kao faktori ostvarenja izbornih obećanja i ciljeva

Nepodijeljeni je utisak velike većine posmatrača izbora da vođena izborna kampanja 2012. godine i data izborna obećana nisu naročito dojmile birače, odnosno da je jedna od osnovnih karakteristika ovih izbora nizak nivo motivacije birača i odsustvo uobičajene ubjedljive “izborne groznice”. Naknadna istorija i analize izbornog ponašanja građanki i građana Crne Gore pokazaće u kojoj mjeri se radi o zasićenosti izborima i zamoru birača prevarnom političkom ponudom i pretjeranim obećanjima? Ili, pak o početku trenda tematskog i političkog pregrupisanja u kome onda i birači opreznije vagaju i tragaju za odgovorom na pitanje ko iz bogate političke ponude može najbolje realizovati njihove interese i recimo, ključne ekonomske i socijalne politike.

U tom kontekstu, transparentno i objektivno predstavljanje izbornih programa trebalo bi biti interes i obaveza političkih partija, medija i organizacija civilnog društva. Političke partije bi trebale pravovremeno, potpuno i razumljivo predstaviti svoje izborne programe u izornoj kampanji, a mediji i organizacije civilnog društva unaprediti partijsko predstavljanje izbornih programa, pristupom u kome bi: (1) učinili sve partijske programe uporedivim, (2) ocjenjivali usklađenost programskih

obeznanja sa potrebama građana, (3) informisali građane o neispunjenim obeznanjima iz prethodnog perioda i (4) poboljšali objektivnost i transparentnost partijskog predstavljanja.

Naredni korak: istraživanje stepena kvaliteta i obima ostvarivanja izbornih obeznanja

Fazi prezentacije i analize predizborne političke ponude logično slijedi faza analize postizborne vladavinske politike u čijem fokusu je analiza razlika između predizbornih obeznanja i postizborne realnosti.

Realizaciju izbornih programa stranaka i predizbornih koalicija koje su oformile Vladu moguće je ocjenjivati na osnovu ispunjavanja datih programskih obeznanja, odnosno analizom uskladivosti, koherentnosti i ostvarivosti paketa javnih politika koje sadrži Program rada Vlade. Vladine politike, naime, nerijetko sadrže međusobno teško uskladive, čak kontradiktorne ciljeve - "spisak želja" koji predstavlja izraz kompromisa koalicionih partnera koji nastoje da u Vladin program ukrcaju što više svojih predizbornih obeznanja. ***Kvalitativna programska obeznanja ocjenjuju se kao ispunjena ili neispunjena, a kvantitativna obeznanja kao neispunjena i ispunjena manjim delom, polovično, većim delom i potpuno.*** Na osnovu rezultata ispunjavanja programskih obeznanja, moguće je ocjenjivati uspješnost, odgovornost i kredibilitet vladajućih partija.

Determinante realizacije izbornih programa

Ključne pretpostavke

1. ***Dobar izborni rezultat***, jer on dovodi političke partije u poziciju da mogu realizovati obeznanja iz svojih izbornih programa

2. ***Kredibilnost*** političkih partija jer utiče na realizaciju obeznanja iz izbornih programa na način da će ***nekredibilna, nerealna i olako data obeznanja uglavnom ostati nerealizovana***

Faktori

1. ***Samostalna vlast ili koalicija vladajućih partija. Višepartijske vladajuće strukture, proporcionalni izborni sistemi i nedovoljno konsolidovani i konkurentni partijski sistemi*** imali su uticaja na lošiju realizaciju izbornih programa. U tom kontekstu, poseban problem čini (ne) koherentnost paketa javnih politika koje treba da realizuje Vlada a koje zagovaraju različite stranke i interesne skupine

2. ***Sloboda medija i aktivizam civilnog društva*** utiču na realizaciju izbornih programa političkih partija. Veća sloboda medija znači nepristrasno, potpuno i

pravovremeno informisanje građana i pritisak na vladajuće partije i institucije vlasti da bolje realizuju obećanja iz izbornih programa. Veći i neprekidan aktivizam civilnog društva znači veću uključenost građana, bolju informisanost i time i veći pritisak na vladajuće partije i institucije vlasti.

3. Sistemska korumpiranost, koja podrazumijeva korumpiranost partijskog, izbornog, pravosudnog, medijskog i drugih dijelova sistema, utiče na lošiju realizaciju izbornih programa. Umjesto javnog, zastupa se partijski i lični interes u institucijama vlasti što dovodi, pored ostalog, do neispunjavaja obećanja. Posljedično, korumpirani su i birači koji postaju nedovoljno osjetljivi i neskloni izbornom kažnjavanju zbog neispunjavanja obećanja ukoliko je zadovoljen neki njihov partikularni interes. Polazna teza je da viši nivo korupcije ima za posljedicu niži nivo ispunjavanja obećanja iz izbornih programa, posebno onih značajnijih za javni interes.

4. Partijska odgovornost, kredibilitet i kapacitet za realizaciju izbornih programa

Kada se radi o **partijskoj odgovornosti**, ona postoji ili ne postoji kako u fazi nastajanja, tako i u fazi realizacije izbornih programa. U *fazi nastajanja* izbornih programa odgovornim bi se mogle nazvati one političke partije i koalicije koje u izbornim programima daju obećanja koja su realno ostvariva i usklađena sa potrebama građana i javnim interesom, kao i koje posjeduju volju i kapacitet da realizuju obećano. Partijska odgovornost *u fazi realizacije* izbornih programa podrazumijeva da: (1) izborna obećanja vladajućih partija budu dio programa vlade, (2) da se u operativnim i godišnjim planovima vlade, ministarstava i drugih institucija utvrdi dinamika i rokovi za realizaciju obećanja i da (3) na čelna mjesta u Vladi, ministarstvima i drugim institucijama budu imenovani *kadrovi kod kojih postoji volja i sposobnost da ispune obećano*.

Partijski kapacitet za zastupanje javnog interesa uključuje: *postojanje kadrovskog, organizacionog, liderskog, moralnog i demokratskog potencijala* odnosno (1) dovoljan broj odgovornih i kompetentnih kadrova koje vladajuće partije imaju na pozicijama predstavnika u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, (2) unutrašnju demokratiju koja podrazumijeva partijski nadzor, raspravu, otvorenost, odgovornost u izvršavanju obećanog, kao i (3) odgovornog lidera, koji posjeduje autoritet u oblasti izvršavanja obećanog.

Kredibilitet političkih partija moguće je ocjenjivati na osnovu rezultata ispunjavanja obećanja iz izbornih programa u jednom i više izbornih ciklusa. Političke partije imaju rastući kredibilitet, u mjeri u kojoj imaju bolju realizaciju obećanja iz izbornih programa.

Razlozi (ne)ostvarivanja izbornih programa

Razlozi (ne)ostvarivanja izbornih programa vladajućih partija mogli bi se načelno podijeliti na objektivne i subjektivne. U praksi, neispunjavanje obećanja

iz izbornih programa najčešće predstavlja kombinaciju objektivnih i subjektivnih razloga, pri čemu je dosta teško odrediti partijsku/ koalicionu odgovornost.

Najčešći **objektivni razlozi** za neostvarivanje obećanja iz izbornih programa vladajućih partija su zavisnost od volje i činjenja druge strane i država, viša sila ili nekompatibilnost obećanja u izbornim programima višepartijske vladajuće strukture. Objektivni razlozi za neispunjavanje obećanja iz izbornih programa, poput članstva država u EU, rješavanje problema sa susjednim državama, ustavne reforme ili rast BDP, izvoza i poljoprivredne proizvodnje, postoje u uslovima kada je isključivi razlog neispunjavanja obećanja, recimo odsustvo interesa ili činjenja drugih država, odnosno poremećaji na svjetskom tržištu. Moguća je, međutim, i situacija u kojoj su data obećanja ispunjena zaslugama prethodne vladajuće strukture ili činjenjem drugih država. U ovom slučaju može se govoriti da su obećanja ispunjena iz objektivnih razloga, odnosno za koje nije bilo potrebno posebno činjenje onih koji daju obećanja.

Sklad ili nesklad između partijskog i javnog interesa je najčešći **subjektivni razlog** za ostvarivanje ili neostvarivanje obećanja iz izbornih programa vladajućih partija, a kao posebni subjektivni razlozi mogu se pojaviti činjenje ili nečinjenje i realnost ili nerealnost obećanog.

Problemi i uzroci neusklađenosti obećanog i ostvarenog u izbornim programima

Neusklađenost između obećanog i ostvarenog u izbornim programima pojavljuje se kao problem kod vladajućih partija, zbog neusklađenosti izbornih programa sa očekivanjima građana, odnosno postojanja obećanja koja su nerealna, neusklađena sa koalicionim partnerima, zavisna od volje drugih država i suprostavljena partijskim interesima. Ova vrsta obećanja ima više ideološku, identifikacionu, manipulativnu, provokativnu dimenziju, jer su relevantne političke partije svjesne da ne mogu da ih ostvare ali istovremeno i ne pokušavaju da ih se odreknu ili ih bar redefinišu.

Vladajuće partije ovakva obećanja daju pretežno iz prevarnih razloga, a ponekad i u dobroj namjeri, precjenjujući svoje mogućnosti i realne uslove za ispunjavanje obećanog.

Ako je ispunjavanje obećanja iz izbornih programa relevantnih vladajućih partija zavisna varijabla, a nezavisne varijable su učešće obećanja koja su u nadležnosti dvije ili više država i međunarodnih institucija, obećanja neprihvatljivih za koalicione partnere i nerealnih obećanja, onda će ukupni rezultati realizacije izbornih programa vladajućih partija, pod uslovom da ne postoji uticaj drugih varijabli, biti lošiji, ukoliko je učešće ovih obećanja veće.

Na drugoj strani, šanse za realizovanje izbornih obećanja rastu sa: postojanjem koherentnog koalicionog izbornog programa, izborom lidera relevantne vladajuće partije za premijera, boljom partijskom konkurencijom i većom odgovornošću vladajuće partijske strukture.

Literatura

- » Downs, Anthony, (1957) An Economic Theory of Democracy, Harper and Row, New York.
- » Darmanović, Srđan, (2002), Osobnosti tranzicije u Srbiji i Crnoj Gori, u: Između autoritarizma i demokratije (Srbija, Crna Gora, Hrvatska), knjiga 1 – Institucionalni okvir, Cedet, Beograd
- » Dejanović, Momir (2014) Uporedna analiza izbornih programa relevantnih političkih partija u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj u periodu 2002-2012 godina, doktorska teza, Fakultet političkih nauka, Beograd
- » Hejvud, Endru, (2004), Politika, Beograd: Clio
- » Kasapović, Mirjana, (2003), Izborni leksikon, Zagreb: Politička kultura
- » Klingemann H.D., Hofferbert, R. and Budge, I., (1994), Parties, Policies, and Democracy (Theoretical Lenses on Public Policy), Boulder, San Francisco and Oxford: Westview Press,
- » Klingemann, H.D., Volkens, A., Bara J., Budge I. and McDonlad M., (2006) Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990–2003, Oxford: Oxford University Press,
- » Linc i Stepan 1998
- » McDonald, M. and Budge I. (2005), Elections, Parties, Democracy – Conferring the Median Mandate, New York: Oxford University Press, 2005.
- » Petković, Krešimir (2009) Simbolička nasuprot referencijskoj politici: neuspjeh javnih politika na parlamentarnim izborima 2007., FPZ, Zagreb
- » Sartori, 2003 Sartori, Đovani (2003), Uporedni ustavni inženjering, Beograd, Filip Višnjić
- » Stojiljković, Zoran (2008) Partijski sistem Srbije, Službeni glasnik, Beograd
- » Stojiljković, Zoran (ur.), (2012), Javne politike u izbornoj ponudi, KAS, FPN, Beograd
- » Vujović, Zlatko (2012) Izbori u Crnoj Gori: Novi povratak Đukanovića!, Politički život, FPN, Beograd
- » <http://www.freedomhouse.org>

Prilozi

Izborni programi

ALBANSKA KOALICIJA: DEMOKRATSKI SAVEZ U CRNOJ GORI, DEMOKRATSKA PARTIJA I ALBANSKA ALTERNATIVA

KOALICIONI SHQIPTAR: LIDHJA DEMOKRATIKE NË MAL TË ZI, PARTIA DEMOKRATIKE DHE ALTERNATIVA SHQIPTARE

Nacionalna prava i status Albanaca

Albanska koalicija: Demokratska savez u Crnoj Gori, Albanska alternativa i Demokratska partija, u saradnji sa drugim albanskim nacionalnim strankama će razviti političku platformu za rješavanje i definisanje statusa, proporcionalnu zastupljenost Albanaca u državnim i lokalnim organima u Crnoj Gori, u skladu sa Ustavom Crne Gore i Zakonom o ljudskim pravima i slobodama. Koalicija se zalaže za vraćanje nadležnosti opštini Ulcinj u upravljanju primorskim resursima i uspostavljanja opštine Malesije sa centrom u Tuzi.

Ekonomija

Albanska koalicija će tražiti od Skupštine Crne Gore reviziju procesa privatizacije u oblastima gdje žive Albanci, kao i preispitivanje modela upravljanja primorjem u opštini Ulcinj, Skadarskom jezeru, rijeke Bojane, rijeke Cijevne, nacionalnim parkovima u Plavu, itd. Mi smo posvećeni zaštiti prirodnih vrijednosti rijeke Bojane, pretvarajući je u plovnu rijeku kako bi doprinijeli održivom razvoju turizma između Crne Gore i Albanije, odnosno između Ulcinja i Skadra.

Turizam

Sve albanske oblasti u Crnoj Gori, uključujući Ulcinj, Ana e Malit, Krajina,

Malesija, Plav, Gusinje, Vuthaj, Dacajt itd, imaju optimalne uslove za razvoj održivog turizma. Iz tog razloga, Albanska koalicija želi valorizaciju turističkog potencijala ovih oblasti. Predlažemo, kao projektnu ideju, izgradnju turističkih sela u oblastima gdje postoje čarobne panorame, važni vjerski objekti, hortikultura, nezagađena sredina itd.

Poljoprivreda

Ulcinjsko polje, štojsko polje, krajinske oranice, polja Malesije, planinska područja Plava i Rožaja imaju tradiciju kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda. Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja treba da poveća svoj budžet i stimuliše poljoprivredu u oblastima naseljenim Albancima. Pčelarstvo kao resurs u ruralnim područjima treba da bude podržan u kontekstu regionalnog razvoja i međugranične saradnje.

Komunikacija

Albanska koalicija se zalaže da put Plav - Vermosh - Podgorica, ne ostane samo ideja na papiru. Ovaj put treba da poveže Plav sa Dečanima, i da obezbijedi komunikaciju između ovih opština. Izgradnja graničnog prelaza Hutaj (Krajina) - Zogaj (Skadar) otvoriće novi ekonomski segment između ove dvije oblasti. Takođe, postojeći prelaz Sukubine - Murićan mora da služi i za promet robe.

Zapošljavanje i socijalna zaštita

Zapošljavanje i socijalna zaštita osjetljivih društvenih slojeva će biti jedan od naših prioriteta. Albanska koalicija se zalaže za politiku zapošljavanja na osnovu vještina i za proporcionalno zapošljavanje Albanaca u državnim i opštinskim institucijama i agencijama. Mi podržavamo početak razgovora između Podgorice i Prištine u cilju da rješavanja pitanja kosovskih penzionera, koji su građani Crne Gore, i tražićemo ubrzanje izrade sporazuma između dvije zemlje u vezi sa ovim problemom.

Kultura

U oblasti kulture, Albanska koalicija se zalaže za održavanje kontinuiteta tradicionalnih kulturnih manifestacija Albanaca u Crnoj Gori, svih sastanaka i takmičenja sa multietničkim karakterom u opštinama Ulcinj, Bar, Tuzi i Plav, kao i za dodjeljivanje sredstava organizacijama i drugim pravnim licima za projekte koje afirmišu albanske nacionalne vrijednosti.

Civilno društvo i sport

NVO sektor je veoma važan i dobro razvijen stub albanskog društva u Crnoj Gori, koji daje značajan doprinos u oblastima kulture, umjetnosti, sporta, itd. Zato će Albanska koalicija insistirati da državne i lokalne institucije podrže projekte koji imaju za cilj promovisanje kulturnog identiteta Albanaca.

Žene i omladina

U cilju poboljšanja položaja žena i mladih u društvu, Albanska koalicija se zalaže za veće učešće u političkom i društvenom životu, a posebno u procesu donošenja odluka, kao i za razvoj posebnih programa za mlade.

Dijaspora

Albanska koalicija vjeruje da je naša dijaspora sastavni dio naše domovine, i predstavlja značajan potencijal razvoja, i samim tim će se zalagati da ona bude uključena u društvene tokove u zemlji, sa naglaskom na stvaranje preduslova za njihov povratak i kapitalne investicije. Mi ćemo se zalagati za sistematizaciju komunikacije sa našim sunarodnicima, na organizovani i institucionalni način, kao i za razvoj različitih oblika veza koje su u funkciji prepoznavanja i saradnje između zemlje porijekla i zemalja u kojima žive i rade. U tom kontekstu, predlažemo izradu Strategije saradnje sa sunarodnicima iz dijaspore.

Saradnja

Posebnu pažnju Albanska koalicija će posvetiti saradnji i redovnim kontaktima sa državnim organima Kosova i Albanije, kao i drugim albanskim centrima. Mi tražimo od zvanične Podgorice razmjenu ambasadora sa Prištinom, jer između dvije zemlje su ostala nerješena pitanja iz vremena bivše jugoslovenske države.

BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ

Dragi sunarodnici,

Poštovani građani Crne Gore,

Želimo očuvati svoje posebnosti, razvijati bošnjačku kulturu i dijeliti je kao opšte dobro s drugim narodima. Razumijemo izazove vremena i spremni smo dati odgovore na sva aktuelna društvena pitanja.

Postati dio EU i usvajati istinske vrijednosti demokratije, pravde, efikasne ekonomije, inovativnosti i visokog životnog standarda, put je kojim nam valja ići. Crna Gora se izborila za priliku da napravi prve korake na tom zahtjevnom putu, a Bošnjaci u Crnoj Gori imaju razloga da budu ponosni na svoju ulogu u tom procesu.

Bošnjačka stranka na predstojećim parlamentarnim izborima, izlazi samostalno. Naš cilj je da autentično zastupamo bošnjačke interese u Parlamentu Crne Gore, učestvujemo u kreiranju i donošenju odluka i pratimo ostvarivanje propisa i dogovorenih politika.

Predstavljamo vam *Izborni program Bošnjačke stranke* i naše osnovne ciljeve na kojima koje ćemo zajednički raditi u narednom periodu.

Zalažemo se za:

- » Afirmaciju kulture poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda i izgradnju sistema koji neće tolerisati diskriminaciju građana, po bilo kom osnovu;
- » Punu integraciju bošnjačkog naroda u politički, ekonomski, socijalni i kulturni život Crne Gore, sa svim svojim osobenostima;
- » Djelotvorniji uticaj Bošnjaka na proces vršenja vlasti u svim segmentima

- i na svim nivoima, posebno u oblasti bezbjednosti, obrazovanja, kulture, informisanja i regionalnog razvoja;
- » Dosljednu primjenu propisa koji uređuju oblast manjinskih prava, u cilju postizanje suštinske ravnopravnosti bošnjačkog s ostalim narodima u Crnoj Gori, te za prelazak s proklamacija na konkretna djela u tom cilju;
  - » Obezbjedenje autentičnog zastupanja bošnjačkog naroda na nivou opština;
  - » Oročavanje procesa obezbjeđenja srazmjerne zastupljenosti u zapošljavanju Bošnjaka u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave;
  - » Dalju afirmaciju i stvaranje potrebnih uslova za rad Bošnjačkog vijeća u Crnoj Gori, za jačanje njegove autonomnosti u odlučivanju;
  - » Brzu i suštinsku decentralizaciju uprave i u skladu sa tim, primjerenu fiskalnu decentralizaciju;
  - » Regionalni razvoj, obezbjeđivanje neophodne koordinacije u planiranju razvoja, preraspodjelu resursa i osnivanja regionalne razvojne agencije;
  - » Zadržavanje monotipskog koncepta opština i osnivanje novih opština Petnjica i Gusinje;
  - » Usaglašavanje izgleda državnih simbola s ustavnim opisom, kako bi oni uvažavali nacionalna i vjerska osjećanja svih građana i bili prihvatljivi svima;
  - » Donošenje Zakona o vjerskim zajednicama, pravednu raspodjelu sredstava za zaštitu sakralnih objekata vjerskih zajednica, i da nadležni organi planiraju izgradnju vjerskih objekata u skladu s potrebama vjernika;
  - » Ukidanje vremenskih i finansijskih ograničenja u Zakonu o povraćaju imovine i obeštećenju bivših vlasnika, potpunu i pravednu restituciju i okončanje procesa u razumnom roku;
  - » Unaprijeđenje rezultata rada u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije. Unaprijeđenje saradnje tužilaštva i policije za vođenje finansijskih istraga, otkrivanje imovine stečene kriminanim aktivnostima i prezentovanje dokaza pred sudom. Jačanje kontrolne funkcije parlamenta, nezavisne pozicije pravosuđa te smanjenje političkog uticaja na funkcionisanje javnih preduzeća i službi;
  - » Uklanjanje biznis barijera i stvaranje atraktivnog poslovnog ambijenta

koji će privlačiti direktne strane investicije u strateške grane razvoja i nerazvijena područja, s izdašnim poslovnim olakšicama za projekte koji donose značajno nova zapošljavanja;

- » Izgradnju auto-puta Bar-Boljari, aerodroma u Beranama, puta Plav-Podgorica i Jadransko-jonske ceste, kao i kvalitetnije mreže lokalne putne infrastrukture;
- » Razvijanje poljoprivrede i turizma, posebno kontinentalnog. Smanjenje dažbina i stimulisanje moderne i tržišne proizvodnje na selu, kao i obezbjeđenje garantovanog otkupa tržišnih viškova;
- » Ograničavanje izvoza šumskih sortimenata niskog nivoa obrade, kako bi se podstakao razvoj drvoprerade i zaštitile šume od prekomjerne eksploatacije;
- » Izdvajanje značajno više novca za projekte zaštite životne sredine i ulaganje u obnovljive izvore energije poput hidroenergije, energije vjetra i sunca;
- » Članstvo Crne Gore u EU i NATO, što bi obezbijedilo dugoročnu političku i ekonomsku stabilnost;
- » Političku podršku regionalnoj saradnji koja mora biti nepodijeljena, realna i dinamična u praćenju potreba čitavog regiona;
- » Sandžak kao modernu evropsku prekograničnu regiju sa slobodnim protokom ljudi, robe i kapitala. Nastavak aktivnosti na jačanju ekonomskih i kulturnih veza i saradnje između građana, organizacija, privrednih subjekata i lokalnih uprava unutar ove regije;
- » Organizovanu saradnju države s dijasporom, jačanje međusobne pomoći i podrške, te zaštitu interesa dijaspore u pogledu razvoja diplomatske mreže, obezbjeđivanje cjelovitog popisa dijaspore, donošenje međudržavnih sporazuma o dvojnog državljanstvu, mogućnost glasanja u diplomatskim predstavništvima, te očuvanja njihovog jezičkog, kulturnog i nacionalnog identiteta;
- » Unapređenje sistema obrazovanja kroz:
  - unapređenje cjelokupnog sistema predškolskog, osnovnog, srednješkolskog i visokog obrazovanja;
  - izmjenu zakona u cilju omogućavanja osnivanja stranih i privatnih obrazovnih ustanova u Crnoj Gori;
  - poštovanje vjerskih potreba u ishrani učenika i studenata islamske

- vjere u obrazovnim ustanovama u skladu sa Ugovorom Vlade i Islamske zajednice u Crnoj Gori;
- uključivanje vjerskih odgojno-obrazovnih institucija u zvanični obrazovni proces i zvanično priznavanje stečenih kvalifikacija;
  - usaglašavanje obrazovnih profila i zanimanja u srednjim i visokim školama sa zahtjevima privrede;
  - poboljšanje materijalnog položaja nastavnog kadra;
  - veću zastupljenost sadržaja iz maternjeg jezika, historije i kulture Bošnjaka i izmjene postojećih školskih programa i sadržaja u cilju poštovanja nacionalnih i vjerskih osjećanja pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica;
  - adekvatnu upisnu politiku na državnim univerzitetima s posebnim kvotama za studente iz manjinskih naroda, shodno Zakonu o manjinskim pravima;
  - stipendiranje studenata na prestižnim univerzitetima u zemlji i inostranstvu, kao i povećanje broja studenata na različitim studijskim programima u zemljama regiona, Balkana, Evrope;
  - potpisivanje međudržavnih ugovora i sporazuma sa zemljama u okruženju kojima bi se olakšao položaj studenata iz Crne Gore i smanjili troškovi studiranja;
  - otvaranje katedre i studijskih programa za bošnjačku književnost i bosanski jezik na Univerzitetu Crne Gore;
- » Osnivanje i jačanje kulturnih institucija za istraživanje, njegovanje i prezentaciju bošnjačke kulturne baštine; organizaciono i finansijsko osnaživanje Fonda za manjine i Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina. Veću brigu državnih institucija o očuvanju kulturne baštine manjinskih naroda i podršku savremenom stvaralaštvu;
- » Osnivanje bošnjačke radio-televizije koja bi na autentičan način, uz poštovanje profesionalnih standarda, informisala o društvenom životu Bošnjaka, bavila se njihovim položajem i statusom i prezentovala nacionalni, kulturni, jezički i vjerski identitet; ustanovljavanje adekvatnih programskih sadržaja za Bošnjake u javnom servisu RTVCG i lokalnim opštinskim medijima i na bosanskom jeziku i formiranje redakcija u tim medijima koja bi se bavile ovom oblašću;
- » Razvoj socijalne i zdravstvene zaštite u Crnoj Gori kroz izradu

socijalnog kartona i evropske zdravstvene kartice za svakog građanina, kao i reformske procese koji se oslanjaju na međunarodne i evropske ciljeve opšteg ekonomskog i socijalnog razvoja društva; obezbjeđenje kvalitetnije zaštite djece, osoba sa smetnjama u razvoju, kao i starijih osoba; poboljšanje materijalnih uslova zdravstvenih radnika, te obezbjeđenje zdravstvene zaštite svih građana u svim objektima zdravstvene zaštite u državi;

- » Jaku i stabilnu porodicu kao temelj jake i stabilne zajednice, kroz insistiranje na iznalaženju olakšica pri rješavanju stambenog pitanja mladih bračnih parova; afirmaciji roditeljstva; uvođenje tzv. politike fer cijena na proizvode namijenjene djeci; unapređivanje zakonskih i institucionalnih okvira za zaštitu od nasilja u porodici; poboljšanje položaja porodice u stambenoj, poreskoj i socijalnoj politici; priznavanje brakova sklopljenih u vjerskim institucijama kao zakonski sklopljen brak; vraćanje prava za dječiji dodatak za svu djecu;
- » Ravnopravan status žena u crnogorskom društvu kroz eliminisanje rodnih stereotipa u društvu i podsticanje aktivnosti na području rodne ravnopravnosti; borbu za usklađivanje porodičnih obaveza žene s obavezama vezanim za zaposlenje; pokretanje inicijative za izgradnju ženskog preduzetništva i sprečavanje diskriminacije u ostvaruju pravne i ekonomske zaštite žena; implementaciju dokumenata UN o pravima žena u domaće zakonodavstvo;
- » Izgradnju sportske infrastrukture kroz projekte finansirane iz opštinskih i državnog budžeta, te animiranje stranih donatora za podršku ovim projektima; stipendiranje mladih talenata i vrhunskih sportista, kao i podršku pojedincima i sportskim društvima koji postižu zapažene rezultate na međunarodnim takmičenjima;
- » Obezbjeđivanje ostvarivanja prava na jednake šanse mladih, podsticanjem zapošljavanja, samozapošljavanja i preduzetništva, kao i promociju sporta i zdravih stilova života u borbi protiv društvenih pošasti i devijacija kao što su alkoholizam i narkomanija.

*Predsjednik
Rafet Husović*

FORCA ZA JEDINSTVO - FORCA PĚR BASHKIM - **Genci Nimanbegu – Vasel Sinishtaj – Zana Sarvan**

Opšti ciljevi Nove demokratske snage FORCE (u nastavku FORCA) potiču od ideala slobode, jednakosti i pravde, kako za čovjeka tako i za narod. Za ostvarivanje ovih ideala i vrijednosti i realizaciju demokratskih procesa, ostvarivanje nacionalne jednakosti, decentralizacije vlasti i realizaciju ideala slobodnog čovjeka i slobodnog društva, zaštitu privatne svojine, vladavine prava, slobodne tržišne privrede, zaštitu životne sredine, zaštitu i valorizaciju kulturnog i etničkog nasleđa, FORCA će upotrijebiti demokratska sredstva i to kroz učešće na opštim i slobodnim izborima u Crnoj Gori.

FORCA će svoju djelatnost usmjeriti ka održivom ekonomskom razvoju, racionalizaciji administracije i njenih djelatnosti u službi građana, smanjenju samovolje administracije, pojačati odgovornost službenika, da odgovarajući ljudi budu na odgovarajućim pozicijama, da pozicije u partijama i u administraciji budu zasnovane na zaslugama a ne na porodičnim, političkim ili provincijalnim vezama, za angažovanje mladih u vodećim strukturama FORCE i lokalne samouprave, angažovanje specijalizovanih međunarodnih organizacija u cilju obuke mladih ljudi za djelovanje u oblasti javnih odnosa.

FORCA smatra da se demokratski procesi u društvu razvijaju najbolje kada je nevladin sektor aktivni učesnik i savjetodavno tijelo u političkom životu. S tim u vezi FORCA će se fokusirati na saradnji sa lokalnim jedinicama i nevladinim organizacijama, poštovajući vjerske slobode i saradjući sa vjerskim zajednicama, koje treba da su odvojene od države.

Nacionalna i kulturna jednakost i društvene integracije se razvijaju najbolje kroz ekonomsku jednakost. FORCA smatra da razvoj turizma kao primarne ekonomske grane, razvoj i zaštita poljoprivrede, proizvoda i prihoda od nje, razvoj organske poljoprivrede na bazi međunarodnih standarda, kao

i jačanje turističke ponude, zaštita lokalnih resursa od zloupotreba na bilo kom nivou, izrada i usvajanje urbanističkih planova, kao i njihovo dosledno sprovođenje, stvaranje povoljnog ambijenta za ekonomske investicije građana kao i sprečavanje migracije, posebno mladih, animiranje stranog kapitala iz dijaspore stvaranjem prioriteta u privatizaciji i opštinskih poreza, projektovanje i implementacija opštinskog i državnog budžeta uz veće učešće u kapitalne investicije u odnosu na troškove administracije, zaštita svojine lokalnih zajednica su preduslovi za realizaciju ideala jednakosti, pravde i slobode.

Zaštita naših kulturnih objekata od težnje poricanja postojanja autohtonog albanskog stanovništva na ovim prostorima. Naši istorijski objekti, sa kojima se ponosimo na Balkanu su zanemareni. Dvorac Šas i Ulcinj treba da budu zaštićeni i obnovljeni. Uključivanje Ulcinja, kao antičkog grada i spomenika prve klase na listi gradova zaštićenih od UNESCO-a.

Partnerski odnos sa državnim organima Crne Gore, sa njihovim težnjama za uključivanje u Evropsku uniju i implementaciju standarda za poboljšanje političkog i demokratskog okruženja će omogućiti djelatnost FORCE na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima i ostvarivanje cilja - integracije u Evropsku uniju i NATO.

Dalja decentralizacija administracije u cilju nastavka rada za realizaciju opštine Malesije-Tuzi, povećana ovlašćenja lokalnih zajednica na polju obrazovanja, bezbjednosti, zdravlja, a naročito u oblasti ekonomskog razvoja i prostornog planiranja.

Ubrzavanje procesa restitucije kao uslov za ekonomski rast Albanaca u Crnoj Gori, kao dokaz države vladavine prava, jednakosti i pravde.

Aktivno učešće žena u političkom životu i u partijskim organima, uspostavljanje organizacionih jedinica na drugim teritorijama gdje žive Albanci, poboljšanje dobroti službenika lokalne uprave i iskorjenjivanje korupcije - bez kompromisa, transparentnost u donošenju odluka i u procesu informisanja o odlukama partija i transparentnost u administrativnim radnjama koristeći sva savremena sredstva komunikacije u cilju povećanja efikasnosti i transparentnosti.

CILJEVI FORCE NA NACIONALNOM PLANU

Programski ciljevi FORCE na nacionalnim planu su implementacija Evropske konvencije o ljudskim pravima, obezbjeđuje afirmativne akcije u ekonomskom razvoju regiona u kojima su Albanci većina, obezbjeđenje

afirmativne akcije u izbornom sistemu Crne Gore, obezbjeđenje dodatnih sredstava iz Budžeta Crne Gore za finansiranje opštinske infrastrukture radi ubrzanja ekonomskog razvoja, kulturnih, političkih, ekonomskih integracija manjinskih naroda u Crnoj Gori na ravnopravnoj osnovi u okviru evropskih integracija.

Ciljevi FORCE su obrazovanje na maternjem jeziku na svim nivoima, slobodna upotreba nacionalnih simbola, slobodna upotreba jezika manjinskih naroda u administraciji u lokalnim zajednicama gdje predstavljaju većinu ili značajan broj.

Pokretanje prelaza Sukubin i Plav za promet robe, izgradnja putne infrastrukture u opštinama u kojima žive Albanci, slobodno kretanje bez pasoša sa Albanijom i Kosovom, izgradnja puta Dečane - Plav - Gusinje - Vermoš - Podgorica i Ulcinj - Sukubin kao uslov slobodnog kretanja i ekonomskog razvoja, prikupljanje prihoda od eksploatacije resursa na lokalnom nivou (morsko dobro, mineralni resursi, itd.), osnivanje nacionalnih kulturnih, obrazovnih i informativnih institucija.

Integracija Albanaca u Crnoj Gori, posebno u opštinama Bar, Rožaje i Plav, gde kontinuirano smanjenje broja stanovnika i migracije stanovništva utiču na njihovo osiromašenje i asimilaciju.

Srazmjerno učešće manjinskih naroda u zakonodavnim, sudskim i izvršnim tijelima Crne Gore, u skladu sa Ustavom i međunarodnim konvencijama, radi adekvatnog predstavljanja i učešća u donošenju odluka manjinskih naroda u cilju adekvatne integracije u Crnoj Gori.

NACIONALNA PRAVA

Da bi zaštitili prava Albanaca u Crnoj Gori, FORCA će koristiti ne samo sve alate i državne zakone, kao i izazvati pritisak na vladu, već će posebno, kao nijedna albanska partija do sada, koristiti široko zakonodavstvo i međunarodne institucije.

FORCA će štiti pravo na korišćenje nacionalnih simbola, očuvace i održati dostojanstveno nacionalni identitet.

FORCA će se, uz maksimalnu profesionalnost, koristiti zakonodavstvom i međunarodnim mehanizmima u cilju vršenja pritiska na državu Crnu Goru da unaprijedi prava albanske manjine u ovoj zemlji. Ispod su navedeni neki od međunarodnih dokumenata ili međunarodnih organizacija koje su predviđene za ovu namjenu:

- » Ugovori Ujedinjenih nacija koja nadgledaju prava manjina, stavljajući poseban akcenat na Komitet za ljudska prava, Radnu grupu Ujedinjenih nacija za manjine i UNESCO;
- » Manjinska prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima;
- » Međunarodni sud pravde;
- » Evropski sud za ljudska prava;
- » Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina;
- » Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima;
- » Okvir za zaštitu prava nacionalnih manjina Savjeta Evrope i Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju;
- » Standardi, mehanizmi i uslovi koje je postavila Evropska unija i Kopenhaški kriterijumi koji se odnose na zaštitu manjina i spriječavanja diskriminacije.

Pored mehanizama predviđenih međunarodnim pravom i raznim međunarodnim institucijama, FORCA će pokušati da poboljša bilateralne sporazume između Crne Gore i Albanije i Crne Gore i Kosova radi poboljšanja položaja albanske manjine u Crnoj Gori.

U svom programu FORCA je, takođe, predvidjela da je, u cilju poboljšanja situacije albanske manjine, potrebna bliska saradnja sa civilnim društvom u Crnoj Gori i raznim relevantnim međunarodnim organizacijama koje se bave pravima manjina. Takva međunarodne organizacije su Međunarodna grupa za prava manjina, Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava, Evropski centar za pitanja manjina.

DECENTRALIZACIJA VLASTI

FORCA kao proritet ima i podizanje nivoa decentralizacije i jačanja lokalne samouprave, kao i proširenje ovlašćenja lokalne samouprave.

FORCA će uložiti svoje napore na stvaranju Opštine Malesije/Tuzi u cilju eliminisanja diskriminacije koja je nastala u odnosu na ovlašćenja i nadležnosti.

Da bi se postigli ovi ciljevi, FORCA će koristiti međunarodnu pravnu zaštitu manjinskih prava kako bi se omogućilo širenje, usavršavanje i jačanje lokalnih vlasti. Ona će, takođe, lobirati kod Vlade Crne Gore, kao i kod međunarodnih aktera za realizaciju navedenih ciljeva. Neke od međunarodnih institucija kojima će se obratiti FORCA u cilju obezbjeđivanja garancija maksimalnog

nivoa razvoja lokalne samouprave su:

- » Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope, Savjeta Evrope, kao i ispunjenje Evropske povelje o lokalnoj samoupravi;
- » Evropska unija, o uslovima evropskih integracija Crne Gore koje se bave lokalnim vlastima i stepenom decentralizacije;
- » Savjetodavni komitet za lokalne vlasti Ujedinjenih nacija.

MORSKO DOBRO

Jedan od glavnih motiva za stvaranje FORCE je nepravda koja je urađena sa morskim dobrom na račun građana opštine Ulcinj. Nepravda i diskriminacija se primjećuju kod sprovođenja zakona, gdje se koriste dupli standardi, i time diskriminišu Albanci, dok je implementacija istog zakona sasvim drugačija u drugim opštinama crnogorskog primorja. Dodatno, zabrinjava činjenica da nasuprot onome što zakon propisuje, JP Morsko dobro se pretvorilo u „Zemaljsko dobro“ kontrolom i korišćenjem mnogo više teritorije nego što ovoj instituciji pripada.

FORCA će koristiti sva legitimna sredstva u cilju upotrebe prirodnih resursa u službi naroda. FORCA će implementirati najbolje i najuspješnije modele primorskog menadžmenta koji su poznati i koji se primjenjuju.

FORCA će se boriti protiv pogrešnog upravljanja Morskog dobra, kao i da se Morskim dobrom upravlja od strane lokalnih vlasti u opštini Ulcinj, a ne kao do sad samo iz centralnog nivoa.

FORCA će staviti tačku na zloupotrebe Morskog dobra i obezbijediti jednaku primjenu zakona.

FORCA je do sada ovo pitanje aktualizovala ne samo na državnom nivou, već i na međunarodnom nivou, obraćajući se evropskim parlamentarcima i na ovaj način se obezbijedila preporuka da se Zakon o morskom dobru mora revidirati.

POVRATAK IMOVINE

Povratak imovine ostaje jedno od važnijih pitanja i prioriteta FORCE. Tokom tekućeg procesa restitucije u Crnoj Gori sprovedene su političke odluke na štetu Albanaca. Ovaj proces je primjenjivao dvostruke standarde

time diskriminišući albansku manjinu i stoga:

- » FORCA će pokušati da na lokalnom i državnom nivou imovinu Albanaca, gdje god da se nalaze, vrati legitimnim vlasnicima, a obrati će se i domaćim i stranim sudovima za postizanje ovog cilja.
- » FORCA će se boriti pravnim sredstvima na lokalnom, ali i na međunarodnom nivou za eliminisanje diskriminacije nad Albancima u vezi sa njihovom imovinom u cilju omogućavanja ostvarivanja prava Albanaca u Crnoj Gori za povratak imovine. Najgrublje kršenje osnovnih legitimnih prava albanske manjine je slučaj Valdanos.

Problemi sa privatnom svojinom Albanaca se javljaju i sa legitimnim vlasnicima u Štoju, Ana e Malit i Šipčaniku itd. Takođe, upotrebu imovine Albanaca na Nacionalnom parku Prokletije i privatne imovine u pojasu morskog dobra treba realizovati uzimajući u obzir interese vlasnika.

- » FORCA se obavezala da će koristiti sve pravne opcije unutar Crne Gore za rješenje ovih problema.
- » FORCA će zahtijevati podršku prijateljskih zemalja i Evropske unije u vezi sa ovim pitanjem, i pokušaće da obezbijedi saradnju sa međunarodnim organizacijama kao što su Savjet Evrope, Helsinški odbor ili Međunarodna unija vlasnika nepokretnosti da lobiraju u rješavanju pitanja restitucije. Takođe će saradivati sa drugim organizacijama i institucijama u Crnoj Gori koje se bave restitucijom.

PUTNA INFRASTRUKTURA

FORCA ima za cilj da spoji Albance kroz putne infrastrukture inicirajući izgradnju modernih auto-puteva koji će znatno olakšati kretanje i razvoj naše zajednice. Prioriteti će biti:

- » Put - Dečane - Plav - Gusinje - Vermoš - Podgorica i Ulcinj – Sukubine;
- » Otvaranje granice : Skje – Zogaj;
- » Put Štoj – Velipoje.

TURIZAM

- » FORCA će obaviti pripreme za implementaciju Master plana turizma za Ulcinj i za izgradnju hotelskih kompleksa visoke klase. Pripreme će obuhvatiti izdavanje odluka o lokaciji studija, izgradnju opštinske infrastrukture, pripreme projekata i podršku njihovog sprovođenja.

- » FORCA će pokušati da poboljša turističku ponudu i time popravi ponudu individualnog smještaja, uključujući na najprofesionalniji način kapacitete naših građana u turističkoj ponudi opštine Ulcinj. FORCA će oživjeti posebnu strategiju dizajniranu samo za tu svrhu.
- » Planiranje i razvoj zdravstvenog turizma u opštini Ulcinj promovisanjem izgradnje medicinskih centara koji nude terapijske ili rehabilitacione usluge za starije osobe, turiste i sportiste.
- » Promocija sportskog turizma u dijelovima u kojima žive Albanci, zatim različitih sportova koji zaslužuju posebnu pažnju, poput ronjenja, plivanja, surfovanja, vindsurfinga, kitesurfinga, krstarenja, jedrenja, vožnje kanuom i kajacom.
- » Promovisanje otvorenih sportskih događaja dizajniranih da omoguće stvaranje najatraktivnijih turističkih područja i privlačenje novih turista. Ove sportske aktivnosti na otvorenom mogu biti lov, ribolov, vožnja auta 4x4, planinarenje, paraglajding, mountainbiking, trekking, alpinizam i posmatranje ptica.
- » Promovisanje lovnih rezervata i farmi koje se bave uzgojem divljih životinja u cilju privlačenja turista tokom zimske sezone lovaca i obogaćenja ponude hrane u restorane i hotele.
- » Omogućavanje ponovnog otvaranja različitih prostora za turiste koji traže avanturu ili istraživanje - otvaranje kampova.
- » Studija i primjena mogućnosti za elitni turizam i elitne sportove kao što su jahanje, golf, tenis i plovidba.
- » Promocija kulturnog turizma obnavljanjem spomenika, novim arheološkim iskopavanjima, i promocijom proizvoda i rukotvorina kao i kroz etnografska istraživanja.
- » Cilj FORCE će biti otvaranje pomorskih linija Ulcinj - Velipoje - Shen Gjin - Drač, Ulcinj - Skadar kroz Bojanu, Ulcinj - Kotor i Ulcinj - Dubrovnik.
- » U saradnji sa hotelskim kompanijama FORCA će obezbjediti stipendije i programe obuke za unaprijeđenje kvaliteta ljudskih resursa, kao i povećanja kvaliteta kako hotelskih usluga tako i gastronomskih.
- » Razvoj agroturizma, kroz najbolja iskustva i međunarodne prakse, živopisnih seoskih albanskih oblasti.
- » Što profesionalnija promocija morskog i planinskog turizma

angažovanjem profesionalnih marketinških kompanija da dostojanstveno unaprijede međunarodni turizam na svim teritorijama gdje žive Albanci.

POLJOPRIVREDA

FORCA smatra da je razvoj poljoprivrede drugi stub za razvoj albanskih prostora u Crnoj Gori i namjerava da se posveti više pažnje i energije ovom sektoru jer:

- » To bi smanjilo nezaposlenost i siromaštvo, posebno u ruralnim oblastima gdje bi zaustavilo tekuće emigracije;
- » Razvoj poljoprivrede značajno će pomoći sektoru turizma pružajući dovoljno svježih hrane za potrebe mještana i turista;
- » To će obezbijediti sirovine za razvoj konkurentne prehrambene industrije u cilju zadovoljenja potreba zemlje, ali i za izvoz;
- » To će omogućiti bogatu ekonomsku aktivnost i stabilan prihod za zajednicu i budžet opština u kojima žive Albanci.

Iz ovih razloga FORCA planira da preduzme sljedeće korake:

- » Da regeneriše poljoprivredu obezbjeđujući infrastrukturne investicije usmjerene na poboljšanje sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje;
- » Da promoviše poljoprivredu privlačenjem investicija, pružajući pomoć u finansiranju, subvencijama i kreditima sa povoljnim uslovima, posebno za kupovinu poljoprivredne mehanizacije, hemijskih đubriva, insekticida i pesticida, sjemena i sadnog materijala;
- » Da izgradi, kroz javno-privatno partnerstvo, centre za prikupljanje i distribuciju poljoprivrednih proizvoda, ljekovitog bilja, šumskih plodova, kao i nabavku specijalnih rashladnih vitrina za održavanje;
- » Da stimuliše određene sektore sa visokim potencijalom rasta, poput maslinarstva, voćarstva i hortikulture.
- » Da promoviše upotrebu novih plastenika, poljoprivredne tehnike i tehnologije;
- » FORCA će podržati i podsticati razvoj stočarstva u cilju povećanja proizvodnje mlijeka, mesa, vune, kože, ali i podsticanja industrije u vezi sa ovim poluproizvodima, kao i subvencije i podrška u organizovanju distribucije mlijeka.

- » Da bi se omogućio razvoj stočarstva FORCA će promovisati kultivaciju zemljišta sa biljkama koje služe kao uzgoj lucerke, stočnog kupusa kao i održavanje pašnjaka;
- » FORCA će početi da istražuje, uzimajući u obzir strana naučna iskustava za uzgajanje novih proizvoda:
  - Indu cvijeće i biljke,
  - Striale koje se koriste za lijekove ili kozmetiku,
  - Voće i povrće koji nisu prethodno kultivisani, ali su pogodni za klimu i zemljište (na primjer, gljiva, šparoga itd)
  - Otvaranje novih farmi koje su se pokazale uspješnima u susjednim zemljama, kao što su pčelarstvo, proizvodnja puževa za izvoz (koje su uspjele u Bosni i Hercegovini i na Kosovu), nojeva (koji su se pokazali uspješni u Albaniji), jelena, itd.
- » FORCA, takođe, ima izraženu senzibilnost za pitanja životne sredine. Na međunarodnim tržištima je sve veća potražnja za organskim poljoprivrednim proizvodima. Pored toga kroz donacije i kredite, sa povoljnim uslovima, od strane zemalja i međunarodnih institucija nude se sredstva za razvoj organske poljoprivrede. FORCA će raditi, u tijesnoj saradnji sa poljoprivrednicima, u cilju prijavljivanja za strana sredstva i sredstva od vlade, ali će koristi i svoj budžet za podsticanje razvoja organske poljoprivrede.

INDUSTRIJA

Prehrambena industrija

FORCA smatra da Crna Gora ima potencijal da razvija industriju hrane i stimulisace različite oblike ulaganja u ovoj oblasti. Konkretno, prospektivno dobar razvoj su fabrike ili radionice koje se bave:

- » Obradom, pakovanjem i čuvanjem povrća, voća i kompota;
- » Prikupljanjem, sušenjem i pakovanjem ljekovitog bilja, čajeva i raznih začina;
- » Proizvodnjom gotove i polugotove hrane;
- » Proizvodnjom slatkiša, keksa ili voćnih napitaka i sokova;
- » Sušenjem i konzerviranjem ribe, školjki i sardina;

- » Poboljšanjem kvaliteta maslinovog ulja i drugih podproizvoda;
- » Proizvodnjom mlijeka i mliječnih proizvoda.

Građevinarstvo

Imamo dobru tradiciju u oblasti građevinarstva sa kvalifikovanim kadrovima sa visokim nivoom profesionalizma i bogatim iskustvom. Materijal i ljudski kapital u budućnosti će biti osnova za izgradnju infrastrukture. Međutim, FORCA smatra da se ovi potencijali mogu kanalisati i u drugim profilima u građevinskoj industriji i to kroz:

- » Izgradnju novih fabrika ili konsolidacijom postojećih koje se bave namještajem, uzimajući u obzir ne samo domaće već i strano tržište;
- » Istraživanjem mogućnosti izgradnje fabrika za preradu blata koje se bave proizvodnjom cigle, pločice, vazi itd;
- » Fabrike koje se bave proizvodnjom montažnih betonskih proizvoda;
- » Fabrike koje se bave vađenjem i preradom ukrasnog kamena.

Industrija radinosti

Osnovni cilj FORCE jeste očuvanje, njegovanje i promocija naše bogate kulturne baštine folkloru i vjerujemo da ovo dragocjeno naslijeđe ne samo da treba da se prenese drugim generacijama, već se istovremeno može koristiti kao vrijedan resurs za dalji razvoj. Zato će FORCA podstaći oživljavanje proizvoda domaće radinosti, masovne proizvodnje tradicionalnih proizvoda i suvenira u cilju pružanja podrške turističkoj industriji. Neke od oblasti gdje se mogu razviti rukotvorine a čime bi dobile značajne ekonomske dimenzije su: nakit, tepisi, radovi od drva, radovi od željeza, bakra, graviranje kamena i trikotaža.

Nove strane industrije

Imajući u vidu povoljan geografski položaj, FORCA smatra da postoji veliki potencijal za izgradnju stranih kompanija koje žele da prenesu dio svojih proizvodnih procesa na manje razvijene zemlje. FORCA je uvjerena da će Opština Ulcinj stvoriti odgovarajuću klimu, preduzeti odgovarajuće korake za promociju na međunarodnom nivou, poboljšati administrativne procedure i javne službe, kao i investirati u infrastrukturu, kako bi se privukle značajne strane investicije. Prioritet bi imala evropska preduzeća koja bi prenijela dio proizvodnog procesa u zemlje koje imaju jeftinu radnu snagu bez potrebe za

velikim profesionalnim kvalifikacijama, kao što je to slučaj sa ulaganjima u krojenju, fabrikama za proizvodnju kože i obuču renomiranih kompanija u zemljama poput Rumunije i Albanije.

KULTURA

Naši istorijski objekti sa kojima se ponosimo na Balkanu, zahvaljujući FORCI, neće biti zapostavljeni.

Nova arheološka i etnografska istraživanja teritorije naseljene Albancima će se izvršiti da bi se istakla naša slavna tradicija.

FORCA će se boriti kod nacionalnih i međunarodnih tijela za zaštitu kulturnih objekata, kao i za investicije za kulturne spomenike, ne samo za održavanje, već i za promociju tradicije i podsticanje kulturnog turizma.

Obogaćivanje kulturnog života, sporta i umjetnosti u cilju povećanja atraktivnosti našeg regiona za turiste. Izgradnja novih modernih sportskih ambijenata i parkova i igrališta za djecu.

U saradnji sa obrazovnim institucijama, FORCA će pokušati da njeguje naše narodno nasljeđe u školama i pomogne u promociji novih muzičkih, slikarskih i sportskih talenata.

ZAŠTITA OKOLINE

FORCA će uložiti maksimalne napore radi eliminacije zagađenja i očuvanja čistih javnih površina.

FORCA će revitalizovati neiskorišćene prirodne resurse koji su devastirani u prethodnom periodu.

Što se tiče planiranja i iskorišćavanja prostora centralna vlast i dalje ima ovlašćenja na najatraktivnijim lokacijama. FORCA će učiniti sve da se planiranje prostora vrši od strane lokalnog stanovništva.

Podsticanje nevladinih organizacija u projektima i inicijativama za čišćenje, sadnju i kampanjama za podizanje svijesti o značaju životne sredine.

FORCA će pokušati da rijeke i jezera promoviše i pomogne da budu proglašene plovnim područjem i postanu zaštićeno područje. FORCA će, takođe, urediti, zaštititi i revitalizovati područja sa borovima koja su u ovom periodu u opasnosti, i podržati kampanje za pošumljavanje ovih oblasti koja su ugrožena erozijom.

FORCA će stimulisati polaganja jaja riba u jezerima u cilju promocije sportskog ribolova u funkciju turizma.

FORCA će omogućiti da se organizuju kvalitetne usluge i stroge sanitarne kontrole, nadzor kao i da se osiguraju najviši standardi higijene i čistoće na javnim i privatnim okruženjima, kao što su restorani, hoteli, klubovi, itd.

OBRAZOVANJE

FORCA će inicirati razvoj albanskog jezika na svim nivoima obrazovanja i povećati kvalitet albanskog obrazovnog kadra.

FORCA će obezbjediti sredstva od Vlade, međunarodnih donatora, fondova i drugih resursa za poboljšanje školske infrastrukture, obogatiti materijal i školske biblioteke, finansirati izgradnju ili poboljšanje školskih sportskih objekata, kao i kupovinu muzičkih instrumenata i omogućiti umjetničke programe u školama.

Posvetićemo se poboljšanju udžbenika na albanskom jeziku, kvalitetnijim izdanjima i stručnijim prevodima koje poštuju standarde albanskog jezika.

Promocija stručnog usavršavanja za omladinu u cilju specijalizacije u ugostiteljstvu ili kuvanju, stranom jeziku i tehničkim vještinama da bi bili konkurentniji na tržištu rada i kako bi učinili opštinske ljudske resurse još atraktivnijim za strane investicije.

Organizovanje seminara, treninga i konferencija između albanskih nastavnika radi poboljšanja vještina i razmjene iskustava.

Naknada i stipendije za studente kako bi ih bolje motivisali u njihovom procesu školovanja.

FORCA će lobirati da obezbijedi što veći broj stipendija za srednjoškolce iz opština u zapadnim univerzitetima, kao i u Podgorici, Albaniji, Kosovu, Makedoniji.

Stimulacija vannastavnih aktivnosti i sportskih aktivnosti, umjetničkih, kulturnih klubova, takmičenja, izleta i posjeta.

Uspostavljanje visokih školskih ustanova na osnovu javno-privatnog partnerstva za potrebe naučnih studija koje su potrebne u cilju podrške razvoja.

SPORT

Sportu će biti posvećena posebna pažnja kako bi bio u funkciji mladih i služio za promociju turizma.

Radićemo na poboljšanju infrastrukture i igrališta. U svakom naselju,

seoskim i gradskim centrima ćemo sagraditi sportski kompleks.

DIJASPORA

FORCA je svjesna nezamjenjive uloge naše dijaspore u postizanju blagostanja građana i za to je predvidjela poseban program za održavanje bliskih veza sa dijasporom i za promociju saradnje.

FORCA ima za cilj da omogući dijaspori da iznese stav, obezbjeđujući joj, kroz njene reprezentativne organizacije, konsultativni status vezan za aktivnosti Albanaca.

FORCA će pokušati da obezbjedi atraktivan ambijent za privlačenje investicija iz dijaspore, kroz pojednostavljenje administrativnih procedura i unaprijeđenje opštinskih usluga potrebnih za pripadnike dijaspore, kako bi im pružio osjećaj bliskosti i dobrodošlice kući.

Omogućavanje izvršenja nekih od usluga neophodnih za iseljenike preko pošte i Interneta, kako bi im se omogućila lakše saradnja sa domovinom.

Držanje opštinske administracije u potpunosti funkcionalnom tokom praznika, tako da emigranti koji se vraćaju na odmor i žele bilo koju od administrativnih usluga ne nailaze na prepreke i kašnjenja.

Podrška posjeta i izložba naših umjetničkih grupa u dijaspori, gdje su najviše koncentrisani naši emigranti, da bi se održao njihov odnos sa domovinom i da im ne nedostaju naše nacionalne vrijednosti i naslijeđe.

SARADNJA SA CIVILNIM DRUŠTVOM

FORCA će da primijeni politiku potpune transparentnosti, saradnje i konsultacija sa civilnim društvom.

Nevladine organizacije će imati status posmatrača i konsultanta tokom zvaničnih aktivnosti FORCE.

FORCA ne samo da mora da bude otvorena za civilno društvo, već i da blisko saraduje prilikom ispunjenja ciljeva i zadataka, bilo to u umjetničkoj, kulturnoj, ekološkoj ili humanitarnoj sferi.

FORCA smatra veoma važnim razvoj albanskih medija. Stoga ima za cilj da promoviše i podržava štampane i elektronske medije na albanskom jeziku.

FORCA će imati bližu saradnju sa vjerskim institucijama, ne samo u popravci i održavanju vjerskih objekata koji su kulturni spomenici, već i kroz organizaciju vjerskih praznika.

HRVATSKA GRAĐANSKA INICIJATIVA (HGI) – ODLUČNO

HGI se zalaže za:

- » ravnopravnost i zaštitu ljudskih prava svih građana i svih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori;
- » demokratizaciju i zaštitu vjerskih sloboda i funkcioniranje pravne države;
- » pravednu i potpunu restituciju imovine i zaštitu imovinskih prava, ravnopravnost svih oblika vlasništva, tržišnu ekonomiju i održivi razvoj;
- » unaprjeđivanje socijalnih prava;
- » ulazak Crne Gore u NATO i Evropsku uniju;
- » unaprjeđenje suradnje u oblastima važnim za očuvanje nacionalnog, kulturnog, jezikoslovnog i vjerskog identiteta i prava.

Kako do cilja?

HGI će se za ostvarivanje Programa služiti isključivo demokratskim sredstvima. Prioritet političkog rada i djelovanja HGI-a će biti javno zastupanje interesa i potreba Hrvata, a u interesu države Crne Gore.

Ravnopravnost svih

Sloboda svih i ravnopravnost bez obzira na podrjetlo je ideal pripadnika hrvatskog naroda i HGI-a kao njihove političke stranke. HGI će se zalagati za obezbijeđenje potpune jednakosti svih građana pred zakonom i ravnopravnost u procesima odlučivanja. HGI će se zalagati za istinsko multinacionalno viševjersko društvo. Uvjereni smo da je to jedini garant održivosti i razvitaka Crne Gore kao demokratske zajednice svih njenih građana.

Hrvatski narod u Crnoj Gori

Hrvati su autohton i konstitutivan narod u Crnoj Gori koji preuzima dio odgovorni Crne Gore kao države u kojoj žive. Kroz cijelo povijesno trajanje na ovim prostorima Hrvati su uvijek bili na strani Crne Gore koja se zalagala za jednakost i ravnopravnost svojih građana. Na referendumu o državnoj neovisnosti su, gotovo aklamacijom za Crnu Goru kao samostalnu i neovisnu državu, dali svoj glas i zajedno sa drugima postavili temelje neovisne Crne Gore.

Hrvati su posebno ponosni na svoj kulturni dio koji su unijeli u Crnu Goru, a čija je većina pod zaštitom UNESCO-a, što znači i svjetska kulturna baština.

HGI će kao stranka podsticati i stvarati uslove da se svi Hrvati u Crnoj Gori slobodno i s ponosom izjašnjavaju imenom koje baštine od predaka - Hrvat.

Manjinska prava

HGI će se zalagati da domen ljudskih prava bude onakav kako je definiran u dokumentima OUN, SE i EU: Univerzalnoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Okvirnoj konvenciji o pravima manjina, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Pariškoj povelji i dr. Nužno je da se u ovoj fazi razvoja crnogorskog društva dosljedno primjenjuje antidiskriminativno zakonodavstvo i korpus posebnih manjinskih prava zajamčen Ustavom i zakonima.

Sloboda vjera

Polazeći od slobode vjere kao osnovnog ljudskog prava i uvjereni u snažan moralni uzor vjerskih učitelja, zalažemo se za:

- » slobodu djelovanja svih religija;
- » autonomiju njihovih vjerskih zajednica;
- » vraćanje oduzete imovine vjerskim zajednicama;
- » uključivanje vjerskih odgojno-obrazovnih institucija u zvanični obrazovni proces i zvanično priznavanje stečenih kvalifikacija.

Socijalna država

Izmjene u privrednoj strukturi i odnosima svojine ne smiju ugroziti stečena prava, niti pozitivne funkcije socijalne države, koje treba i dalje zadržati i unaprijediti. Crna Gora je i Ustavom definirana kao država socijalne pravde i

ima obvezu da vodi brigu o zajedničkim socijalnim problemima i potrebama ljudi. To se posebno odnosi na minimum zdravstvene zaštite, egzistencijalni minimum za nezaposlene, stare i bolesne, besplatno osnovno i srednje obrazovanje, mjere za zaštitu majke i djeteta.

Posebnu brigu treba posvetiti hendikepiranim licima i osobama sa invaliditetom. U društvu kakvo je naše, socijalna solidarnost i distributivna uloga države su preduvjeti za ostvarivanje principa demokracije i elementarne jednakosti građana.

Članstvo u EU i NATO

Članstvo u Evropskoj uniji vidimo kao imperativ građana Crne Gore. Naše društvo i država treba da teže vrijednostima koje baštine društva modernih država i nacija Evrope. Želimo da što prije postanemo dio te obitelji i usvojimo vrijednosti demokracije, pravde, efikasne ekonomije, inovativnosti i visokog životnog standarda stanovništva. Bez obzira na predrasude sigurni smo da postoji znatno više razloga koji nas opredjeljuju da podržavamo ulazak naše države u ovu organizaciju.

NATO je, u međuvremenu, od klasično vojne organizacije postala vojno-politička organizacija, sa velikim utjecajem na procese evropske i globalne bezbjednosti. To je prije svega savez država koje baštine vrijednosti mira, demokracije, ljudskih prava i građanskih sloboda, što jesu temeljne vrijednosti za koje se zalaže HGI.

Prosvjeta i školstvo

HGI će inicirati i podržavati sve mjere koje idu u pravcu reforme procesa obrazovanja na svim nivoima. Ovo se naročito odnosi na osnovno i srednje obrazovanje, koja moraju biti obavezna i besplatna i, u najvećoj mjeri, sveobuhvatna. Pri tome, HGI se zalaže za reviziju školskih programa, kako bi se iz njih uklonile političke dogme i predrasude nastale u vremenu političkog i duhovnog jednoulja i nacionalne i vjerske netrpeljivosti, kao i sadržaja u nastavnim planovima i programima koji, na bilo koji način, vrijeđaju bilo čija nacionalna i vjerska osjećanja.

Zaštita obitelji i žene

HGI poseban značaj pridaje očuvanju obitelji kao jezgra moralnih i etičkih vrijednosti i najznačajnijeg faktora u odgoju čovjeka. Držimo da je jaka i

stabilna obitelj temelj jake i stabilne zajednice. Zalažemo se da država materijalno pomaže obitelji koje podižu djecu i, posebno, mlade bračne parove u pogledu rješavanja stambenih pitanja.

Uloga žene u formiranju zdrave obitelji je nezamjenljiva. Žena koja rađa i uspješno podiže i odgaja djecu, vrši važnu društvenu funkciju, a majke koje su odgojile više od troje djece zaslužuju posebno (zdravstvenu zaštitu, dječji doplatak iz javnih fondova, priznanje radnog staža i sl.).

Djeca i omladina

HGI smatra da posebnu pažnju treba posvetiti djeci i omladini. Posebno ćemo se zalagati za obezbijedivanje uvjeta za zdrav odgoj školske djece i omladine, te državno stipendiranje nadarenih učenika i studenata. Smatramo da je veoma važno uključivanje u sportska društva, koja moraju biti subvencionirana iz državnih i općinskih fondova.

Kultura i sport

HGI se zalaže za afirmaciju istinskih kulturnih vrijednosti kao bitnog društvenog sadržaja i značajniju potporu države kulturnim institucijama i stvaraocima. Smatramo da je potrebno, više nego do sada, pomagati rad nacionalnih manjinskih savjeta, kao institucija koje se bave njegovanjem kulturno-historijskog nasljeđa i zaštitom i prezentacijom nacionalnog identiteta, kao i ostalih organizacija, udruženja i posebno iz nevladinog sektora koji aktivno rade na ovom polju.

HGI će bezrezervno podržavati bavljenje sportom od predškolskog do profesionalnog jer je to jedan od bitnih čimbenika izgradnje zdravog društva bez bolesti ovisnosti koje postaju sve veći problem i našeg društva.

Sloboda medija i javni servis

HGI se zalaže za slobodu medija i za objektivno, istinito i pravovremeno informiranje javnosti, te poštovanje profesionalizma u medijskom izvještavanju i etičkog kodeksa novinarske profesije. U okviru programa državnog i lokalnih radio-televizijskih javnih servisa tražimo ravnopravnu zastupljenost sadržaja iz kulture, tradicije i prošlosti hrvatskog naroda. Tražit ćemo veću zastupljenost stručnog i kompetentnog novinarskog i uređivačkog kadra iz redova hrvatskog naroda.

Ekologija

HGI podržava razvoj ekološke kulture i unaprjeđenje svijesti o potrebi veće primjene ekoloških mjera i aktivnosti za zaštitu čovjekove okoline i očuvanja

zdrave životne sredine. Članovi HGI će u svojoj sredini biti aktivisti ekološkog pokreta i podržati njegove akcije i nastojanja u cilju očuvanja i zaštite flore i faune, vode, zdrave hrane i sl.

DEMOKRATSKI FRONT – MIODRAG LEKIĆ – CRNA GORA SVIH NAS

A. Programske osnove

Crnoj Gori je neophodna *puna istina* u kakvom se stanju nalazi. To *sučeljavanje sa istinom*, te *otrežnjenje*, stvorilo bi pretpostavke da realnost bude osnova prosuđivanja, da se objektivno uoče karakteristike stanja i procesa, da se napravi upoređenje sa naprednim društvima. Omogućila bi se i kvantifikacija mogućnosti, da odgovorni ljudi donesu optimalne i dugoročne odluke. Sljedeći parlamentarni, predsjednički i lokalni izbori, svaki na svoj način, biće u velikoj mjeri, *izazov i mogućnost* građanima Crne Gore da se suoče sa punom istinom, da je prihvate kao realnost i donesu odluke u *javnom interesu* i to ne samo ove generacije nego i sljedećih. Mi u Demokratskom frontu smo rukovođeni kriterijumom istine. Zato se ne plašimo istine, niti se mirimo sa njom. Spremni smo, odlučni i sposobni da na *optimalan način* učinimo da Crna Gora bude mnogo bolja u odnosu na današnju. Puna istina je da je dvadesetogodišnja vladavina rigidnog, u osnovi autoritarnog, retrogradnog, kriminogenog i oligarhijskog režima obezvrijedila mnoge duhovne i materijalne vrijednosti, i da je čitave segmente naše društvene, političke i ekonomske zbilje dobrim dijelom zatočila, ograničila, potrošila, zapustila ili zadužila. Puna istina je da je Crna Gora samo u formalnom i deklarativnom smislu parlamentarno društvo, a faktički i suštinski pretpolitičko. Institucije su zarobljene i određene interesima režima. Mnogi kritičari režima su proganjani, a neki čak i ubijeni. Puna istina je i da je crnogorsko društvo danas oboljelo od pogrešnih vrijednosti i kriterijuma, da je korupcija prisutna na svim nivoima, da su nepotizam, klijentelizam i monopoli dominantni u mnogim segmentima. Laž, poltronstvo, koristoljublje i kukavičluk uobičajene su pojave, a apatija i strah postali su stvarnost našeg neslobodnog društva. Puna istina je i da je naše društvo izrazito podijeljeno po mnogo čemu, po etničkoj, nacionalnoj ili religijskoj posebnosti. Podijeljeni smo i u sagledavanju istorijskih događaja iz daleke i bliske prošlosti. Različito se doživljavaju državni simboli, tako da

režim, pojedine grupacije i ličnosti, svako na svoj način, potenciraju podjele. Uspostavljen je *režimski nacionalizam* kojim se onemogućavaju suštinske i sveobuhvatne promjene. Puna je istina i da je ova država na ivici bankrotstva i pred dužničkim ropstvom. Istina je da su glavni makroekonomski indikatori negativni i zabrinjavajući, da je socijalna situacija krajnje loša. Izvorni prihodi budžeta ne mogu da servisiraju ni osnovne potrebe i tekuću potrošnju. Dodatni teret su dospjele obaveze, štetni ugovori i neodgovorno date garancije.

Država se ubrzano zadužuje po enormnim kamatama. Loši ekonomski bilansi posljedica su loših odluka, a ne globalnih kretanja. Svjetska ekonomska kriza samo je ogoljela stvarnu situaciju i ubrzala propadanje. Neki ishitreni i iznuđeni, a po običaju nedovoljno transparentni aranžmani u funkciji novih predizbornih obmana, mogu samo djelimično i ograničeno poboljšati bilanse. Dugoročno i ukupno mogu biti, čak, i negativni. Puna istina je i da su zbog interesa režima i njima bliskih interesnih struktura zatočeni, devastirani ili rasprodati mnogi prirodni resursi. Štetnim ugovorima i protivzakonitim procesima uništeni su privredni subjekti i turističke destinacije.

Puna istina je i da je otvaranje pregovora sa EU posljedica prije svega stanja u samoj EU i u regionu, a ne nagrada za učinak dosadašnje vlasti. To je samo početak dugog i izazovnog puta. Niko spolja nam ne garantuje kada ćemo postati dio EU i kakav će biti kvalitet života u našoj državi. Aktuelni režim uporno ignoriše vrlo jasne preporuke i zahtjeve EU za reformama u oblasti vladavine prava, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala. Prećutkuje se da ostvareni stepen demokratije zavisi najviše od nas, a socijalni i ekonomski status zavisi isključivo od nas. Nema suštinskog saglasja oko učešća u evropskim integracijama i njihovog kvaliteta i dinamike. Imamo brojna ograničenja i nedostatke u oblasti prava i pravde, u administrativnim kapacitetima, ekologiji, infrastrukturi, konkurentnosti, finansijama, kadrovima, analizama i strategijama.

Kada su u pitanju vojno-bezbjednosne integracije i članstvo u NATO, ne postoji principijelna saglasnost o tome ko treba da odluči i na koji način.

Istina je i da je obrazovni sistem degradiran, da su penzijska i socijalna politika na ovaj način neodrživi, a da je zdravstvena zaštita neadekvatna. Režim je prijevremene izbore raspisao jednostrano i bez dijaloga sa opozicijom, a iz straha od opravdanog nezadovoljstva građana u narednim mjesecima. Vlada je nemoćna, očekujući još veće siromaštvo krajem ove i početkom sljedeće godine. Zbog nefunkcionalnih institucija i društvenih devijacija strahuje od kritičkog stava EU o sopstvenom radu. Odlazeća Vlada je svjesna i da će, u

narednim fazama EU integracija, uslijediti i zahtjevi za istražnim postupcima prema jednom broju visokih državnih i partijskih funkcionera, te njihovih ortaka sa kriminalnim dosijeima. Mi smo duboko svjesni pune istine u kojoj se nalazi Crna Gora, svih njenih ograničenja, kompleksnosti stanja, vjerujući uprkos svemu, da ima i mnogo potencijala za prosperitet. Svjesni smo svih izazova, obaveza i rizika koji stoje pred nama. Svjesni smo historijskog momenta i neizvjesnosti i izazova koje donosi budućnost. Faktički, na sljedećim izborima određuje se sudbina naše države. Bira se između zatočene i siromašne, s jedne strane, i slobodne, prosperitetne i integrisane Crne Gore, sa druge.

Cijenimo da je preduslov za početak suštinskih promjena *pobjeda Demokratskog fronta*. Da je *preispitivanje i odgovornost* za učinjeno osnova na kojoj se jedino mogu ostvariti *temeljne promjene i stvarati nove prave vrijednosti*. Zato *puna emancipacija Crne Gore* može se ostvariti samo demokratskom smjenom režima, suočavanjem sa prošlošću i lustracijom, te vladavinom prava, kao glavnom pretpostavkom, zatim pravom na fer suđenje svim osumnjičenim i optuženim pripadnicima režima i kriminalnim stukturama, kao mjera i pouka da je pravda dostižna, da nema zastarijevanja zločina i krivičnih djela i da stiže kazna za učinjene pljačke. Samo tada je moguća puna unutrašnja integracija Crne Gore. Odlučni za temeljne promjene društva, ističemo da ćemo se zalagati za kontinuitet u pozitivnim rezultatima iz dosadašnjeg razvoja Crne Gore. Spremni smo da sve to *pretočimo u život*, da napokon pomirimo Crnu Goru i *očistimo je* od organizovanog kriminala i korupcije. Izborićemo se za povratak pravim moralnim vrijednostima kako onih iz najbolje crnogorske tradicije, tako i onih iz savremene evropske civilizacije. *Usaglasićemo Crnu Goru sa sobom i sa drugima*. Učinićemo društvo *radnim, umnim, bogatim i solidarnim*. Naša vizija *modernog naprednog društva* data je kroz rješenja koja su sadržana u *programu* koji vam nudimo sa 595 mjera. Tu su konkretni predlozi, razrađeni detalji sektorskih politika, međusobno kratkoročno i dugoročno usaglašeni planovi razvoja, bez „zaboravljenih“ pitanja i nerješivih problema. Mjere koje nudimo biće realizovane u demokratskoj proceduri i uz puno poštovanje zakona i međunarodnih obaveza. Naš program biće osnova rada *buduće Vlade*, koja će biti i *ekspertska* i nove parlamentarne većine, koju neće činiti „taster poslanici“ već nosioci novog odgovornog i modernog parlamentarizma. Sljedeći izbori su prilika da pobijedi razumna i spasonosna politika. To je šansa da počnemo novi život u jednakosti, jedinstvu i demokratiji. *Vrijeme je za istinu!*

B. Ekonomska politika

Crnoj Gori su neophodne korjenite ekonomske reforme, promjena ekonomske ideologije, dugoročno održiva tržišna ekonomija, strukturne promjene, aktivna industrijska politika, otklanjanje ograničenja, preispitivanje loših ugovora, novi sistem regulacije i nadzora, dinamičan privredni rast, uravnotežena javna potrošnja, inovirano punjenje i raspodjela budžeta, stimulativan poslovni ambijent, značajno učešće nauke, rad zasnovan na znanju, inicirano i podržano preduzetništvo, profitabilna nova radna mjesta. Nova ekonomska politika mora biti sveobuhvatna, sa posebnim i usaglašenim mjerama i rješenjima za svaki sektor i subjekat, kako bi se postigli optimalni kratkoročni, srednjoročni i dugoročni efekti, bilo da su oni direktni ili imaju multiplikacioni karakter i efekat.

Osnovne mjere:

1. Izvršiti reviziju svih privatizacija i dugogodišnjih zakupa;
2. Raskinuti one ugovore i zakupe koji su sačinjeni na štetu Crne Gore i na protivzakonit način, utvrditi prave vlasnike, preispitati porijeklo novca i pokrenuti krivični postupak protiv odgovornih državnih funkcionera;
3. Sačiniti Strategiju ekonomskog razvoja Crne Gore do 2022. koja bi sadržala usaglašene ciljeve i mjere sektorskih politika, a koje bi obezbjeđivale stabilan dugogodišnji dinamičan ekonomski i privredni rast zasnovan na komparativnim i održivim potencijalima i principima;
4. Sačiniti i realizovati Akcioni plan ekonomskog razvoja Crne Gore do 2016. kojim bi se otklonila brojna ograničenja i barijere, izvršile reforme, izgradile potrebne institucije, zaustavili negativni trendovi, otvorila nova radna mjesta, obezbijedili dinamičan privredni rast, tehnološki razvoj i konkurentnost privrede, mnogo veći udio industrijske proizvodnje u BDP-u i njegov ukupni godišnji rast za više od 10%.

Sektorske politike

I *Metalska industrija*

Metalska industrija treba da bude jedan od najznačajnijih segmenata realnog sektora. Bez jakog i konkurentnog realnog sektora nema stabilne ekonomije. To se potvrdilo i u vrijeme globalne krize u uspješnim državama. Crnogorska metalska industrija je u prethodnih dvadeset godina u velikoj

mjeri uništavana, pljačkana, zatočena. Uz sve to je kroz mnoga zaduženja, subvencije, garancije, opraštanja, presude, koštala Crnu Goru više od milijardu eura. Smatramo da Kombinat aluminijuma i Željezara Nikšić, kao dva najznačajnija privredna subjekta kad je u pitanju metalska industrija, imaju izglednu budućnost, ali na sasvim drugim osnovama.

Kombinat aluminijuma Podgorica i Rudnik boksita Nikšić treba da budu jedan privredni subjekat u većinskom vlasništvu države kao Konzorcijum aluminijumske industrije i „lokomotiva razvoja“ brojnih malih i srednjih preduzeća na bazi prerade aluminijuma i usluga. Po postizanju potpune modernizacije i konkurentnosti, ako bi neki uistinu strateški investitor imao sigurnu namjeru da unaprijedi poslovanje, tek tada bi mu trebalo prodati dio akcija. Takođe je neophodno uspostaviti dugoročne vlasničke i tržišne odnose Kombinata aluminijuma i EPCG, kao preduzeća u većinskom vlasništvu države.

Kada je u pitanju Željezara, treba sa novim vlasnikom tačno definisati njen razvoj kao konkurentne i profitabilne fabrike, koja bi doprinijela razvoju brojnih malih i srednjih preduzeća na bazi prerade čelika i usluga, a ako se to ne bude ostvarivalo, dovesti u pitanje njihovo vlasništvo.

Kombinat aluminijuma Podgorica – mjere:

5. Preispitati ukupno poslovanje Kombinata aluminijuma u prethodnom periodu;
6. Ostvariti većinsko državno vlasništvo u KAP-u;
7. Raskinuti Ugovor sa CEAC Holding limited;
8. Raskinuti komercijalni ugovor sa Glenkorom;
9. Uspostaviti profesionalno, efikasno i transparentno upravljanje od strane Vlade Crne Gore, Skupštine Crne Gore i akcionara;
10. Sačiniti sveobuhvatnu Strategiju restrukturiranja, revitalizacije i dugoročnog razvoja Kombinata aluminijuma i aluminijumske industrije;
11. Obezbijediti kreditnu podršku za dinamično investiranje u Primarnom dijelu i Preradi u visini od cca 150 miliona eura;
12. Uspostaviti dugoročne vlasničke i tržišne odnose KAP-a i EPCG;
13. Stimulativnom poreskom politikom i stručnom podrškom pospješiti razvoj malih i srednjih preduzeća na bazi prerade aluminijuma;
14. Hitno krenuti u izgradnju jednog energetskog objekta za potrebe KAP-a.

Rudnik boksita Nikšić – mjere:

15. Raskinuti ugovor sa CEAC Holding limited;
16. Ostvariti većinsko državno vlasništvo u Rudniku boksita;
17. Formirati Konzorcijum aluminijumske industrije;
18. Razmotriti tehno-ekonomske i ekološke parametre dislociranja Fabrike glinice iz Zete na lokacije nalazišta boksita;
19. Sačiniti Strategiju modernizacije Rudnika boksita Nikšić i realizovati je;
20. Utvrditi bilansne i vanbilansne rezerve crvenih boksita i racionalno ih eksploatisati.

Toščelik Nikšić – mjere:

21. Preispitati ukupno poslovanje Željezare Nikšić u prethodnom periodu;
22. Sačiniti i pratiti realizaciju biznis plana i obećanja novog vlasnika da će se za tri godine dostići proizvodnja od 400.000 t specijalnih čelika na godišnjem nivou, da će se ostvariti godišnji promet od 500 miliona eura, da će se do tada uložiti 35 miliona eura i sve to ostvarivati sa samo 550 radnika;
23. Realizovati obećanje novog vlasnika o preuzimanju i pokretanju stare i nove proizvodnje u Tehnostil hladnoj valjaonici, Radventu i Livnici;
24. Stimulativnom poreskom politikom i stručnom podrškom pospješiti razvoj malih i srednjih preduzeća na bazi prerade čelika.

II Energetski sektor

Energetski sektor mora biti u većinskom vlasništvu države iz više razloga. Zato što je to najznačajniji ekonomski i ukupni potencijal Crne Gore. Bez energetike i energetske samodovoljnosti nema ni državnosti Crne Gore u punom smislu. Zbog specifičnosti prostora i prostornog razvoja Crne Gore. Takođe, pitanje vlasničkog udjela građana Crne Gore u sistemu Elektroprivrede nije uopšte sagledan u vaučerskoj privatizaciji. Naime, mnoge generacije zaposlenih kroz razne vidove doprinosa finansirale su sistem Elektroprivrede: kroz samodoprinos, opremanje građevinskog zemljišta, neadekvatnu naknadu EPCG za zauzimanje poljoprivrednih površina za dalekovode i postrojenja i dr. Utvrđena vrijednost akcija EPCG nije sadržala ništa od toga. Valorizacija i korišćenje energetske resursa moraju biti u saglasju sa principima održivog razvoja, ekonomskog progressa i globalnih kretanja i zahtjeva. U tom cilju su neophodne hitne i intenzivne energetske reforme i aktivnosti.

Kada su u pitanju vlasnički odnosi, treba sporazumno ili jednostrano raskinuti ugovore sa A2A i Ternom i formirati Konzorcijum energetike Crne Gore u kojem bi osim EPCG, bili i EPSCG, Rudnik uglja i Rudnik mrkog uglja, novi veliki izvori električne energije i potencijalna naftna industrija i gas Crne Gore. U kasnijim fazama, zavisno od stepena razvoja, moguće bi bilo restrukturiranje ovog konzorcijuma.

Elektroprivreda Crne Gore – mjere:

25. Preispitati proces privatizacije EPCG;
26. Preispitati ili sporazumno raskinuti ugovor sa A2A o privatizaciji i dokapitalizaciji EPCG;
27. Uspostaviti profesionalno, efikasno i transparentno upravljanje u EPCG od strane Vlade Crne Gore, Skupštine Crne Gore i akcionara;
28. Usvojiti Zakon o načinu, redosljedu i dinamici revitalizacije energetskog potencijala u Crnoj Gori, kojim bi energetika bila u većinskom vlasništvu države;
29. Izraditi Strategiju razvoja energetike u Crnoj Gori do 2030;
30. Usvojiti Akcioni plan revitalizacije energetskih potencijala do 2016;
31. Izmijeniti Zakon o energetici, Zakon o koncesijama, Zakon o državnoj imovini i Zakon o finansiranju lokalne samouprave;
32. Povećati energetska efikasnost HE „Piva“, HE „Perućica“, TE „Pljevlja I“ i distributivne mreže;
33. Izgraditi HE „Komarnica“, HE „Kruševo“ na vodotoku Pive i TE „Pljevlja II“ i TE „Maoče“ sa povoljnim kreditnim linijama.

Elektroprenosni sistem Crne Gore – mjere:

34. Preispitati ili sporazumno preispitati ugovor sa Ternom za privatizaciju EPCG;
35. Uspostaviti profesionalno, efikasno i transparentno upravljanje u EPSCG od strane Vlade Crne Gore, Skupštine Crne Gore i akcionara u sklopu Konzorcijuma energetike Crne Gore.

Male hidrocentrale – mjere:

36. Usvojiti plansku dokumentaciju kojom bi se odredile lokacije malih hidrocentrala na svim vodotocima u Crnoj Gori;
37. Podržati preduzetničku inicijativu za izgradnju malih hidrocentrala, bilo kroz istraživanje, izradu tehničke dokumentacije, izradu putne i energetske infrastrukture, bilo kroz korišćenje finansijskih fondova EU.

Alternativni izvori energije – mjere:

38. Pokrenuti i intenzivirati istraživanja o mogućnostima korišćenja solarne energije, energije vjetra, biomase i drvnog otpada za pojedine lokacije u Crnoj Gori;
39. Sačiniti mapu alternativnih energetske potencijala za pojedina područja u Crnoj Gori i to kroz različite oblike prezentovati javnosti.

Energetska efikasnost – mjere:

40. Inovirati Zakon o energetskej efikasnosti;
41. Sačiniti akcioni plan za energetskej efikasnost do 2016. u domaćinstvima, uslužnim djelatnostima, industriji i saobraćaju;
42. Stimulisati postepeni prelazak na niži energetskej intenzitet koji je u Crnoj Gori šest puta veći nego u EU;
43. Osnovati Fond za energetskej efikasnost.

Regionalna i globalna energetskej saradnja – mjere:

44. Intenzivirati integraciju Crne Gore u Energetskej zajednicu jugoistočne Evrope i energetskej tržište EU;
45. Intenzivirati projekat Razvoja transmisione mreže na regionalnom nivou;
46. Uskladiti trase transmisionih mreža sa principima održivog razvoja i očuvanja životne sredine.

Gasifikacija Crne Gore – mjere:

47. Inovirati Studiju gasifikacije Crne Gore, sa posebno analizom snabdijevanja domaćinstava, privrede, posebno KAP-a i mogućnost izgradnje jedne gasne elektrane od cca 300 MW;
48. Pokrenuti pregovore sa „Gaspromom“ kako bi se jedan krak gasovoda „Južni tok“ odvojio i trasirao teritorijom Crne Gore;
49. Sačiniti studiju uticaja na životnu sredinu i ekonomske efekte moguće zajedničke trase Jadransko-jonskog gasovoda i autoputa Bar-Boljari.

Eksploatacija gasa i nafte – mjere:

50. Inovirati Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika;
51. Intenzivirati geološka istraživanja nafte i gasa na crnogorskom primorju.

III Turizam

Turizam je jedan od strateških prioriteta Crne Gore koji svojim direktnim i multiplikacionim efektom treba u velikoj mjeri da utiče na kvalitet i dinamiku ekonomskog razvoja zemlje. Da bi se to postiglo potrebno je otkloniti ili smanjiti negativnu poslovnu praksu koja postoji u turističkom sektoru i ukupnom ambijentu. Te negativnosti se odnose, prije svega, na devastiranje turističkih destinacija kao što su: betoniranje obala, bespravna gradnja, neizgrađena magistralna i tranzitna saobraćajna infrastruktura, nezadovoljavajuća komunalna i lokalna infrastruktura, ekološki problemi čistoće i odlaganja otpada, odvođenje otpadnih voda, loše vodosnabdijevanje, nepovoljna struktura smještajnih kapaciteta, prenatrpanost plaža, nedovoljan broj parking mjesta, neadekvatan odnos kvaliteta i cijene, nedovoljan broj domaćeg stručnog kadra, nedovoljno razvijena ponuda za specifične ciljne grupe, ekspanzija primitivizma, siva ekonomija i problemi naplate boravišne takse. Rješenja su u javno-privatnim partnerstvima, prilagođavanju mentaliteta, navika, stvaranju strategija podrške, a prije svega u vizionarstvu i odlučnosti izvršne vlasti.

Mjere:

52. Dati prioritet razvoju održivog turizma;
53. Mijenjati balans između masovnog i elitnog turizma tako da udio elitnog turizma bude sve veći;
54. Realizovati plan razvoja preko 40 vrsta turizma u Crnoj Gori, zavisno od specifičnosti i klijentele, kako bi se doprinijelo kvalitetu i diverzifikaciji ponude Crne Gore kao turističke destinacije;
55. Stvoriti uslove, pokrenuti i intenzivirati izgradnju hotelskih kapaciteta koji zadovoljavaju standarde elitnog turizma;
56. Inovirati strategiju razvoja ljudskih resursa u sektoru turizma u Crnoj Gori do 2020. i sačiniti akcioni plan realizacije strategije do 2016, sa posebnim osvrtom na saradnju turističke privrede i obrazovnog sistema;
57. Inovirati prostorne planove i planove nižeg reda turističkih destinacija, kojima bi se redefinisala putna i komunalna infrastruktura, sanirala ekstenzivna bespravna gradnja, stvorili uslovi za izgradnju parking mjesta, zelenih površina, šetališta, uredila kupališta, te stvorili uslovi za podizanje ukupnog nivoa konkurentnosti turističke destinacije;
58. Pripremiti, podržati i intenzivirati izgradnju turističke infrastrukture na nivou Crne Gore u funkciji podizanja kvaliteta turističke ponude;

59. Podržati revitalizaciju ruralnih područja;
60. Stimulisati potrošnju i brendirati domaće proizvode.

IV Poljoprivreda i ribarstvo

Crna Gora treba da ima samodovoljnost u hrani, ona za to ima sve pretpostavke. U pojedinim periodima svoje istorije to je i postizala. Normalno, koristeći sve svoje komparativne prednosti nije potrebno da ima samodovoljnost u svakom svom proizvodu, već da to bude kumulativno. Danas to nije slučaj. Crna Gora iskazuje deficit u trgovini hranom više od 200 miliona tona godišnje, čak izdvaja za uvoz vode više desetina miliona eura. Brojni problemi se ogledaju u usitnjenosti poljoprivrednih posjeda, niskom obimu proizvodnje po jedinici gazdinstva, nedovoljnoj tehnološkoj opremljenosti gazdinstava, niskoj konkurentnosti, relativno visokim cijenama inputa, nedovoljnom nivou primjene standarda kvaliteta, nedovoljnim stimulativnim mjerama i podršci, nedovoljnoj obrađenosti poljoprivrednog zemljišta, neizgrađenoj ili lošoj infrastrukturi, malom procentu upotrebe ribe u ishrani, maloj iskorišćenosti potencijala morskog ribarstva i marikulture. Sa ovakvim stanjem u poljoprivredi nemamo šta da tražimo u Evropskoj uniji.

Mjere:

61. Obezbijediti značajno veću budžetsku podršku za poljoprivredu u ukupnom budžetu Crne Gore jer je sadašnja po svim kriterijumima mala i među najmanjim u Evropi;
62. Osnovati državni konzorcijum za upravljanje rizicima u vremenu sve izraženijih negativnih uticaja klimatskih promjena, za stimulisanje proizvodnje i otkup i plasman poljoprivrednih proizvoda na domaćem i inostarnom tržištu;
63. Poljoprivredno zemljište, šume i vodu tretirati kao imovinu od posebnog nacionalnog značaja, što će voditi njihovom dugoročnom održivom gazdovanju;
64. Povećati nivo tržišno orjentisane poljoprivredne proizvodnje sa posebnim akcentom na sjever Crne Gore. Raditi na daljem jačanju institucija sistema. Opšte usluge i servise u poljoprivredi podići na veći nivo kako bi se ubrzao transfer znanja od naučno-istraživačkih institucija i stručnih službi prema proizvođačima. Podržati primijenjena istraživanja u poljoprivredi;
65. Podržati investicije u infrastrukturu i razvoj sela što će voditi povećanju životnog standarda stanovništva na selu. Permanentno raditi na edukaciji poljoprivrednih proizvođača i stvaranju uslova za samozapošljavanje

- mladih. Podržati razvoj proizvodnih aktivnosti izvan poljoprivrede i šumarstva;
66. Podržati investicije za nabavku sistema za navodnjavanje sa ciljem stabilizacije poljoprivredne proizvodnje u uslovima sve izraženijeg deficita padavina;
  67. Podržati razvoj i unapređenje voćarstva, vinogradarstva i revitalizaciju maslinarstva, pri čemu je moguć rast obima proizvodnje do 2015. godine do 30%;
  68. Jačati razvoj biljne proizvodnje, posebno povrtarstva, pri čemu je moguć rast obima proizvodnje do 2015. do 20%. Unapređenjem stočarske proizvodnje stvorice se uslovi za povećanje površina pod žitima i krmnim kulturama, pri čemu je moguć rast obima proizvodnje do 2015. do 20%;
  69. Intenzivirati proizvodnju u zaštićenom prostoru;
  70. Povećati stočni fond tako da je moguće povećanje govedarstva za 15%, ovčarstva za 12%, svinjarstva za 30%, živinarstva za 30% do 2015;
  71. Očuvati i unaprijediti proizvodnju tradicionalnih proizvoda. To bi vodilo afirmaciji ruralnih područja i omogućilo da se uporedo sa razvojem specifične poljoprivredne proizvodnje razvija i specifična turistička ponuda;
  72. Razvijati organsku proizvodnju;
  73. Poboljšati konkurentnost poljoprivrede na širem tržištu kroz podizanje nivoa tehnološke opremljenosti, uvođenje standarda i povećanje kvaliteta;
  74. Povećati kontrolu hrane i poljoprivrednih proizvoda, u skladu sa standardima EU, u smislu bezbjednosti i kvaliteta. Intenzivirati aktivnosti na harmonizaciji zakonske regulative i uspostaviti mehanizme za njenu implementaciju u praksi;
  75. Uspostaviti Registar poljoprivrednih proizvođača. Pojednostaviti administrativne procedure;
  76. Ustanoviti državnu Agrobanku;
  77. Definisati politiku korišćenja poljoprivrednog zemljišta. Neiskorišćeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu države dati na korišćenje privatnim poljoprivrednim gazdinstvima kroz stimulatívne mjere;
  78. Uspostaviti berzu poljoprivrednih proizvoda;
  79. Socijalno zaštititi staračke seoske porodice;
  80. Kvalitetno koristiti sredstva predviđena za stimulisanje razvoja ruralnih

- područja od međunarodne zajednice;
81. Podsticati povoljnim finansiranjem izgradnju prerađivačkih kapaciteta: mljekara, vinarija, mesnih prerađivačkih kapaciteta itd. kako bi se povećao inače veoma nizak stepen finalizacije poljoprivrednih proizvoda. Podsticati izgradnju savremenih skladišnih kapaciteta;
  82. Inicirati uspostavljanje kooperativa (klastera) u poljoprivredi na svim nivoima u cilju jačanja konkurentnosti i izvoznih mogućnosti;
  83. Promovisati plasman domaćih poljoprivrednih proizvoda posredstvom turističke potrošnje. Stimulisati povratak na nekadašnja i izlazak na nova tržišta;
  84. Obezbijediti nabavku kvalitetnog sjemenskog materijala, stočne hrane, opreme i đubriva po nižim cijenama. Obezbijediti nabavku energenata po regresiranim cijenama;
  85. Razvijati ribarstvo kroz planske i dugoročne programe finansiranja istraživačkih projekata za očuvanje i povećanje ribljeg fonda, kao i otvaranja novih manjih ili većih ribnjaka;
  86. Registrovati brendove poput standardizacije proizvodnje sira, pršute i drugih prehrambenih proizvoda;
  87. Donijeti jasnu strategiju očuvanja agrobiodiverziteta i iznaći prihvatljive razvojne modele kako bi se obilje autohtonog materijala i brojne tradicionalne biotehnologije stavile u funkciju razvoja. Čuvanjem agrobiodiverziteta čuvaju se tradicija, kultura, stara znanja, ali i mnoge druge specifičnosti zemlje;
  88. Zabraniti proizvodnju genetski modifikovane hrane u Crnoj Gori.

V. Šumarstvo i drvoprerađivačarstvo

Crna Gora je nekad bila bogata i bogatim i siromašnim šumama. Nakon toga je bila siromašna bogatim šumama, a danas je siromašna i bogatim i siromašnim šumama. Ovakvo stanje sa šumama je posljedica nekontrolisane sječe, nedostatka uzgojnih mjera posebno u niskim i izdanačkim šumama, deforestacije od požara, erozije i velikih infrastrukturnih objekata, nedostatka višenamjenskih inventura šuma, neiskorišćenosti prirodnog prirasta, uticaja kiselih kiša, velikih požara, malih investicija za biološku i tehničku reprodukciju šuma, nedostatka sistematskog sprovođenja i praćenja mjera zaštite od požara, nedostatka zaštite od bolesti i štetočina, nedostatka monitoringa. Lošem stanju doprinosi i nedostatak finalizacije proizvoda i preplitanje nadležnosti.

Mjere:

89. Usvojiti novi Zakon o šumama;
90. Izraditi pravnu analizu razloga zastoja u povraćaju šuma i ispraviti nepravde prema bivšim vlasnicima;
91. Usvojiti strategiju razvoja drvoprerade;
92. Razvijati naučno-istraživačku djelatnost u šumarstvu;
93. Usvojiti i realizovati plan zaštite i načina eksploatacije šuma;
94. Primjenom najsavremenijeg koncepta gazdovanja povećati prirast adekvatan bonitetu zemljišta;
95. Povećati otvorenost šuma sa današnjih 7-15 km/1000ha na 25 do 30km/1000 ha;
96. Stimulisati planinski i lovni turizam, u okviru koga treba plasirati sopstveni proizvod (montažne kuće, brvnare, posredne šumske proizvode, suvenire, zdravu hranu);
97. Povećati proizvodnju sporednih šumskih proizvoda (pečurki, šumskog voća, ljekovitog bilja i sirovina za farmaceutske proizvode);
98. Povećati šumske površine pošumljavanjem sadnicama iz sopstvene proizvodnje;
99. Uraditi sve na uređenju šuma u cilju sprečavanja požara, fitopatoloških pojava i unaprijediti ekološku, ambijentalnu, zdravstvenu, turističku i zaštitnu funkciju šuma;
100. Usvojiti stroge zakonske propise u cilju prevencije uništavanja šuma u požarima i nelegalnom sječom;
101. Onemogućiti bespravnu sječ, krađu i devastaciju šuma;
102. Povećati prirast i otvorenost prevođenjem izdanačkih šuma u ekonomske i ojačati njihovu privrednu funkciju;
103. Šumski otpad tretirati kao obnovljivi energent;
104. Promovisati i postići najracionalniji izvoz na kućnom pragu;
105. Napraviti pravednu raspodjelu koncesionih prava i prava na korišćenje, prema kapacitetima tehnološnosti prerade i rigorozno kontrolisati sprovođenje koncesionih ugovorenih odredbi;
106. Regulisati vlasništvo nad šumama;
107. Revitalizovati drvoprerađivačke proizvodne kapacitete uvođenjem numeričke i informacione tehnologije;
108. Dominantno povećati učešće domaće proizvodnje namijenjene opremanju ugostiteljskih i turističkih sadržaja;

109. Stimulisati proizvodnju obnovljive energije na bazi drvnog i šumskog otpada;
110. Preusmjeriti razvoj drvoprerade na osnovu principa kooperacije i eliminacije paralelnih kapaciteta;
111. Formirati agenciju za dizajn, istraživanje tržišta i standardizaciju mjera, oblika, profila, alata, postupaka i informacija;
112. Formirati izvozne klastere za drvoprerađivače;
113. Povezati, na tržišnoj osnovi, proizvodnju, stovarišta građevinskog materijala, salone i prodavnice namještaja;
114. Zabraniti izvoz trupaca i neobrađenog drveta;
115. Adekvatno štititi divljač;
116. Povećati kapacitete apsorpcije sredstava Evropske unije i donatorskih sredstava;
117. Efikasnije koristiti sredstva EU fondova.

VI Saobraćajno-transportni sistem

Crna Gora je „crna rupa“ saobraćajno-transportnog sistema, bilo da je u pitanju povezanost sa svijetom i regionom, bilo da se radi o unutrašnjoj međupovezanosti. Loš saobraćajno-transportni sistem jedan je od osnovnih limita razvoja. Ni minimalna sredstva koja su dobijena tokom procesa „privatizacije“, čak i ona koja su bila namijenjena za modernizaciju i izgradnju nove putne infrastrukture, nijesu za tu namjenu utrošena. Uz sve to, izopšteni smo iz TEN-T Transevropske transportne mreže, a prethodni period su obilježili brojni skandali sa navodnim graditeljima i trošenjem velikih finansijskih sredstava za analize koje su radili nekompetentni pojedinci. Ravnomjeran i intenzivan razvoj saobraćajne infrastrukture imao bi brojne direktne i multiplikacione efekte, u sferi povećanja prihoda od PDV-a i drugih poreza, te povećanja tražnje, otvaranju novih radnih mjesta, nove proizvodnje, novih investicija i aktiviranja svih resursa.

Mjere:

118. Usvojiti strategiju razvoja saobraćajno-transportnog sistema koja bi se bazirala na novoj saobraćajnoj politici u skladu sa definisanom saobraćajnom politikom i koridorima Evropske unije;
119. Sačiniti potpunu i kvalitetnu projektnu dokumentaciju izgradnje drumske infrastrukture u Crnoj Gori;
120. Sačiniti potpunu i kvalitetnu projektnu dokumentaciju izgradnje željezničke infrastrukture u Crnoj Gori;

121. Formirati zajedničku komisiju sa Srbijom, Mađarskom, Rumunijom i Italijom i otpočeti izgradnju autoputa Bar-Beograd-Budimpešta-Bukurešt;
122. Formirati zajedničku komisiju sa Hrvatskom i Albanijom za izgradnju brze primorske saobraćajnice;
123. Formirati zajedničku komisiju sa Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom i Albanijom koja bi razmotrila mogućnost izgradnje Jadransko-jonskog autoputa;
124. Učiniti da Nikšić bude regionalno čvorište saobraćajno-transportne infrastrukture rekonstrukcijom i završetkom putnih saobraćajnica Risan-Žabljak-Pljevlja i Nikšić-Bileća, kao i željezničke pruge Nikšić-Bileća;
125. Učiniti da Pljevlja budu regionalno čvorište saobraćajno-transportne infrastrukture izgradnjom željezničke pruge Pljevlja-Prijepolje, kao i rekonstrukcijom putnih saobraćajnica Pljevlja-Žabljak, Pljevlja-Mojkovac i Pljevlja-Prijepolje;
126. Učiniti da Berane budu regionalno čvorište saobraćajno-transportne infrastrukture modernizacijom aerodroma, izgradnjom željezničke pruge Berane-Bijelo Polje, rekonstrukcijom i modernizacijom putnih saobraćajnica Berane-Rožaje-Dračenovac, Berane-Kula i Berane-Plav-Gusinje-granica Albanije;
127. Formirati zajedničku komisiju sa Srbijom, Mađarskom, Rumunijom i Italijom za modernizaciju željezničke infrastrukture Bar- Beograd;
128. Formirati zajedničku komisiju sa Albanijom u vezi sa valorizacijom basena Skadarskog jezera i regulisanja vodotoka rijeke Bojane;
129. Usvojiti akcioni plan modernizacije i izgradnje putne infrastrukture u Crnoj Gori;
130. Formirati konzorcijum niskogradnje u svim fazama, od projektovanja do izvođenja i kontrole;
131. Stimulisati domaću proizvodnju materijala za izgradnju saobraćajne infrastrukture;
132. Poboľšati konkurentnost domaće transportne privrede;
133. Razvijati kooperativne odnose sa privrednim subjektima i korisnicima usluga;
134. Intenzivirati proces obnove crnogorske pomorske flote kroz kupovinu brodova;
135. Preispitati propast velikih pomorskih kompanija u Crnoj Gori;

136. Učiniti da Luka Bar bude generator totalne logističke integracije transportnog sistema Crne Gore u cilju bolje kooperacije, koordinacije i konsolidacije aktivnosti, poput izgradnje novog kontejnerskog terminala;
137. Definisati program revitalizacije jezerskog saobraćaja u cilju valorizacije saobraćajnog potencijala Skadarskog jezera;
138. Riješiti probleme u vezi sa stacionarnim i pješačko-biciklističkim saobraćajem po opštinama;
139. Definisati program razvoja slobodnih carinskih zona Bar i Tivat;
140. Koristiti fondove Evropske unije namijenjene poboljšanju putne infrastrukture, posebno na lokalnom nivou.

VII Makroekonomska politika

Privredna aktivnost je u padu, budžetski prihodi su smanjeni, a izražen je budžetski deficit u produženom vremenu, dok javni dug brzo raste. Visok nivo izdatih rizičnih garancija i realizacija tih garancija, visok nivo subvencija i transfera, visoka nelikvidnost realnog sektora, visok nivo poreskog duga, visok nivo neizmirenih obaveza, rast broja računa u blokadi, izražen konzervativizam u kreditiranju banaka, restriktivna kreditna aktivnost, visoko učešće nekvalitetne aktive, nepovoljna ročna usklađenost sredstava i izvora finansiranja, restriktivna kreditna politika, rast kamatnih stopa, značajan pad prometa na tržištu kapitala, veliki deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja, rast deficita Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja, pad prihoda Fonda za zdravstveno osiguranje uz nestabilnost u Eurozoni i visok nivo obaveza u procesu evropskih integracija u ovakvom ukupnom ambijentu rezultiraće bankrotstvom i dužničkim ropstvom Crne Gore. Zato uz dinamičan privredni rast i mnoga sektorska rešenja neophodno je sprovesti mnoge mjere u fiskalnoj i monetarnoj politici.

Fiskalna politika - mjere:

141. Usvojiti zakon o fiskalnoj odgovornosti kojim bi se uvela fiskalna pravila u dijelu javnog duga, budžetskog deficita, javne potrošnje, javnih prihoda;
142. Uravnotežiti budžet;
143. Povećavati učešće kapitalnog i smanjivati učešće tekućeg budžeta;
144. Izvršiti potpunu racionalizaciju trošenja budžetskih sredstava;
145. Povećati nivo transparentnosti fiskalne potrošnje na svim nivoima;

146. Unaprijediti fiskalnu kontrolu i sankcionisati neracionalnu i protivzakonitu potrošnju;
147. Racionalizovati rad agencija i regulatornih tijela kroz njihovu potpunu centralizaciju;
148. Restriktivno izdavati državne garancije;
149. Izmijeniti Zakon o zaradama i drugim primanjima državnih i javnih funkcionera;
150. Preinačiti „bespovratne kredite“ i stambene pomoći socijalno neugroženima u stvarne kredite, sa rokom otplate 20 godina i srednjom komercijalnom kamatom;
151. Preinačiti odluke o dodjeli stanova koji su dati pod povoljnim uslovima na račun budžeta tako da se otplaćuju po punoj tržišnoj vrijednosti i kamatama na period od 20 godina;
152. Usvojiti set poreskih zakona kojima bi se izvršila reforma poreske politike, a koja bi bila konkurentna, stimulaturna, progresivna, decentralizovana i socijalna;
153. Uprostiti način plaćanja poreza;
154. Izmijeniti vrijeme i način plaćanja PDV-a da bi se poboljšala likvidnost privrede;
155. Usvojiti zakon o privatno-javnom partnerstvu;
156. Uvesti rigidnu kontrolu javnih nabavki;
157. Uvesti sistem interne revizije na svim nivoima;
158. Unaprijediti sistem upravljanja dugom;
159. Znatno smanjiti sivu ekonomiju u svim sektorima.

Monetarna politika – mjere:

160. Formirati Razvojnu banku Crne Gore dokapitalizacijom Investiciono-razvojnog fonda, kreditnom podrškom pod povoljnim uslovima od strane međunarodnih finansijskih institucija, portfeljom od oko milijardu eura, pokrećući dinamičan privredni rast, nove investicije, povećavajući likvidnost;
161. Usvojiti nacionalni plan za djelovanje u vanrednim okolnostima.
162. Jačati institucionalni i normativni okvir finansijskog tržišta.
163. Unaprijediti regulatorni okvir i kapacite revizije i supervizije u okviru finansijskog tržišta.
164. Izmijeniti Zakon o obligacionim odnosima i Zakon o finansijskom lizingu.

165. Usvojiti Zakon o privatno-javnom partnerstvu u bankarskom sektoru.
166. Usvojiti Zakon o aranžmanima finansijskog kolaterala.
167. Harmonizovati propise koji regulišu tržište kapitala sa praksom EU.
168. Pojačati nadzor tržišta.
169. Unaprijediti zaštitu prava manjinskih akcionara.
170. Izvršiti reformu kontrole i rada računovodstva.

VIII Poslovni ambijent

Stabilan i stimulativan poslovni ambijent od presudne je važnosti za razvoj ekonomije. Poslovni ambijent u Crnoj Gori opterećen je brojnim problemima, poput administracije koja je neefikasna i spora sprovođenju zakonskih propisa, i spore sudske procedure prilikom rješavanja privrednih sporova. I dalje je prisutna siva ekonomija i korupcija, a nedovoljan je nivo inspeksijskog nadzora, dok je visok stepen monopolisanosti tržišta i neloyalne konkurencije. Tržište je nelikvidno, mnogo je barijera na lokalnom nivou, a postoji veliki broj i visok nivo komunalnih taksi i naknada, kao i nepoštovanje zakonskih propisa.

Mjere:

171. Sačiniti i sprovesti akcioni plan za reformu lakoće poslovanja;
172. Sačiniti i sprovesti akcioni plan regulatorne reforme;
173. Intenzivirati implementaciju projekta „Jednošalterskog sistema“;
174. Intenzivirati primjenu projekta „Objedinjenja registracija i naplata poreza i doprinosa“;
175. Intenzivirati primjenu i promociju projekata elektronske uprave;
176. Uvesti elektronsku upravu u Poresku upravu i Carinu Crne Gore;
177. Uvesti elektronske zdravstvene i radne knjižice;
178. Sprovesti praktičnu primjenu elektronskog potpisa i plaćanja preko interneta;
179. Intenzivirati realizaciju projekta „Giljotina propisa“;
180. Znatno povećati efikasnost rada državne administracije kroz obuku i profesionalizaciju;
181. Usvojiti novu antimonopolsku politiku;
182. Uspostaviti pravnu sigurnost;
183. Usvojiti novi Zakon o izvršenju i obezbjeđenju;
184. Povećati stepen saradnje sudova, inspeksijskih službi, policije i carinskih organa;

185. Povećati brzinu rješavanja privrednih sporova;
186. Povećati efikasnost implementacije izvršnog postupka;
187. Podržati preduzetništvo u idejnom, institucionalnom i finansijskom smislu;
188. Podržati domaće preduzetnike koji su u stanju da uposle više od 5 novih radnika kroz bespovratna sredstva od 3.000 eura po novozaposlenom radniku;
189. Formirati konsalting firme i klastere;
190. Otkloniti barijere na svakom nivou deregulacijom poslovanja i drugim načinima;
191. Projekat RIA (Regulatory Impact Assessment– Regulatorna procjena uticaja) razvijati u novi pravni i institucionalni okvir;
192. Inovirati i usaglasiti Zakon o privrednim društvima, Zakon o obligacionim odnosima i Zakon o računovodstvu i reviziji i Pravilnik o kontrolnom okviru i sadržini računa kako bi se regulisao tretman gubitka;
193. Dopuniti Zakon o stečaju institutom automatskog stečaja.

IX Regionalni razvoj

U Crnoj Gori drastično su izražene razlike u regionalnom razvoju. Sjever, u kojem živi 33% stanovništva, ima indeks društvene izopštenosti 5.9, što je duplo više nego u centralnom, a oko šest puta više nego u južnom dijelu Crne Gore. Sjever je faktički sirovinaska baza, sa kolonijalnim karakteristikama. Takođe je izražena metropolizacija Crne Gore, jer u Podgorici radi oko 40% ukupnog stanovništva i stvara se preko 50% BDP-a. Problem regionalnog razvoja je prije svega ekonomsko pitanje.

Mjere:

194. Usvojiti strategiju ravnomjernog regionalnog razvoja;
195. Definisati zakonsku regulativu iz ove oblasti, poput izmjene Zakona o koncesijama;
196. Uvesti stimulativne ekonomske mjere poreske politike u cilju ravnomjernog regionalnog razvoja;
197. Definisati potrebe za izgradnjom neophodne infrastrukture;
198. Povećati apsorpcioni kapacitet za povlačenje sredstava iz evropskih fondova;
199. Podsticati razvoj preduzetništva u manje razvijenim područjima;

200. Napraviti poseban akcioni plan za otklanjanje zaostajanja u ekonomskom razvoju sjevera Crne Gore.

X Razvoj sela

Migracije, ratovi, industrijalizacija, socijalistička i oligarhijska politika, svaki od ovih faktora na svoj način je opustošio i ostario selo. Danas problem sela nije samo pitanje poljoprivrede, nego i pitanje socijalne, ekonomske, obrazovne, zdravstvene i infrastrukturne politike. To je složen problem koji iziskuje sveobuhvatnu aktivnost da bi selo „živjelo“ dvanaest mjeseci, a ne samo nekoliko mjeseci na nekoliko ognjišta.

Mjere:

201. Sačiniti strategiju i akcioni plan razvoja sela;
202. Stimulisati otvaranje preduzeća u ruralnim sredinama kroz privatno-javno partnerstvo;
203. Podržavati i više afirmisati seosku omladinu i raditi na njihovom boljem položaju;
204. Zaustaviti migraciju prema urbanim centrima;
205. Stimulisati povratak ljudi na selo kroz podsticajne mjere poput zagarantovanog otkupa poljoprivrednih proizvoda;
206. Stimulisati socijalno preduzetništvo.

XI Javna preduzeća

Partokratija je danas mnogo više izražena u Crnoj Gori nego što je to bilo i u jednopartijskom sistemu. Vrhške DPS-a i SDP-a podijelile su Crnu Goru po interesnim atarima odakle crpe novac, zapošljavaju svoje supružnike i djecu, obezbjeđuju sebi stanove i kola, a ta javna preduzeća bilježe velike gubitke. Tu praksu treba energično prekinuti i dovesti profesionalce da upravljaju javnim preduzećima.

Mjere:

207. Usvojiti novi Zakon o javnim preduzećima;
208. Organizovati javna preduzeća kao društva kapitala;
209. Profesionalizovati upravljanje u javnim preduzećima;
210. Ukinuti upravne odbore i uvesti nadzor rada javnih preduzeća od strane države i opština koji su ih osnovali;

211. Posebna kontrola javnih preduzeća od strane Državne revizorske institucije;
212. Direktore javnih preduzeća birati na javnim konkursima, pozvati na odgovornost prije isteka mandata ako ne ispune plan i nagrađivati ih ako unaprijede poslovanje javnog preduzeća.

XII Javne nabavke

Sistem javnih nabavki u Crnoj Gori je birokratizovan, netransparentan, podložan korupciji i diskriminaciji, monopolizovan od strane režima i njihovih interesnih preduzeća i grupacija. Kako se radi o velikim finansijskim sredstvima, javne nabavke treba učiniti transparentnim, jednostavnim i efikasnim.

Mjera:

213. Usvojiti novi zakon o javnim nabavkama u svemu uslađen sa direktivama i standardima EU.

C. Socijalna politika

Crna Gora je država gdje u osnovi ne postoji ni socijalna pravda ni socijalna sigurnost. Sistem socijalne zaštite je centralizovan, glomazan i neefikasan. Birokratske procedure za ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu su komplikovane i spore zbog neadekvatne evidencije i neumreženosti institucija. Broj obuhvaćenih korisnika različitim oblicima i uslugama socijalne zaštite nedovoljan je u odnosu na stvarne potrebe. Preko 78.000 građana prima neku vrstu socijalne pomoći, a mnogo veći broj živi ispod granice siromaštva. Socijalna davanja veoma su mala i kreću se od 19 do 120,70 eura. Siromaštvo je vrlo izraženo kod mnogih socijalnih grupa – starih osoba, raseljenih lica, osoba sa invaliditetom, djece, Roma, ruralnog stanovništva, neobrazovanih i nezaposlenih. Veza između nezaposlenosti i siromaštva je najdirektnija, tako da je jedan od glavnih uzroka siromaštva velika nezaposlenost.

Pored određene sličnosti sa zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju, siromaštvo u Crnoj Gori ima i mnoge specifičnosti. Krvavi raspad ranije domovine, ratovi, raseljavanje, izbjeglištvo, „prljava“ neoliberalna ekonomska ideologija, kriminogena privatizacija, hiperinflacije, odsustvo socijalne politike i istinske solidarnosti, nestanak pojedinih sektora i brojnih radnih mjesta postupno su i direktno proizveli sadašnju pogubnu socijalnu sliku Crne Gore.

Sa druge strane, socijalna politika u Crnoj Gori ne vodi se kroz neophodan višedimenzionalni pristup smanjivanju siromaštva, jer i pored određenih finansijskih sredstava koja se izdvajaju ne postoje dovoljni organizacioni kapaciteti, adekvatna koordinacija državnog i lokalnog nivoa, niti saradnja državnih institucija, nevladinog sektora i međunarodnog faktora. Fenomen siromaštva ne posmatra se iz ugla solidarnosti, nijesu definisani sektorski prioriteta, a nedovoljna je profesionalna podrška i spremnost svih učesnika da aktivno i odgovorno djeluju u cjelokupnom procesu. Crna Gora treba da bude uređena inkluzivna zajednica koja pruža ista prava i mogućnosti svima i tako doprinese razvoju i odgovornosti svakog pojedinca kroz zajedničko identifikovanje prioriteta i uspostavljanje sistemske podrške zasnovane na razvijenoj mreži različitih vrsta usluga dostupnih svima.

Mjere:

214. Uvesti „socijalni karton“ kako bismo konačno došli do pouzdanih podataka o socijalnom statusu svakog građanina Crne Gore, njegovih prihoda i imovinskog stanja;
215. Uraditi reviziju postojećih strategija poput Strategije o smanjenju siromaštva;
216. Izmijeniti zakonsku regulativu u oblasti socijalne politike, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o zapošljavanju, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, Zakon o zdravstvenom osiguranju i Porodični zakon;
217. Usvojiti Zakon o humanitarnoj pomoći i donacijama;
218. Uvesti EU principe socijalne uključenosti, sa akcentom na socijalnoj inkluziji i socijalnoj integraciji;
219. Definirati minimalnu zaradu ili tzv. donju granicu siromaštva na nivou 50% prosječne zarade u državi, ispod koje se nijedan pojedinac ne smije naći, a država treba da garantuje taj egzistencijalni minimum;
220. Omogućiti zapošljavanje jednog člana porodice u porodicama gdje niko nije zaposlen, prioritet dati samohranim roditeljima;
221. Učiniti da država svim punoljetnim građanima čija zarada je manja od egzistencijalnog minimuma dotira razliku do ove sume. Ovaj minimum obezbijediti i svim nemoćnim i nezbrinutim građanima;
222. Obezbijediti fond za jednokratne pomoći namijenjen pojedincima i porodicama u kriznim situacijama;
223. Omogućiti otvaranje prodavnica za korisnike socijalne pomoći u kojima će zbog poreskih olakšica biti znatno niže cijene;
224. Voditi proaktivnu politiku u cilju rješavanja stambenog pitanja socijalno ugroženim licima;

225. Izvršiti reviziju rada i nadležnosti centara za socijalni rad u smislu poboljšanja njihove operativnosti, stručnosti i dostupnosti građanima, a stimulisati proaktivan pristup rješavanju socijalne problematike i rad na terenu, a ne u kancelarijama;
226. Zbog sve većeg broja građana Crne Gore, koji se nalaze u zoni apsolutnog siromaštva otvoriti narodne kuhinje u svim gradovima;
227. Uspostaviti jasne kriterijume za smještaj u hraniteljske porodice, edukovati potencijalne hranitelje i promovisati hraniteljstvo kao dobru praksu;
228. Smanjiti porez na neke od osnovnih životnih namirnica: meso i mesne proizvode, ribu i riblje proizvode, voće i povrće, jestiva ulja i masti, mlijeko i mliječne proizvode, dvopek i keks, trajna peciva i kolače, tjestenine, osvježavajuće napitke i mineralnu vodu, za koje do sada nije bilo poreskih olakšica;
229. Učiniti da se porez na dodatnu vrijednost po stopi od 0% proširi i na odjeću i obuću namijenjenu djeci predškolskog uzrasta, na dječju hranu i higijenske potrepštine za djecu.
230. Obezbijediti dječji dodatak za svu djecu, bez obzira na zaposlenost njihovih roditelja i broja djece u porodici;
231. Omogućiti potpunu primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, posebno u domenu centara za socijalni rad – zaštita djece i maloljetnih lica od nasilja, zlostavljanja i njihovo trajno zbrinjavanje;
232. Osnovati Volonterski centar Crne Gore;
233. Razvijati socijalno preduzetništvo.

Politike prema socijalnim grupama

XIII Politika prema radnicima

Zbog loše sprovedenih privatizacija radnici su postali najveće žrtve tranzicije, tako da smo dobili novu socijalnu kategoriju kojoj je potrebna socijalna pomoć, a to je kategorija zaposlenih koji mjesecima ne primaju platu. Svakodnevni su protesti i radikalni štrajkovi obespravljenih radnika, koji su nakon decenija rada ostali na ulici, gotovo bez mogućnosti za ponovno zaposlenje, a zbog povećanja starosne granice za odlazak u penziju njihov položaj je postao još nepovoljniji. Rad na crno, koji je veoma izražen, kako kroz neformalni radni odnos, tako i kroz isplatu dijela zarada „na ruke“, čime su kroz zakidanje doprinosa oštećeni kako zaposleni tako i socijalni fondovi. Poslodavci u najvećoj mjeri krše Zakon o radu nepoštujući četrdesetčasovnu

radnu nedjelju, odnosno osmočasovno radno vrijeme, često se ne poštuju prava na dnevni igodišnji odmor, kao i na slobodan dan u dane državnih i drugih praznika, jer su inspeksijske službe neefikasne i korumpirane. Zbog neinformisanosti ili neznanja o svojim pravima veliki broj radnika doveo je sebe u tešku situaciju potpisujući ugovore o radu često na sopstvenu štetu. Obračun zarada u Opštem kolektivnom ugovoru nepovoljan je i nije u skladu sa stvarnim potrebama zaposlenih jer je neprilagođen realnim životnim uslovima. Tako je prosječna zarada u Crnoj Gori duplo niža od minimalne potrošačke korpe za četvoročlanu porodicu. Fond za solidarnu stambenu izgradnju zloupotrijebljen je i iskompromitovan. Zato je neophodno hitno intervenisati.

Mjere:

234. Učiniti da država bude garant radničkih prava;
235. Ne dozvoliti da radnici budu najveći gubitnici tranzicije;
236. Izmijeniti Zakon o radu i Opšti kolektivni ugovor tako da se obezbijedi sigurnost radnika i onemogućiti grubo kršenje radničkih prava: nezakoniti otkazi, neisplaćivanje plata, neplaćanje poreza i doprinosa, neplaćanje prekovremenog rada, neplaćanje rada nedjeljom i praznicima, nepoštovanje prava na godišnji odmor;
237. Pojačati kontrolu i onemogućiti poslodavce da prijavljuju zaposlene na propisane minimalne doprinose, isplaćujući im ostali dio zarade „na crno“;
238. Uvesti u svim lokalnim upravama kancelarije besplatne pravne pomoći, kao savjetodavne ustanove kojoj radnici mogu da se obrate prije potpisivanja ugovora o radu ponuđenog od strane poslodavca;
239. Usvojiti stimulaturna zakonska rješenja, koja bi podstakla poslodavce na potpisivanje kolektivnih ugovora, kako bi se uveo red i bolje definisala prava zaposlenih i sindkata kod poslodavca;
240. Edukovati radnike o pitanjima njihovih prava kako bi ih relaksirali od straha od otkaza;
241. Omogućiti radnicima prekvalifikaciju i usavršavanje u skladu sa potrebama tržišta rada;
242. Stimulisati sindikalni pluralizam. Otvoriti široki socijalni dijalog radi dogovora o sadržaju „Socijalnog pakta“ kao temelja nove ekonomske, razvojne i socijalne politike;
243. Izmijeniti Zakon o penzijsko-invalidskom osiguranju u smislu smanjenja starosne granice za odlazak u penziju;

244. Stimulisati uvođenje II stuba reforme penzionog sistema;
245. Nacionalizovati Fond za solidarnu stambenu izgradnju, kako bi se preko njega gradili socijalni stanovi i omogućilo radnicima koji nemaju platežnu sposobnost da na tržištu sami kupe stan da mogu da koriste socijalne stanove u vlasništvu države po znatno nižoj zakupnini od tržišne;
246. Ustanoviti fond za žrtve tranzicije u koji bi se usmjeravala sredstva od prodaje i rentiranja oduzete imovine stečene nelegalnim putem.

XIV Politika prema licima sa invaliditetom

Od ukupnog broja stanovnika Crne Gore 10% osoba je sa invaliditetom. Oni su nedovoljno integrisani u našu društvenu zajednicu. Maltene su nevidljivi za javnost i ponekad nepotrebno ograničeni na svoje domove ili institucije. Zbog nemogućnosti adekvatnog zapošljavanja veliki broj ovih lica nalazi se u stanju socijalne potrebe. U Crnoj Gori mali procenat osoba sa invaliditetom uključen je u neku profitabilnu aktivnost, ali se svi oni ne smatraju zaposlenim. Bez obzira na donošenje strategije i akcionih planova, kao i na zakonske regulative koje se tiču lica sa invaliditetom, još uvijek postoji značajna diskriminacija ovih lica i u oblasti obrazovanja, i zapošljavanja, kao i u sferi kulturnih i sportskih aktivnosti i uopšte integrisanja i aktivnog učešća u društvenom i javnom životu. Za neke kategorije građana ne postoje razvijeni programi podrške, npr. nema razvijenih servisa za osobe sa psihičkim smetnjama.

Mjere:

247. Dosljedno realizovati Strategiju za lica sa invaliditetom i sprovesti odrednice iz Akcionog plana;
248. Realizovati subvencioniranje države u troškovima liječenja i rehabilitacije lica, a posebno djece sa invaliditetom;
249. Učiniti ortopedska i druga pomagala pristupačnim uz značajne državne subvencije ili kompletno pokriće troškova;
250. Omogućiti kontinuiranu rehabilitaciju u mjestu boravka ili odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi u Crnoj Gori;
251. Izdvajati iz budžeta značajne iznose za sportske i kulturne aktivnosti lica sa invaliditetom;
252. Razvijati programe podrške za osobe sa psihičkim smetnjama;
253. Formirati fond za finansiranje izgradnje ili kupovine stanova za lica sa invaliditetom koja to ne mogu ostvariti u okviru svoje porodice;

254. Obezbijediti finansijsku pomoć za samoorganizovanje lica sa invaliditetom, a u saradnji sa Advokatskom komorom Crne Gore omogućiti im besplatnu pravnu pomoć za ostvarivanje njihovih zakonskih prava;
255. Značajno stimulisati zapošljavanje lica sa invaliditetom;
256. Ukloniti građevinske i druge barijere za nesmetano kretanje lica sa invaliditetom, i omogućiti pristup svim javnim, obrazovnim i kulturnim ustanovama, ugostiteljskim i stambenim objektima te adekvatno korišćenje javnog saobraćaja i to sve u skladu sa normama razvijenog svijeta;
257. Učiniti da se socijalna davanja licima sa invaliditetom podignu na dostojanstven nivo.

XV Politika prema mladima

Nedovoljan je broj mladih na mjestima odlučivanja. Nezaposlenost, neinformisanost i nedostatak kvalitetne ponude za provođenje slobodnog vremena ključni su problemi sa kojima se mladi suočavaju. Dvadesetogodišnja vladavina jedne partije dovela je do toga da je među mladima prisutna apatija i inertnost i gotovo potpuno odsustvo građanskog aktivizma. „Odliv mozгова“ je u porastu i nemali broj biološki i intelektualno najkvalitetnijeg dijela stanovništva napušta Crnu Goru. Sve manji broj mladih zasniva bračnu zajednicu. Stanovništvo nam ubrzano stari. Društvena marginalizacija mladih najgori je oblik trošenja društvenog kapitala. O njima se najčešće govori u kontekstu delinkvencije, bolesti zavisnosti, ekscesa. Međutim, nijesu društveni problem mladi, već nedovoljna zainteresovanost države za mlade predstavlja jedan od gorućih društvenih i političkih problema.

Mjere:

258. Gledati na mlade kao na društveni potencijal, a ne kao na društveni problem;
259. Omogućiti veće učešće mladih u procesima odlučivanja;
260. Sistemski podsticati zapošljavanje mladih. Podsticati preduzetništvo mladih osoba;
261. Omogućiti da mladima tržište rada bude više dostupno, i to kroz odgovarajuće projekte i trening programe kojima mogu da prošire svoja znanja i veštine;
262. Omogućiti adekvatno stambeno zbrinjavanje mladih;

263. Podsticati sistemsko finansiranje lokalnih programa vezanih za mlade;
264. Unaprijediti zakonodavstvo koje se odnosi na potrebe mladih;
265. Podsticati političke stranke na veću zastupljenost mladih u predstavničkim tijelima;
266. Stimulisati građanski aktivizam mladih;
267. Izraditi nacionalnu strategiju za mlade;
268. Podsticati politiku za mlade zasnovanu na univerzalnim vrijednostima pluralističke demokratije i ljudskih prava koja će težiti ostvarivanju ciljeva kao što su pravda, poštovanje identiteta, nacionalne kulture, i stvaranje jednakih šansi za sve;
269. Podsticati volonterizam kod mladih, kao vid slobodne aktivnosti i doprinosa zajednici;
270. Promovisati mobilnost mladih uklanjanjem administrativnih i finansijskih barijera i podsticanjem razvijanja kvalitetnih projekata;
271. Osnovati nacionalnu agenciju za pitanja mladih i fond za mlade;
272. Promovisati neformalnu edukaciju mladih, kao i razvoj odgovarajućih oblika priznavanja iskustava i vještina koje su stečene prije svega u okviru organizacija civilnog društva i drugih oblika volonterskog angažovanja na lokalnom, nacionalnom i evropskom nivou.

XVI Politika prema penzionerima

U Crnoj Gori živi 110.000 penzionera. Oko 64.000 ima primanja ispod prosječne mjesečne penzije od 280 eura, dok 29.700 penzionera prima ispod 180 eura, a čak oko 4.500 ispod 100 eura mjesečno. Model usklađivanja penzija je neadekvatan. Besplatna zdravstvena zaštita obezbijeđena je penzionerima iznad 65 godina, kao i dio lijekova kojih najčešće nema u javnim apotekama, pa su penzioneri prinuđeni da ih kupuju u privatnim apotekama. Kako bi penzionerima omogućili dostojanstvenu starost treba preduzeti sljedeće mjere:

273. Obezbijediti rast penzija u skladu sa realnim realnim troškovima života;
274. Obezbijediti da prosječna penzija ne bude manja od 65% od prosječne zarade na nivou države;
275. Promijeniti sadašnji neadekvatan način obračuna penzija tako da se usklađenost penzija vrši dva puta godišnje i da zavisi od rasta ili pada prosječne zarade na nivou države;
276. Uvesti socijalnu penziju tj. minimum ispod koga se ne smije naći ni

- jedan penzioner, a taj minimum će biti 50% od prosječne zarade u Crnoj Gori;
277. Država treba da subvencionira iz budžeta razliku do minimalne za one penzionere čija je penzija manja od nje;
  278. Posebno voditi računa o zdravstvenoj zaštiti penzionera;
  279. Voditi proaktivnu politiku za rješavanje stambenih potreba penzionera.

XVII Politika prema starim licima

Crna Gora spada u evropske zemlje sa visokim indeksom starenja. Starijih od 65 godina je preko 12% i približava se broju od 90.000 stanovnika. Međutim, ne postoji pravi uvid u stanje u kojem se nalaze stara lica, u njihov socijalni i zdravstveni položaj, kao ni brigu o njima i njihovim stvarnim potrebama. U Crnoj Gori postoje samo dva državna doma za stare, u Risnu i Bijelom Polju, ukupnog kapaciteta 600 mjesta, što ne odgovara stvarnim potrebama. Jedino u Nikšiću postoji centar za dnevni boravak starih lica. Projekat kućne pomoći starim licima „Pomoć u kući“ kojim je bilo obuhvaćeno 1200 starih lica i uposleno 170 geronto domaćica u mnogim opštinama se više ne realizuje, iako postoji potreba da se nastavi sa ovim projektom. Takođe, nema adekvatne organizacije da se starim licima da prioritet pri čekanju kod specijalističkih pregleda i organizovanih redovnih posjeta samohranih i nedovoljno zbrinutih starih lica.

Mjere:

280. Preko Instituta za zdravlje sagledati stvarno stanje u vezi sa starim licima, posebno onim koja su u stanju socijalne potrebe i tuđe pomoći i njege;
281. Otvoriti kapacitete za stacionarnu njegu osoba starije životne dobi kojima je potrebna stalna medicinska pomoć i njega;
282. Otvoriti poludnevne, dnevne i privremene smještajne kapacitete i servise za pomoć i njegu u kući starih lica kroz organizovanje geronto domaćica, fizičko zbrinjavanje, socijalno-psihološku podršku, zdravstvenu kontrolu i pažnju;
283. Obezbijediti sredstva u budžetu lokalne samouprave za ove namjene, vodeći računa o regionalnoj ujednačenosti smještajnih kapaciteta;
284. Stimulisati poreskim olakšicama privatne investitore da ulažu u ove svrhe;
285. Nastaviti sa programom „Pomoć i njega u kući za stare i nemoćne osobe“ i obuhvatiti što veći broj korisnika u svim opštinama;

286. Otvoriti „Call centar“ stalno dostupan starim i nemoćnim licima;
287. Razvijati hraniteljstvo za stara lica;
288. Posebno definisati zdravstvenu zaštitu starih lica kako bi im se obezbijedio lakši i brži pristup za zadovoljavanje zdravstvenih potreba;
289. Pristup lijekovima i ostvarenju bonifikacija treba uprostiti i osloboditi od suviše birokratizacije;
290. Starim i iznemoglim licima koja su u stanju socijalne potrebe i brige omogućiti dostavu jednog toplog obroka na kućnu adresu.

XVIII Politika prema porodici

Patrijarhalna porodica, kakvom možemo okarakterisati prosječnu porodicu u Crnoj Gori, nalazi se u stanju duboke krize i promjene položaja, uloge i značaja u savremenom društvu. Današnja crnogorska porodica opterećena je mnoštvom problema: siromaštvo, nasilje unutar porodice, traganje za putevima slobode i samostalnosti njenih članova, gubljenje identiteta i uloge osnovne ćelije društvene strukture. Poseban problem predstavljaju grupe i zajednice koje se javljaju sa namjerom da postanu alternativa klasičnoj porodici (kohabitacija, brakovi bez djece, samohrane majke, očevi sa djecom bez supruge).

Uporedo sa globalizacijom nastupila je i liberalizacija u društvu i društvenim odnosima od ekonomije do kulture. Ona je pokrenula transformaciju svih tradicionalnih, konzervativnih i dogmatskih elemenata u društvenoj strukturi savremenog društva. Krajem XX vijeka pod dejstvom globalizacije i liberalizacije došlo je do raspada socijalističkih društava i njihovog ulaska u proces tranzicije ka tržišnoj privredi i demokratiji. U nekim od tih društava (kao što je bivša SFRJ) došlo je do otvorenih etničkih sukoba i izbijanja građanskog rata. Ova pojava dovela je do razaranja velikog broja porodica i narušavanja ranijeg porodičnog života, a to je praćeno izbjeglištvom, migracijama i gubljenjem porodičnih veza. Iako je Crna Gora najmanje od bivših republika SFRJ osjetila te posljedice, ipak se veliki broj porodica u izbjeglištvu našao u Crnoj Gori.

Prosječna porodica u Crnoj Gori danas je veoma ugrožena. Standard je na vrlo niskom nivou, dok je veliki broj na samoj ivici egzistencije. Patologija porodice veoma izražena jer je veliki broj porodica koje imaju problem sa narkomanijom, alkoholizmom ili nasilnim ponašanjem nekog od članova. Najveći broj mladih parova teško se odlučuje na sklapanje braka zbog materijalne nesigurnosti, nemogućnosti da zbog izraženog nepotizma

nađu adekvatan posao i nemogućnosti da riješe stambeno pitanje. Natalitet opada iz istih razloga, a sve je veći broj razvoda, nasilničkog ponašanja koje nerijetko ima i tragičan ishod. Prisutan je i rast nasilničkog ponašanja kod djece i niz drugih negativnih pojava. Istraživanja ukazuju da ovi problemi u velikoj mjeri postoje i u Crnoj Gori, ali u našem društvu, kao još uvijek prilično patrijarhalnom, ovakvi problemi se skrivaju od javnosti, jer je kod nas i dalje sramota priznati da ste siromašni, da imate člana porodice koji je narkoman, ili da trpите nasilje. Većina pitanja koja su od egzistencijalne važnosti za porodicu nerješiva su bez šireg društvenog i institucionalnog angažmana i aktivnog učešća svih činilaca društva.

Mjere:

291. Unaprijediti zakonsku regulativu koja se odnosi na potrebe i probleme prosječne porodice u Crnoj Gori, kao što je sprečavanje nasilja u porodici, regulisanje prava i obaveza podstanara i stanodavaca, onemogućavanje kupovine alkohola maloljetnim licima i pojačane kaznene mjere za točenje alkohola maloljetnicima, pronatalitetne mjere itd;
292. Definirati zadatke pojedinih resora, nadležnih organa državne uprave i javnih ustanova u ispunjenju međunarodnih, ustavnih i zakonskih obaveza Crne Gore u vezi sa porodicom;
293. Politikom za porodicu, omogućiti lakšu i manje bolnu transformaciju tradicionalne porodice u savremenu porodicu sa zadržavanjem pozitivnih vrijednosti koje je baštinila crnogorska porodica, a koje se polako gube u procesima globalizacije;
294. Izgraditi konstruktivan i partnerski odnos s nevladinim organizacijama, kao i sa jedinicama lokalne samouprave u jačanju porodice kao nukleusa zdravog društva;
295. Podsticati organizovanje građana u udruženja koja se bave zaštitom prava porodica koje su u podstanarskom statusu;
296. Podsticati sve oblike zapošljavanja, samozapošljavanja i porodičnog preduzetništva, pridajući posebnu pažnju zapošljavanju mladih i stvaranju novih razvojnih mogućnosti u manjim mjestima i manje razvijenim krajevima, kako bi se poboljšala demografska slika Crne Gore;
297. Podsticati uvođenje sistema pronatalitetnih mjera;
298. Uvesti jednokratnu pomoć za svako novorođenče u visini prosječne plate u Crnoj Gori;
299. Nezaposlenim porodiljama omogućiti mjesečnu nadoknadu od 200 eura u trajanju od 12 mjeseci;

300. Omogućiti da Fond zdravstva pokriva troškove najmanje tri pokušaja potpomognute (vještačke) oplodnje;
301. Omogućiti besplatne udžbenike za prvake, sa tendencijom da se svake naredne godine obuhvati još jedan razred osnovne škole;
302. Porodicima sa više od troje djece obezbijediti besplatne udžbenike za osnovnu i srednju školu;
303. Stvoriti pravne, materijalne i druge pretpostavke da mladi bračni parovi dođu brže do stana;
304. Založiti se da se u okviru Centara za socijalni rad osnuje Porodično savjetovalište sa stručnim timom stalno dostupnom građanima za rješavanje porodične patologije;
305. Osnovati alimentacijski fond za djecu razvedenih roditelja koji izbjegavaju plaćanje alimentacije.

XIX Politika prema izbjeglim i raseljenim licima

Raspadom SFRJ došlo je do otvorenih etničkih sukoba i izbijanja građanskog rata, što je pruzrokovalo priliv velikog broja izbjeglih i raseljenih lica u Crnu Goru. Prema zvaničnoj statistici u Crnoj Gori trenutno boravi 10.985 interno raseljenih lica sa Kosova, dok je broj raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika 5.769. Država nije vodila intenzivnu i proaktivnu politiku prema ovoj socijalnoj grupaciji, pa mnogi od njih koji su odabrali Crnu Goru za trajno utočište nalaze se u veoma lošem materijalnom položaju, na rubu egzistencije, u neuslovnim stambenim objektima, a nakon velikog požara u izbjegličkom naselju živi se u šatorima. Zbog toga je neophodno hitno djelovati.

Mjere:

306. Izvršiti izmjene Zakona o državljanstvu u cilju izjednačavanja određenih kategorija izbjeglica sa crnogorskim iseljenicima;
307. Omogućiti jednak tretman izbjeglicama i raseljenim licima, kao i crnogorskim državljanima u vezi sa socijalnim davanjima;
308. Preduzeti maksimalne mjere u cilju naturalizacije izbjeglica i raseljenih lica;
309. Voditi proaktivnu politiku u pravcu stambenog zbrinjavanja izbjeglih i raseljenih lica;
310. Zajedno sa međunarodnom zajednicom rješavati pitanja izbjeglica;
311. Zajedno sa domicilnim zemljama rešavati pitanja izbjeglica.

D. Državna politika

Izgradnja Crne Gore kao demokratske, građanske, ekološke, prosperitetne i integrisane države, zasnovane na vladavini prava, u kojoj je obezbijedeno ostvarivanje i zaštita ljudskih prava, socijalna sigurnost, nezavisnost institucija, ravnomjeran i dinamičan razvoj, efikasan i kvalitetan rad pravosudnih organa, države koja bi bila i racionalna i efikasna, danas je deklarativni, a ne suštinski cilj. Pojedini procesi su, čak, i retrogradni, jer su određeni interesima, neznanjem i nespremnošću režima i pojedinih struktura, a ne javnim interesom. Uslov svih uslova izgradnje takve države je smjena režima, preispitivanje prošlosti i sadašnjosti, te postizanje konsenzusa svih relevantnih činilaca da se strateški upravlja sveukupnim razvojem i preduzimaju mjere i aktivnosti kako bismo u dogledno vrijeme imali drugačiju i modernu Crnu Goru, u kojoj bi se svaki građanin osjećao sigurno i uvaženo i doživljavao Crnu Goru kao svoj dom, bez obzira na svoju posebnost.

XX Skupština Crne Gore

Skupština Crne Gore bi trebalo da bude osnovni konstituent parlamentarnog sistema i života, središnji organ u sistemu vlasti, centralno mjesto gdje se uspostavlja i donosi opštedruštveni konsenzus. Skupština mora postati institucija od povjerenja u kojoj se donose strateške odluke, gdje se procesi definišu i kontrolišu, gdje se u velikoj mjeri ostvaruje princip suverenosti građana preko svojih suverenih predstavnika. Skupštinski rad mora biti transparentan i principijelan.

Mjere:

312. Reafirmisati parlament i parlamentarizam tako da ima puni autoritet demokratskog narodnog predstavljanja;
313. Usvojiti zakon o Skupštini Crne Gore kojim bi se definisali prava i obaveze kao čvorišne tačke, unaprijedila pravno-sistemska uloga, modernizovalo funkcionisanje, uredio način donošenja zakona, posebno onih po hitnom postupku, unaprijedila kontrolna funkcija, pokretanje pitanja povjerenja i interpelacije cijele Vlade i pojedinog ministra i to sve izdiglo na mnogo viši nivo u odnosu na postojeći Poslovnik;
314. Usvojiti novi poslovnik Skupštine Crne Gore, kojim bi se definisala nova organizacija, broj i nadležnosti pojedinih odbora, sastav i djelokrug

nadležnosti Kolegijuma, Predsjednik kao „spiker parlamenta“, poslanička pitanja, stručno-ekspertske kapaciteti podrške, usavršavanje i raspodjela sredstava;

315. Izmijeniti i dopuniti Zakon o izboru poslanika i odbornika tako da građani neposredno biraju narodne poslanike na bazi referenci kandidata, moralnih kvaliteta i sposobnosti da uspješno obavljaju zadatke. Predsjednik Crne Gore i poslanici koji su dobrovoljno ostvarili penzije na osnovu tih funkcija, ne mogu se ponovo kandidovati za poslanike i Predsjednika;
316. Izmijeniti i dopuniti Zakon o finansiranju političkih partija tako da se finansijska sredstva stiču i troše na krajnje limitiran i transparentan način;
317. Pokrenuti izmjenju Ustava u dijelu ograničenju trajanja mandata za najviše državne funkcionere.

XXI Vlada Crne Gore

Vlada Crne Gore u budućnosti mora sprovesti odluke i garantovati poštovanje zakona. Ova danas ne samo što ne donosi autonomne odluke, ne da je ne krasi znanje i analitičnost, ne da ne radi u javnom interesu, već ne poštuje ni odluke Skupštine Crne Gore, i čak osniva i ukida ministarstva bez ikakve zakonske procedure. Nova vlada će preispitati uredbe i rješenja na osnovu kojih postoji nepristojno mnogo pomoćnika ministara i službenika. Preispitaće se dodjeljivanje naknada, nagrada, troškovi reprezentacije, procedure za dodjeljivanje stanova, službenih kola itd. Neophodno je odrediti poziciju Vlade u sistemu vlasti, njenu organizaciju, princip rada i obezbijediti javnost utroška sredstava.

Mjere:

318. Usvojiti Zakon o Vladi Crne Gore kojim bi se utvrdila prava i obaveze, definisala organizacija, broj ministarstava, ministara, pomoćnika, definisali uslovi rada primjereno i veličini Crne Gore i sadašnjem stanju.

XXII Javna uprava

Javnu upravu u Crnoj Gori karakteriše pretjeran broj institucija i zaposlenih, posebno u odnosu na broj stanovnika, tako da smo u tom smislu jedan od najnegativnijih primjera u svijetu. Javna uprava je neefikasna, nizak je stepen profesionalnosti, visok stepen korupcije, nepotizma, klijentelizma, a prisutna

je pretjerana papirologija u poslovanju. Nedovoljno se koriste savremene informaciono-komunikacione tehnologije, slaba je informatička umreženost institucija, nema podsticaja i stimulacije zaposlenih za inovacije i uspješan rad. Jednom riječju, javna uprava u Crnoj Gori je preglomazna, preskupa, neefikasna i u velikoj mjeri korumpirana. Kao takva ne može odgovoriti ni crnogorskim potrebama ni zahtjevima Evropske unije. Njoj su potrebne temeljne i sveobuhvatne reforme.

Mjere:

319. Usvojiti zakon o javnoj upravi kojim bi se uspostavila kvalitetna organizacija, definisao njen karakter i podigao kvalitet ostvarivanja zaštite i prava građana, privrednih i drugih subjekata, racionalnost, efikasnost i odgovornost;
320. Izvršiti maksimalnu racionalizaciju javne uprave, eliminisati neproduktivne rashode i ukinuti nepotrebne državne organe i agencije;
321. Obezbijediti ostvarivanje principa tzv. „jednošalterskog“ rada uprave;
322. Instalirati i implementirati savremene informaciono-komunikacione tehnologije u javnoj upravi i time ukinuti nepotrebnu papirologiju;
323. Kontinuirano vršiti stručno usavršavanje zaposlenih u javnoj upravi;
324. Smanjiti birokratske procedure, obezbijediti otvorenost i efikasnost rada javne uprave posebno u dijelu neposrednog kontakta sa građanima;
325. Dosljedno sprovoditi princip da kod zahtjeva „ćutanje administracije znači odobravanje“;
326. Izvršiti reformu i modernizaciju rada inspekcijских službi.

XXIII Decentralizacija

Sistem uprave u Crnoj Gori je na svim nivoima izrazito centralizovan. Bez obzira na to što su poslednjih godina u cilju reforme lokalne samouprave doneseni mnogi zakonski i podzakonski akti, paradoksalna je činjenica da je lokalna samouprava danas manje nezavisna, autonomna i liberalna, nego devedesetih kada je navodno počeo proces tranzicije, reformi i parlamentarne demokratije. Uprkos činjenici da je sistem Crne Gore, te da se deklarativno lokalna samouprava reformiše u smislu prilagođavanja evropskim standardima, realnost pokazuje nešto sasvim drugo. Zakon o izboru odbornika nije razdvojen od Zakona o izboru poslanika, što lokalnu samoupravu čini politički i partijski centralizovanim modelom. Na modelima fiskalne decentralizacije radi se nekih desetak godina, ali su oni

više demokratska kozmetika nego model koji je u funkciji osamostaljenja lokalne uprave. Izmjenama Zakona o lokalnim komunalnim taksama opštinama su uskraćeni prihodi od postavljanja infrastrukturnih objekata - prenos električne energije, telekomunikacija i sl, tako da je opština svedena na izvorne prihode od poreza na nepokretnosti i još par sitnih poreza i prireza i lokalnih administrativnih taksi, što je čini izuzetno zavisnom i kontrolisanom od Vlade. Kroz konfuzno definisan reciprocitet u pogledu koncesionih naknada u Zakonu o finansiranju lokalne samouprave između države i opštine očigledno je zapostavljanje jedinica lokalne samouprave. I Zakon o teritorijalnoj organizaciji čista je politička konstrukcija. Korupcija na lokalnom nivou veoma je izražena. Svi akcioni planovi na lokalnom nivou kao što su Lokalni akcioni plan za mlade, Lokalni akcioni plan za borbu protiv korupcije, Lokalni akcioni plan za ekologiju, Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost jesu „mrtvo slovo“ na papiru, a ne strateški dokumenti koji treba da unaprijede kvalitet i podignu administrativni nivo usluge na lokalnom nivou tako da lokalna samouprava bude servis građana. Zajednica opština Crne Gore potpuno je nefunkcionalno tijelo koje nije ispunilo zadatak da doprinese reformi i unapređenju opština. Loši modaliteti za uspostavljanje međunarodne saradnje doprinose nezainteresovanosti kvalitetnih investitora i nemogućnosti uvođenja kvalitetnih praksi i dobrih međunarodnih iskustava.

Mjere:

327. Izmijeniti Zakon o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore;
328. Omogućiti formiranje novih opština (kao što su Golubovci, Grbalj, Tuzi, Petnjica, Petrovac, Sutomore), uz ekonomsku opravdanost i podršku većine građana na lokalnom referendumu, u skladu sa izmijenjenim Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore;
329. Izmijeniti Zakon o lokalnoj samoupravi;
330. Izmijeniti Zakon o finansiranju lokalne samouprave u cilju unapređenja modela finansijske samostalnosti lokalnih samouprava;
331. Usvojiti Zakon o izboru odbornika u kome bi se definisao način neposrednog biranja predstavnika u lokalnom parlametu, kao i izbor predsjednika opštine odnosno gradonačelnika neposrednim putem;
332. Izvršiti funkcionalnu i fiskalnu decentralizaciju i u tom cilju izmijeniti i uskladiti neophodnu zakonsku regulativu;
333. Redefinisati nadležnosti lokalnih samouprava u skladu sa ekonomskom i administrativnom snagom, odnosno fiskalnim kapacitetom;

334. Redefinisati kriterijume za izdvajanje tekućih i kapitalnih sredstava lokalnim samoupravama iz državnog budžeta;
335. Povećati udio lokalnih samouprava u prihodima javnog sektora;
336. Izmjeniti set poreskih zakona u cilju povećanja udjela prihoda od poreza koji ostaje opštinama. Redefinisati udio koji pripada opštinama od koncesionih naknada;
337. Redefinisati pitanja obaveza, odgovornosti, značaja i funkcionalnosti Zajednice opština;
338. Naći efikasan model suzbijanja korupcije na lokalnom nivou;
339. Uvesti institut nadzornog odbora za kontrolu funkcionisanja lokalne uprave, posebno kada je u pitanju korupcija na lokalnom nivou;
340. Integrisati osobe sa invaliditetom u sistem javnih politika na lokalnom nivou i socijalno ranjivih kategorija, kao i RAE populacije.

XXIV Pravna država

Crna Gora je danas zatočena država. U njoj ne postoji vladavina prava kao temelj jednakosti i nediskriminacije, i stvaranja pravne sigurnosti pojedinca, ali i čitavog društva, što je osnovni preduslov privrednog, društvenog i političkog razvoja. Postoji veliko nepovjerenje građana u sudstvo. Uslov svih uslova da Crna Gora postane pravna država i da u njoj caruje vladavina prava jeste postojanje političke volje za potpunom nezavisnošću institucija sistema, posebno sudstva i tužilaštva. Izgradnja modernog i efikasnog pravosuđa je prioritetni i visoki zahtjev, kako bi se dostigli evropski standardi u pogledu stručnosti, ažurnosti, dostojnosti i zakonitosti u postupanju sudova i sudija, kako bi bio efikasan postupak izvršenja sudskih odluka i sistem disciplinske i druge odgovornosti sudija u slučaju nestručnosti i korupcije, da bi najzad, ili prije svega, sudija bio autoritet, a građanin imao visoko povjerenje u sudove.

Mjere:

341. Usvojiti Zakon o lustraciji;
342. Pokrenuti inicijativu za izmjene Ustava u pogledu obezbjeđivanja dodatnih ustavnih garancija nezavisnosti i efikasnosti pravosuđa, kroz odrednicu da se kvalifikovanom dvotrećinskom većinom svih poslanika u Skupštini Crne Gore biraju članovi Sudskog savjeta, predsjednik Vrhovnog suda, Vrhovni državni tužilac i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda;
343. Uvesti novi model izbora Sudskog i Tužilačkog savjeta;
344. Izvršiti reizbor Sudskog i Tužilačkog savjeta;

345. Izvršiti hitne i sveobuhvatne reforme pravosuđa kroz reizbor sudija;
346. Zabraniti kumulaciju sudskih funkcija u jednoj ličnosti;
347. Dostići evropske standarde u pogledu stručnosti, ažurnosti, dostojnosti i zakonitosti u postupanju sudova i sudija, kako bi se vratilo poljuljano povjerenje građana u sudstvo;
348. Unaprijediti sistem stručnog osposobljavanja kandidata za sudije i kontinuirano sistematsko unapređenje znanja i ukupnih sposobnosti sudija u toku vršenja sudske funkcije, uključujući i usavršavanje vještina za upravljanje sudskim procedurama;
349. Izričito kroz zakonsko rješenje utvrditi da država odgovara za štetu pričinjenu odlukom sudije koja nije zakonita;
350. Uvesti efikasan sistem disciplinske i druge odgovornosti sudija u slučaju nestručnog i nesavjesnog rada, korupcije i drugih oblika materijalne nedostojnosti;
351. Usvojiti mjere radi poboljšanja komunikacije s građanima i transparentnijeg rada pravosuđa u cjelini, kao i efikasnijeg rješavanja pritužbi građana;
352. Izmijeniti i dopuniti Zakon o krivičnom postupku;
353. Izmijeniti i dopuniti Krivični zakonik;
354. Insistirati na normativnim i drugim mjerama kojima će se omogućiti djelotvorna kontrola i istraga u slučajevima policijske torture.

XXV Borba protiv organizovanog kriminala i korupcije

U Crnoj Gori ne postoji politička volja za suočavanje sa izazovom borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije. Naprotiv, postoji sprega vrha vlasti sa organizovanim kriminalom. Veliki je broj nerazriješenih ubistava: novinara, policijskih službenika, ili napada na novinare i političke oponente. Kada je u pitanju borba protiv organizovanog kriminala, tada je ona krajnje selektivna, pojedinačna i služi za politički obračun pojedinih političko-kriminogenih struktura u vrhu vlasti, dok borba protiv korupcije nije ni započela. Preventivne mjere ni ne postoje. Zakonodavna regulativa nije zaokružena. Postojeće strategije su „mrtvo slovo“ na papiru. Zato je Crna Gora prokazana kao čvorište, tranzitna ruta ili prostor u kome su organizovani kriminal i korupcija dominantni. Zato je često predmet negativnih naslova u eminentnim inostranim medijima. Zato će Crna Gora i otpočeti pregovore poglavljima 23 i 24 koji se bave između ostalog i borbom protiv organizovanog kriminala i korupcije. Zato je Crnoj Gori uveden nadzor Evropa – Evropske policije.

Mjere:

355. Inovirati Strategiju borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala i Akcioni plan za njeno sprovođenje;
356. Izvršiti analizu kriminogene scene, infiltracije organizovanog kriminala u legalni ekonomski sektor, špekulacija na tržištu kapitala, pranja novca kroz proces privatizacije, kupovinu nekretnina, igre na sreću i izgradnju građevinskih objekata, vlasništvo of šorfirmi, i ispitati učešće visokih državnih funkcionera i policijskih i obaveštajnih struktura u krijumčarenju cigareta, droge i ljudi;
357. Rasvijetliti ubistva i napade na novinare, policijske funkcionere i političke oponente;
358. Jačati kaznenu politiku posebno u domenu šverca narkotika preko Crne Gore;
359. Postojeću upravu za antikorupcijsku inicijativu, osnovanu uredbom Vlade, zamijeniti Agencijom za borbu protiv korupcije koju bi osnovala Skupština zakonom. Na čelo te Agencije postaviti uglednu ličnost, dokazanog profesionalaca bez političke pozadine;
360. Zakonom definisati nadležnosti Agencije koja bi morala biti nezavisna sa dovoljnim budžetom da sprovede sve neophodne mjere i radnje, sa određenim nadležnostima izvršne vlasti, a imala bi i specijalne policajce pred kojima se niko ne može pozvati na imunitet;
361. Sprečavanje konflikta interesa i kontrola imovine javnih funkcionera takođe bi se nalazili među nadležnostima Agencije, a zakonski bi se propisala krivična odgovornost funkcionera koji ne prijavljuju svoju imovinu. Agencija bi imala puna ovlašćenja da podnese krivičnu prijavu protiv funkcionera koji na vrijeme ne prijave svoju imovinu. Uvesti kaznenu mjeru do 5 godina zatvora za one koji ne prijave svoju imovinu;
362. Doslovno implementirati Konvenciju Savjeta Evrope i domaćeg zakonodavstva o zamrzavanju i konfiskaciji imovine stečene korupcijom i kriminalom;
363. Usvojiti Zakon o insajderima (ili tkz. zviždačima), ljudima koji prijavljuju koruptivne radnje pojedinaca ili grupa nadležnim organima;
364. Insajdere obavezno zaštititi od otkaza i osvetoljubivih postupaka prijavljenih osoba koje bi mogle ugroziti bezbjednost insajdera;
365. Usvojiti zakon o odbacivanju tužbi, kojim bi se jasno definisale procedure i kriterijumi za odbacivanje tužbi;
366. Poseban akcenat staviti na podizanje stručne i tehničke osposobljenosti

- specijalizovanih organa za otkrivanje kriminala i korupcije;
367. Poboľjšati saradnju policije i društvenih kontrolnih i antikorupcijskih institucija, posebno u sferi javnih nabavki i privatizacije;
  368. Podići na viši nivo saradnju cjelokupnog upravnog, bezbjednosnog i pravosudnog aparata i udruženo djelovanje u borbi protiv korupcije;
  369. Podići efikasnost pravosudnog sistema u sankcionisanju organizovanog kriminala i korupcije;
  370. Upostaviti uspješnu saradnju sa odgovarajućim međunarodnim institucijama i službama, kao i organima susjednih država, u cilju efikasnije borbe protiv organizovanog kriminala, narko kartela, trgovine ljudima, krijumčarenja oružja i protiv svih oblika terorizma;
  371. Preispitati postupak sprovođenja svih privatizacija za koje postoji sumnja da su urađene na protivpravan način;
  372. Inicirati ustavne promjene u smislu nezastarijevaja djela organizovanog kriminala;
  373. Uvesti obavezne kontrole imovine, prihoda i rashoda, kao i plaćanje poreza lica na važnim funkcijama u pravosuđu, policiji i državnoj upravi koje su podložne zloupotrebama;
  374. Zaokružiti regulatorni pravni okvir kroz donošenje „Zakonodastva nužde“ a koji će da čine Zakon o reviziji privatizacije, izmjene Zakona o konfliktu interesa i set antimonopolskih propisa;
  375. Stimulisati aktivno učešće građana, civilnog sektora i nosioca političke vlasti u borbi protiv korupcije.

XXVI Ljudska prava i građanske slobode

Crna Gora nije država za koju se može reći da je pokazala predanost u zaštiti prava svakog pojedinca i prava manjinskih naroda, kao ni u uspostavljanju i čuvanju socijalnih prava i u širenju građanskih sloboda. Sve je to u povoju i postoji samo deklarativno zalaganje, ali ne i suštinsko. U mnogim područjima zaštite ljudskih prava još uvijek nije dostignut zadovoljavajući nivo, te su pojedine društvene grupe i dalje diskriminisane, a pojedinačna prava i slobode im se često osporavaju. Nesprovođenje zakonske regulative, ali još više kreiranje javnog mnjenja i javni pritisak, dovode do sužavanja i ograničavanja sloboda izbora. Zapošljavanje u državnim i javnim institucijama, osim partijskim i rođačkim, obojeno je i nacionalnim predznakom. Zakon o rodnoj ravnopravnosti nije zaživio. Zastupljenost žena na mjestima odlučivanja je na vrlo niskom nivou, pa je procenat žena u Skupštini najniži

u regionu. Bez paritetne zastupljenosti žena i muškaraca u političkom i ekonomskom prostoru u širem smislu, ne može biti napretka društva u pravcu socijalne pravde, slobode, sigurnosti i prosperiteta. Izuzetno je važno i društveno integrisati izbjegla i raseljena lica koja su utočište od ratova u okruženju našla u Crnoj Gori.

Mjere:

376. Pokrenuti promjene Ustava kojima će se precizno definisati manjinski narodi u Crnoj Gori;
377. Definirati novu državnu politiku prema manjinama, koja će stimulisati integraciju, a spriječiti segregaciju, obezbjeđivanjem poštovanja manjinskih prava u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu manjina i Ustavom Crne Gore i dosljedno sprovoditi mjere afirmativne akcije;
378. Značajno i što prije povećati zastupljenost nacionalnih manjina u tijelima javne uprave, pravosudnim tijelima, te u predstavničkim tijelima lokalne samouprave;
379. Omogućiti manjinskim narodima obrazovanje i informisanost na maternjim jezicima, kao i izučavanje istorije svoga naroda;
380. Ojačati ulogu zaštitnika ljudskih prava kroz izmjene zakonske regulative;
381. Nadzirati sprovođenje Zakona o zabrani diskriminacije. Obezbjediti slobodan pristup informacijama i zaštitu ličnih podataka uz punu primjenu preporuka i standarda EU;
382. Pokrenuti dopunu Ustava Crne Gore kojim treba obezbijediti da uz crnogorski jezik i srpski jezik ijekavskog izgovora dobije status službenog, jer njime govori najveći broj građana;
383. Pojačati kontrolnu ulogu Parlamenta u pogledu ostvarenja zaštite i ispitivanja kršenja ljudskih prava;
384. Kroz podsticajne mjere povećati učešće žena, kao manje zastupljenog pola u javnom i političkom životu i na mjestima odlučivanja;
385. Obezbjediti poštovanje slobode pojedinca za zasnivanje porodice i rađanja djece;
386. Uloga države treba da bude da zakonski omogući svima koji žele dijete da imaju osnovne uslove za odgajanje djeteta;
387. Kroz zakonsku regulativu omogućiti da pravo na medicinski potpomognutu oplodnju imaju i žene koje nijesu u braku;

388. Omogućiti jednakost svih vjerskih zajednica, kao i potpunu slobodu u izražavanju vjerskih uvjerenja;
389. Proklamovano načelo o odvojenosti Crkve od države izdići na nivo neprikosnovenog pravila. Nedopustivo je da država sudi i presuđuje o stvarima koje su unutrašnje pitanje Crkve ili da se Crkva miješa u vođenje državne politike;
390. Obezbijediti toleranciju i nediskriminaciju prema manjinskim grupama i obezbijediti poštovanje slobodne odluke pojedinca za izbor životnog stila.

XXVII Spoljna politika

Stalan i dinamičan razvoj međunarodne saradnje i komunikacije u svim oblastima društvenih odnosa, praćen tehnološkim napretkom i rastućom međuzavisnošću savremenih država u oblasti politike, bezbjednosti i privrede, osnovne su karakteristike svijeta u kojem živimo. Od odnosa sa drugim državama i međunarodnim organizacijama zavisi ostvarivanje naših vitalnih državnih i nacionalnih interesa na svim poljima. To iziskuje nužnost formulisanja i sprovođenja ozbiljne i nacionalno odgovorne spoljne politike. Pitanje Balkana i dobrih odnosa sa susjedima, imajući u vidu dalju a posebno blisku prošlost, nezavršenost nekih procesa, kao i multietničnost Crne Gore, iziskuje posebnu pažnju i usaglašene stavove. Pitanje Prevlake i razgraničenja sa Hrvatskom jedino je otvoreno pitanje u odnosima sa susjedima. Današnja spoljna politika i diplomatija Crne Gore po mnogo čemu su daleko od onog što su savremeni trendovi i naše potrebe, kad su u pitanju usaglašeni ciljevi, njihovo ostvarenje, zakonska regulativa i kadrovski potencijal. Naša diplomatija je danas postala stjecište i uhljebljenje „zaslužnih“ partijskih kadrova, njihovih porodica i klijentelističkih krugova. Na bruku Crne Gore, pojedini ambasadori i visoke diplomate su čak i optuženi za međunarodni kriminal i razna krivična djela.

Mjere:

391. Usvojiti strategiju spoljne politike imajući u vidu geopolitički položaj Crne Gore kao evropske, balkanske i mediteranske zemlje;
392. Umjesto uljepšavanja međunardnog imidža Crne Gore skupim finansiranjem lobista, neopohodno je izgrađivati spoljno političku reputaciju zemlje na bazi afirmacija unutrašnjih vrijednosti i doslednih poštovanja međunarodnih normi;
393. Izmijeniti i dopuniti Zakon o vanjskoj politici kojim bi se smanjile

- postojeće ogromne nadležnosti Ministra vanjskih poslova, uspostavio novi način usaglašavanja vanjske politike, racionalizovala diplomatska i konzularna mreža predstavništava;
394. Izvršiti reizbor ambasadora i diplomatskih predstavnika Crne Gore u inostranstvu na bazi profesionalnih kriterijuma;
  395. Racionalizovati broj ambasadora i diplomatskih predstavnika Crne Gore u inostranstvu;
  396. Formirati novu ekspertsku komisiju, koja bi stvarno radila na rješavanju pitanja Prevlake i zaštititi državnih interesa Crne Gore;
  397. Jačati ekonomsku diplomatiju;
  398. Podržavati regionalnu stabilnost, dobrosusjedske odnose i evropsku budućnost svih država Jugoistočne Evrope;
  399. Rješavati pregovorima sa susjedima i međunarodnim institucijama pitanja izbjeglica, dvojnog državljanstva, krivične odgovornosti za ratne zločine, nadoknada za materijalne gubitke;
  400. Definirati prioritete u multilateralnoj saradnji kako bi se ostvarili dugoročni i strateški interesi Crne Gore.

XXVIII Politika prema dijaspori

Crna Gora ima veliku dijasporu. Više je naših sunarodnika van Crne Gore nego u njoj. Ta činjenica je, međutim, zanemarena i neiskorišćena. Mačehinski odnos, nemar i politička nebriga države prema dijaspori karakteristika je dosadašnje politike.

Mjere:

401. Usvojiti novu politiku prema dijaspori;
402. Nakon široke javne rasprave u kojoj bi aktivno učestvovala i sama dijaspora putem svojih klubova i udruženja, redefinisati Nacionalnu strategiju za odnose sa dijasporom i dosljedno je sprovoditi;
403. Jasno pokazati da postoji politička volja države za rješavanje problema dijaspore, bez obzira na njihovu nacionalnu, ideološku, vjersku ili neku drugu posebnost;
404. Inicirati popis našeg stanovništva u stranim zemljama;
405. Omogućiti dijaspori pravo glasa u ambasadama i diplomatsko-konzularnim predstavništvima Crne Gore u zemljama gdje žive;
406. Obezbjediti sigurnost ulaganja i povratiti povjerenje dijaspore za

- konkretnu ekonomsku saradnju kroz realizaciju projekata u Crnoj Gori;
407. Dodatno stimulisati, kroz poreske olakšice, ulaganja dijaspore u nerazvijena područja;
  408. Efikasnije realizovati obrazovne i kulturne programe u dijaspori u cilju izbjegavanja asimilacije i očuvanja identiteta.

XXIX Evropske integracije

Da bi Crna Gora u dogledno vrijeme postala uistinu uvažena i srednjerazvijena evropska država potrebno je uz širok konsenzus učiniti mnogo toga.

Mjere:

409. Usvojiti nacionalni program evropskih integracije za period 2012-2016;
410. Sačiniti cost-benefit analizu evropskih integracija po svim segmentima i kumulativno;
411. Uraditi reviziju Komunikacione strategije za informisanje javnosti o Evropskoj uniji i pripremama Crne Gore za članstvo;
412. Uspostaviti institucionalnu ravnotežu između Skupštine i Vlade Crne Gore u pitanju evropskih integracija;
413. Uključiti sve relevantne činioce u proces evropskih integracija: opoziciju, NVO sektor, univerzitete, sindikate;
414. Preispitati i dopuniti personalni sastav pregovarača;
415. Sačiniti pregovaračku platformu;
416. Zaštititi interese Crne Gore u segmentima o kojima se pregovara;
417. Poslije završetka skrininga efikasno raditi na zatvaranju pojedinih poglavlja;
418. Postići zadovoljavajuće administrativne kapacitete;
419. Povećati apsorpcione mogućnosti Crne Gore za korišćenje sredstava evropskih fondova;
420. Osnovati Centralnu agenciju za finansiranje i ugovaranje programa i projekata EU;
421. Obezbijediti veću informisanost građana kada su u pitanju odluke koje se tiču njihovog svakodnevnog života, a sve u cilju doprinosa legitimnosti procesa integracija u EU.

XXX Odbrana i nacionalna bezbjednost

Sistem bezbjednosti Crne Gore konceptijski je nedorečen i praktično nedovršen da bi na kvalitetan način odgovorio unutrašnjim, regionalnim, a posebno globalnim izazovima kao što je borba protiv organizovanog kriminala. Apsurdno je da ovakvo stanje traje i pored činjenice da u odnosu na broj stanovnika i veličinu države imamo najbrojniju policiju.

Strategija nacionalne bezbjednosti nije prošla kroz odgovarajuću proceduru stručne i javne rasprave. Njom se na adekvatan način ne regulišu nadležnosti i postupanja državnih organa, posebno u kriznim situacijama. Nije uspostavljena jedinstvena služba spasavanja i zaštite na moru.

Gradjanima se mora obezbijediti da na posebno organizovanom referendumu odluče o pristupanju ili nepristupanju Crne Gore u NATO. Nova Vlada neće dovoditi u pitanje poštovanje svih dosadašnjih međunarodnih sporazuma u oblasti bezbjednosti.

Mjere:

422. Osnovati posebnu Komisiju za preispitivanje zloupotreba i masovnih kršenja ljudskih prava službi bezbjednosti u prethodnom periodu;
423. Temeljno reformisati Agenciju za nacionalnu bezbjednost, staviti je pod punu civilnu demokratsku kontrolu;
424. Preispitati učešće visokih funkcionera ANB-a i policije u organizovanom kriminalu i ubistvima;
425. Tajne dosijee učiniti dostupnim;
426. Izmijeniti i dopuniti Zakon o policiji;
427. Usvojiti novu strategiju nacionalne bezbjednosti Crne Gore;
428. Usvojiti strategiju razvoja i djelovanja policije Crne Gore;
429. Usvojiti strategiju razvoja i djelovanja vojske Crne Gore;
430. Učiniti da sistem bezbjednosti bude zasnovan na realnim ekonomskim mogućnostima i potrebama građana Crne Gore;
431. Povećati operativne sposobnosti policije i vojske Crne Gore;
432. Odvojiti nadležnosti vojske i policije;
433. Povećati profesionalne kadrovske kapacitete vojske i policije;
434. Formirati Centar za krizne situacije i Službu za zaštitu i spasavanje na kopnu i moru.

XXXI Državni i nacionalni simboli i međunacionalno pomirenje

Da bi zaštitio svoje nezaslužene pozicije i nelegalno stečeno bogastvo, režim promoviše sebe kao jedinog zaštitnika države Crne Gore. Istovremeno onemogućava da zaživi proces postizanja opšteg konsenzusa o pitanju državnih simbola, bilo da je u pitanju grb, zastava ili himna, bilo da se radi o upotrebi nacionalnih simbola. To uzrokuje nezadovoljstvo velikog broja građana koji žive u Crnoj Gori jer se osjećaju diskriminisanim.

Mjere:

435. Inicirati dopunu Ustava, tako da Crna Gora pored postojeće Državne zastave dobije i Narodnu zastavu crveno-plavetno-bijele boje, koja ima utemeljenje u ustavnom kontinuitetu, istoriji i tradiciji Crne Gore;
436. Usvojiti Zakon o simbolima, kojim bi se po FIAV pravilima, pored Državne zastave, definisale i Narodna zastava, Civilne i Ratne zastave, Položajne zastave, opštinske zastave, kao i način njihove upotrebe, zatim simboli svih bezbjednosnih službi. Ovim zakonom bi se i uredilo da postojeća himna „Oj svijetla majska zoro“ bude skraćena za posljednje dvije strofe;
437. Usvojiti zakon o upotrebi međunarodnih simbola;
438. Formirati kancelariju za simbole pri kojoj bi se vodio Registar sadašnjih i starih simbola koji se štite;
439. Deklaracija o pomirenju, koju su sačinili istaknuti intelektualci iz Crne Gore početkom 2012, predstavlja dio programskih načela Programa DF.

XXXII Zelena politika

Ustavna odrednica da je Crna Gora ekološka država u realnom životu pretvorila se u svoju surovu suprotnost. „Prljavom privatizacijom“ Crna Gora je uistinu postala prljava. Ljudska pohlepa i primitivizam su trajno uništili mnoge resurse, a mnogi su devastirani. Za ekološku sanaciju „crnih ekoloških tačaka“, eliminaciju „ekološkog genocida“ i postizanje standarda EU, te za zatvaranje poglavlja o ekologiji trebaće i milijarde eura, a i vremena. Prizora primitivizma ima premnogo: od otvorenih kontejnera u „urbanim“ sredinama, smetlišta kraj vodotoka i u njima, smeća i otpada pokraj magistralnih saobraćajnica i ugostiteljskih objekata, uništenih turističkih destinacija, posječene šume, do intenzivne eksploatacije pijeska iz naših rijeka, „divlje gradnje“, odvoda fekalija na samim kupalištima i mnogo čega što ne priliči civilizovanom društvu. Činjenica da su kaznene norme za

devastiranje životne sredine još date u dinarima, a ne u eurima, sama po sebi dovoljno govori. Crnoj Gori treba, kada je ekologija u pitanju, veliko spremanje i čišćenje.

Mjere:

440. Usvojiti novi Zakon o životnoj sredini;
441. Usvojiti novi Zakon o moru;
442. Usvojiti novi Zakon o morskome dobru;
443. Usvojiti novi Zakon o zaštiti prirode;
444. Usvojiti novi Zakon o održavanju čistoće, pripremanju i korišćenju otpada;
445. Usvojiti novi Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu;
446. Usvojiti novi Zakon o komunalnim djelatnostima;
447. Usvojiti novi Zakon o inspekcijskom nadzoru;
448. Usvojiti novi Zakon o prekršajima;
449. Usvojiti novi Zakon o nacionalnim parkovima;
450. Inovirati Nacionalnu strategiju održivog razvoja;
451. Sačiniti i dosljedno sprovesti Akcioni plan održivog razvoja do 2016;
452. Unaprijediti institucionalnu, organizacionu saradnju i efikasnost rada Ministarstva za održivi razvoj i turizam i Agencije za zaštitu životne sredine sa drugim nadležnim institucijama na državnom i lokalnom nivou;
453. Uspostaviti detaljan registar zagađivača;
454. Povećati udio iz Budžeta koji se izdvaja za zaštitu životne sredine;
455. Podržati edukaciju i osposobljavanje mladih ljudi za kvalitetan monitoring u okviru postojećih studijskih programa o zaštiti životne sredine na visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori;
456. Ostvariti partnerski odnos države sa civilnim sektorom i uz podsticanje privatno-javnog partnerstva u realizaciji projekata iz područja zaštite životne sredine, posebno u dijelu zbrinjavanja otpada i otpadnih voda;
457. Uvesti u ekonomsku i razvojnu politiku proaktivan pristup tzv. zelenoj politici;
458. Podsticati razvoj obnovljivih izvora energije sa udjelom većim od 20% ukupne potrošnje energije;
459. Hitno unaprijediti sistem upravljanja komunalnim otpadom, a takođe i uspostaviti sistem kontrole i zbrinjavanja opasnog, toksičnog i radiokativnog otpada;

460. Inovirati Studiju i Akcioni plan izgradnje regionalnih otpadnih i reciklažnih centara;
461. Znatno povećati procenat pokrivenosti stanovništva obuhvaćenog organizovanim komunalnim otpadom;
462. Unaprijediti učešće javnosti i dostupnost informacijama o životnoj sredini;
463. Poreskim olakšicama stimulisati proizvođače koji upotrebljavaju „zelene tehnologije“, energetska efikasnost;
464. Podstaci razvoj ekološke poljoprivrede i ekološkog turizma.

XXXIII Planiranje i uređenje prostora

Prostorni kapital jedan je od najvažnijih potencijala i razvojnih resursa svakog društva. To je u EU određeno i definisano već devedesetih godina prošlog vijeka. Prema dokumentima EU i samim Ustavom EU svakoj zemlji se predlaže da prostor sagledaju kompleksno ne samo sa ekonomskog i socijalnog aspekta već i kroz kulturne, prirodne, istorijske i mnoge druge vrijednosti. Prostor mora biti u funkciji održivog i ravnomjernog razvoja, ekonomske i socijalne kohezije, očuvanja prirodnih resursa i kulturnog nasljeđa, ambijetalno sačuvan, konkurentski uravnotežen na cijeloj teritoriji države, on mora biti povezan unutar same države kao i sa okruženjem. Planiranje prostornog razvoja mora se zasnivati na prostornim principima čije vrijednosti su u Crnoj Gori jako izražene i različite. Nigdje tako na jednom malom prostoru. Lako je uočiti, što potvrđuju i učinjena mjerenja i analize da prostor Crne Gore po mnogim indeksima uspješnosti, kada se radi o opštoj uspješnosti, kvalitetu i očuvanju životne sredine, kvalitetu infrastrukture, stepenu izgrađenosti, opremljenosti prostora, ujednačenom regionalnom razvoju, očuvanju kulturološkog nasljeđa ima negativne pokazatelje. Neki prostori i resursi su trajno izgubljeni, neki devastirani u velikoj mjeri, a neki u potpunosti zapušteni. Sve to je posljedica dvadesetogodišnje vladavine jedne neodgovorne i gramzive vlasti i vladavine. Politika tretiranja prostornih i urbanističkih planova kroz Zakon o javnim nabavkama dovela je do nedopustivog snižavanja kriterijuma u izboru planera i kvalitetu urađenih planskih dokumenata. Doslovno preko najjeftinije ponude i najkraćeg roka izrade dobija se posao koji je od sudbinskog značaja za budućnost. Ovakav način posebno je pogodio manipulacijama u određivanju lokacija prema ličnim i uskim interesima, a na očiglednu štetu po javni interes. Nekada ugledne institucije, poput Republičkog zavoda za urbanizam, Zavoda za izgradnju Bara, Zavod za izgradnju Budve i dr. privatizovane su, te se o

javnom prostoru i interesu, kroz većinu planova, pretežno odlučuje samo u privatnom interesu. Vlada često prihvata navodne eksperte iz inostranstva koji su po referencama često znatno gori od stručnjaka iz oblasti planiranja kojih ima u Crnoj Gori, i koji su spremni da za novac pogaze struku i unište prostor udovoljavajući interesima pojedinaca, a zanemarujući javni interes. Takvi su odgovorni za uvođenje pojma „budvanizacije“ koji se ustalio kao pojam za devastaciju prostora. Zbog takvih smo i dobili niz neupotrebljivih generalnih (master) planova.

Mjere:

465. Usvojiti novi Prostorni plan Crne Gore, sačinjen na osnovu savremenih prostornih principa, koji će u što većoj mjeri sanirati sadašnje deformacije, sačuvati specifičnosti Crne Gore i biti u funkciji dinamičnog i održivog razvoja;
466. Usvojiti novi zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata;
467. Redefinisati kriterijume za izbor planera i izradu prostornih dokumenata;
468. Afirmisati princip da se pri donošenju planskih dokumenata posebno povede računa o kulturnoj baštini, osjetljivosti prostora, neobnovljivim i obnovljivim resursima, ambijentalnim vrijednostima;
469. Preispitati sadašnji stepen izgrađenosti, devastacije prostora i kulturne baštine, pejzažne arhitekture i pronaći optimalna rješenja i uskladiti ih sa prostornim planovima višeg i nižeg reda;
470. Primijeniti Barselonsku konvenciju o zaštiti obale i zabrani gradnje 100 metara od zone morskog dobra;
471. Ponovo uspostaviti sistem državnog i regionalnih zavoda za prostorno i urbanističko planiranje;
472. Uspostaviti sistem opštinskih zavoda u većim opštinama;
473. Afirmisati domaće stručnjake za izradu urbanističkih planova;
474. Pojačati kapacitete inspeksijskih i nadzornih službi.

XXXIV Sloboda medija

U Crnoj Gori nijesu obezbijeđeni uslovi za objektivno, slobodno i kvalitetno novinarstvo, te samim tim nije ispunjeno ustavno načelo o pravu građana na istinito i potpuno informisanje. Slobodni mediji su izloženi prijetnjama, od verbalnih ataka od strane visokih zvaničnika vlasti koji direktno podstiču mržnju i satanizaciju pa do fizičkih napada i ubistava. Učestali su napadi na novinare,

uništavanje imovine slobodnih medija. Na drugoj strani, prorežimski mediji, posebno tzv. Javni servis i Pobjeda, neobjektivno, neprofesionalno i krajnje tendenciozno teže da utiču na građane i da kreiraju njihovu svijest.

Mjere:

475. Usvojiti izmjene osnovnog Zakona o budžetu i Zakona o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore (Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore) kako bi se uklonila partijska kontrola i uspostavila odgovornost upravljačkih struktura u javnim radiodifuzorima;
476. Obezbijediti potpunu zaštitu i slobodu novinara i spriječiti cenzuru i autocenzuru u medijima;
477. Obezbijediti institucionalnu podršku istraživačkom novinarstvu;
478. Izmijeniti zakonsku regulativu u cilju dalje demokratizacije medija i usklađivanja sa savremenim tehnologijama koje omogućavaju bolju informisanost građana;
479. Stvoriti uslove za oslobađanje novinara od političkih uticaja i pritisaka, ali i pritisaka urednika, vlasnika i drugih centara moći;
480. Obezbijediti zaštitu prava na privatnost, ljudsko dostojanstvo, čast i ugled u medijskom djelovanju, a posebno zaštititi dostojanstvo djece i zabranu diskriminacije;
481. Onemogućiti svaki vid monopola i političke kontrole nad medijima;
482. Obezbijediti javnost i transparentnost vlasničke strukture u medijima, uz sprečavanje koncentracije vlasništva koja prevazilazi evropske standarde.

XXXV Obrazovanje

Ukupni obrazovni sistem Crne Gore zadnjih godina prilično je degradiran. Loša finansijska podrška države, nezadovoljstvo i nemotivisanost prouzrokovani niskim životnim standardom zaposlenih doveli su do toga da započete reforme u douniverzitetskom obrazovanju ne daju željene efekte. Iako je reforma podrazumijevala značajan nivo decentralizacije, danas je sistem centralizovaniji nego ikad. Uspostavljena je potpuna politička kontrola prilikom izbora savjeta i direktora škola i vrtića. Kapaciteti predškolskih ustanova ne zadovoljavaju stvarne potrebe. Privatne ustanove za predškolsko obrazovanje su registrovane uglavnom kao NVO, te ne postoji adekvatna kontrola kvaliteta njihovog rada. Infrastrukturni kapaciteti ustanova osnovnog i srednjeg obrazovanja nedovoljni su i u vrlo lošem stanju. Mreža

škola je neadekvatna. Standardizovani PISA testovi pokazuju vrlo loš nivo znanja naših učenika i malu praktičnu osposobljenost. Osim materijalnog položaja, opšti status prosvjetara je unižen, i, umjesto da se oni stimuliraju za stalno napredovanje i inovativnost, prinuđeni su da brinu o elementarnoj egzistenciji. Dešava se da je nastavnicima čak i lična bezbjednost u školi ugrožena. Reforma visokog obrazovanja, zbog neprincipijelne primjene načela Bolonjske deklaracije, pretvorila se u svoj antipod. Ne postoje zvanična istraživanja o rezultatima primjene bolonjskog procesa, ali je u akademskoj javnosti prisutno mišljenje da je kvalitet, odnosno nivo znanja, opao, dok se prolaznost znatno povećala. Prisutna je hiperprodukcija diploma. Dugogodišnje nepostojanje strategije visokog obrazovanja dovelo je do toga da se veliki broj svršenih visokoškolaca nađe na birou rada zbog neusklađenosti broja upisanih studenata na pojedinnim studijskim programima sa realnim potrebama tržišta rada za određenim obrazovnim profilima. Savjet za visoko obrazovanje nije ostvario punu autonomiju, već je partijski instruirano tijelo. U Crnoj Gori trenutno studira oko 25.000 studenata, od čega njih oko 20.000 studira na nekom od 83 akreditovana studijska programa na 20 fakulteta državnog univerziteta, dok njih oko 5.000 studira na jednoj od 20 akreditovanih privatnih visokoškolskih ustanova. Naše diplome nijesu međunarodno priznate jer akreditaciju studijskih programa nije uradila neka od nezavisnih međunarodno akreditovanih agencija. Privatni fakulteti umjesto da doprinesu pojavi zdrave konkurencije i poboljšanju kvaliteta doprinijeli su snižavanju kriterijuma dobrih državnih fakulteta. Maćehinski odnos države prema državnom univerzitetu doveo je do toga da je državni univerzitet postao po broju samofinansirajućih studenata maltene najveći privatni univerzitet u Crnoj Gori. Visoko obrazovanje je svedeno na unosan biznis, a znanje je stavljeno u drugi plan, tako da se iz godine u godinu vrtoglavo urušava kvalitet, jer je primaran postao profit, odnosno priliv sredstava od školarina koje se kreću od 500-2.500 eura. Ne postoje adekvatni ni prostorni ni kadrovski kapaciteti za kvalitetno studiranje ovolikog broja studenata, a ni realna potreba za ogromnim brojem studijskih programa slične profilacije, što je rezultovalo da imamo oko 5.000 visokoškolaca na birou rada.

Mjere:

483. Izmijeniti i dopuniti Opšti zakon o obrazovanju;
484. Omogućiti školovanje na svom maternjem jeziku;
485. Omogućiti da obrazovanje bude dostupno svima bez obzira na materijalni položaj;

486. Uskladiti obrazovni sistem sa potrebama crnogorskog i evropskog tržišta rada;
487. Sprovesti obaveznost i besplatnost školovanja do sticanja prvog znanja, tj. prve kvalifikacije;
488. Znatno povećati plate zaposlenima u prosvjeti, kako bi bili stimulisani u radu i kako bi se povratilo poljuljano dostojanstvo te, svakoj državi, važne profesije;
489. Povećati broj državnih ustanova predškolskog vaspitanja (vrtića), sa mogućnošću rada i u popodnevnim i večernjim časovima, čime bi se omogućio boravak djeci čiji roditelji rade u smjenama;
490. Uvesti materijalne olakšice nezaposlenim roditeljima i onima sa niskim primanjima za boravak djece u vrtićima;
491. Znatno povećati obuhvat djece u predškolskim ustanovama, sa trenutnih 20% na nekih 80% što je prosjek u EU;
492. Povećati izdvajanja iz budžeta u cilju podrške započetim reformama i podizanja kvaliteta obrazovanja;
493. Podsticati partnerske odnose škola i obrazovnih institucija sa privredom i lokalnom zajednicom;
494. Snažno podsticati cjeloživotno učenje, tj. sve oblike neformalnog obrazovanja (dokvalifikacije, prekvalifikacije, vanredno studiranje) u cilju lakšeg i bržeg zapošljavanja i smanjivanja potrebe za uvozom radne snage;
495. Stimulisati otvaranje privatnih obrazovnih ustanova douniverzitetskog obrazovanja posebno osnovnih i srednjih škola;
496. Formirati fond za talente i posebnu pažnju posvetiti nadarenoj djeci kroz kreiranje posebnih, individualnih programa za njih. Znatno povećati iznos stipendija najboljim učenicima i studentima;
497. Stimulisati uvođenje međunarodnih programa i međunarodne mature u naš sistem gimnazijskog obrazovanja;
498. Eksternu maturu učiniti prepoznatljivom i van okvira Crne Gore;
499. Napraviti detaljnu analizu stvarnih potreba Crne Gore za određenim obrazovnim profilima i na osnovu toga utvrđivati broj studenata finansiranih iz budžeta na pojedinim studijskim programima i opravdanost postojanja pojedinih studijskih programa;
500. Učiniti da Savjet za visoko obrazovanje bude autonoman i nezavisan od političkih uticaja;
501. Izvršiti reakreditaciju studijskih programa od strane neke nezavisne međunarodno akreditovane agencije za tu djelatnost;

502. Izmijeniti i dopuniti Zakon o visokom obrazovanju;
503. Izmijeniti model finansiranja visokoškolskih institucija, uvažavajući da se radi o ustanovama strateški važnim za razvoj Crne Gore, imajući u vidu prioritete razvoja;
504. Učiniti da se Bolonjska deklaracija primjenjuje u skladu sa evropskim standardima, a ne na bazi improvizacija kojima se potpuno urušava obrazovni sistem, na koji smo nekad bili vrlo ponosni;
505. Stimulisati slobodnu, zdravu i kritičku misao na univerzitetima, dajući im punu autonomiju;
506. Razvijati studijske programe koji se realizuju na engleskom jeziku;
507. Stimulisati izgradnju univerzitetskih kampusa i studentskih domova;
508. Uspostaviti vezu sa zajednicom alumnista, tj. diplomiranim studentima u cilju ostvarivanja sprege sa društvenim i privrednim okruženjem i tržištem rada, kao i prikupljanju njihovih zapažanja iz radnog iskustva i sugestija za poboljšanje kvaliteta studija.

XXXVI Nauka

Naučnoistraživačka djelatnost potpuno je zanemarena. Država izdvaja minimalna sredstva za nauku, a i ta koja izdvaja često ne završe u „pravim rukama“. Ne postoji gotovo nikakva sprema između naučnoistraživačkih institucija i privrede, koja je maltene potpuno uništena. Privatizacijom velikih privrednih subjekata zatvoreni su naučno-razvojni centri koji su funkcionisali u okviru njih. Infrastruktura za bavljenje naučnoistraživačkim radom danas je skoro ispod svakog nivoa, zastarjela i oskudna, gotovo da ne može da odgovori ni zahtjevima za elementarna eksperimentalna istraživanja. Pristup savremenoj literaturi i naučno-stručnim časopisima veoma je ograničen. Ne postoji nikakav stimulans za mlade naučnike, što dovodi do značajnog „odliva mozgova“. Država se nije potrudila da uključi našu naučnu dijasporu, koja nije zanemarljiva, u razvoj društva.

Mjere:

509. Stimulisati naučnu dijasporu da zajedno sa domicilnim kadrovima uzme aktivno učešće u procesu evropskih integracija;
510. Intenzivirati međunarodnu saradnju i razmjenu naučnika;
511. Formirati međusektorsku ekspertsku grupu koja bi se obučila za povlačenje sredstava iz pretpristupnih fondova EU;

512. Reorganizovati postojeće naučne institucije u modernije forme kao što su tehnološki parkovi, tehnopolisi, istraživački centri, inovativni inkubatori, kontaktne tačke sa ERA – European Research Area, koji će prvenstveno biti u funkciji modernizacije privrednih i uslužnih djelatnosti i podizanja tehnološkog nivoa u državi;
513. Kroz privatno-javno partnerstvo, posebno u multidisciplinarnim oblastima, stimulisati stvaranje istraživačko-obrazovnih centara izvrsnosti koji bi imali regionalnu i evropsku prepoznatljivost;
514. Poboljšati uslove rada u naučno-istraživačkim institucijama osavremenjivanjem opreme, usavršavanjem kadra i razvojem partnerstva sa privredom i lokalnom zajednicom;
515. Stvoriti uslove za osnivanje privatnih naučnih institucija po visokim standardima kao podsticaj kvalitetnoj konkurenciji;
516. U potpunosti zaštititi intelektualnu svojinu i autorska prava;
517. Zalagati se da se budžetska izdvajanja za nauku znatno povećaju i u doglednom vremenu dostignu 3% BDP, što je preporuka Evropske Unije;
518. Učiniti da jedini kriterijum pri određivanju kadrovskih rješenja bude znanje, sposobnost i stručnost, a ne nepotizam, klijentelizam i politička pripadnost;
519. Izmijeniti i unaprijediti zakonsku regulativu iz oblasti nauke.

XXXVII Zdravstvena politika

Reforma primarne i sekundarne zdravstvene zaštite sprovodi se neadekvatno i nepotpuno. Uloga izabranog doktora nije realizovana u punoj mjeri, pa i dalje pacijenti dugo čekaju i gubi se veliko vrijeme da bi se zadovoljile najjednostavnije, a pogotovo složenije zdravstvene potrebe. Odgovornost za to je u lošoj organizaciji i nedostatku sredstava, što je nadležnost Ministarstva zdravlja. Veoma malo pažnje se posvećuje sveobuhvatnom zdravstvenom prosvjećivanju – primarnoj prevenciji hroničnih oboljenja i stanja. Zdravstveni radnici su potcijenjeni i neadekvatno plaćeni za vrlo odgovoran i zahtjevan posao koji obavljaju, pa je prisutno nezadovoljstvo koje nerijetko i pacijenti zapažaju. Javne zdravstvene ustanove su u prilično lošem stanju, kako u pogledu prostornih kapaciteta, tako i pogledu uslova infrastrukture, opreme itd. Veliki problem predstavlja i korupcija, prisutna u različitim segmentima zdravstvenog sistema, od sfere nabavki opreme i lijekova, pa do operacione sale.

Mjere:

520. Dosljedno sprovoditi Strategiju primarne zdravstvene zaštite i ukloniti sve nedostatke i propuste u provođenju primarne zdravstvene zaštite u domovima zdravlja i područnim ambulantomama;
521. Založiti se da zdravstvenim osiguranjem budu pokriveni svi građane Crne Gore;
522. Omogućiti da država finansira tačno određen nivo zdravstvenih usluga, koje moraju biti dostupne svim građanima i to pod jednakim uslovima;
523. Konstituisati fond zdravstvenog osiguranja kao savremenu instituciju, zasnovanu na ekonomskim principima koji bi se, između ostalog, finansirao od akciza i poreza na promet artikala koji direktno ugrožavaju zdravlje;
524. Redefinisati pozitivnu listu lijekova zbog neophodne dostupnosti skupih lijekova za najteža oboljenja;
525. Omogućiti da se sva ortopedska pomagala oslobode uvoznih taksi i da Fond zdravstva participira u troškovima nabavke, zavisno od socijalnog statusa korisnika;
526. Učiniti da izdvajanje za zdravstvenu zaštitu bude proporcionalno stvarnom imovinskom kartonu građanina;
527. Definisati optimalnu mrežu zdravstvenih ustanova primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite;
528. Omogućiti privatnim zdravstvenim ustanovama da se inkorporiraju u sistem zdravstvene zaštite na zdravom ekonomskom i partnerskom principu;
529. Ojačati prostorne i kadrovske kapacitete zatvorske bolnice u Spužu u cilju kvalitetnog zdravstvenog zbrinjavanja osuđenika sa somatskim i psihičkim poremećajima, kao i onih sa bolestima zavisnosti;
530. Osavremeniti službe hitne medicinske pomoći u opštinskim centrima, kako bi se snizio prehospitarni mortalitet i morbiditet;
531. Uvesti dnevne bolnice za obavljanje brze i efikasne dijagnostike na jednom mjestu čime će se smanjiti ležanje u bolnici, čekanje i mukotrpano "obijanje" vrata brojnih zdravstvenih ustanova;
532. Ulagati u kontinuirano obrazovanje ljekara i drugog zdravstvenog osoblja;
533. Opremiti ambulante izabranih ljekara tako da se veliki dio zdravstvenih potreba može riješiti na tom nivou;
534. Omogućiti javnom kampanjom putem medija da preventivna medicina i edukacija građana bude dostupna svima, posebno u oblasti prevencije

- bolesti zavisnosti, kardiovaskularnih bolesti, dijabetesa i malignih oboljenja;
535. Učiniti da udruženja pacijenata imaju veći uticaj na donošenje ključnih odluka u zdravstvenoj politici;
  536. Uvesti zdravstveno vaspitanje u školama u cilju prevencije oboljenja mlade populacije, posebno bolesti zavisnosti i polno prenosivih bolesti, kao i bolesti ishrane;
  537. Obezbijediti zdravu i izbalansiranu ishranu djeci u vrtićima i školama;
  538. Omogućiti jedinstveni standard medicinskih procedura i vještina kroz adekvatan rad ljekarske, stomatološke i farmaceutske komore;
  539. Znatno poboljšati materijalni status ljekara i medicinskog osoblja kroz trajno i pravedno vrednovanje njihovog rada, omogućavanje dopunskog rada, kvalitetno rješavanje stambenih problema itd;
  540. Voditi borbu na iskorjenjivanju korupcije u svim sferama sistema zdravstvene zaštite.

XXXVIII Kultura

Kulturna scena u Crnoj Gori je, nažalost posljednjih godina, prilično ispolitizovana, pa kulturna produkcija, posebno ona koja provocira nacionalni i ideološki identitet, izaziva brojne polemike, osude, pohvale i kritike da li su ili ne od nacionalnog značaja, a suštinsko valorizovanje i estetski dometi takvih projekata su sasvim zanemareni. Potpuno je nedefinisano šta Crna Gora očekuje od kulture – zabavu, izgradnju identiteta, političko djelovanje, funkcionisanje na principima biznisa ili duhovni prosperitet. Do danas nije urađena sveobuhvatna studija, koja bi nas uputila u stanje, probleme, mogućnosti, potrebe i strategiju razvoja kulture. Ministarstvo kulture ni do danas nije promovisalo strateška akta kojima bi se utvrdili prije svega obavezujući osnovni postulati i mehanizmi na kojima treba da počiva sistem kulture. Na osnovu Nacionalnog programa razvoja kulture nemoguće je definisati tačno šta se sve zbiva u kulturi i pretpostaviti kakva je strategija države u toj oblasti. Kultura je postala beskrajno prostranstvo dnevno-političke manipulacije, improvizacije i privida. Ona je tu, nemoćno suprotstavljena rezonu da se od kulture ne živi, ali se njome mogu zapaliti ideološke strasti i konflikti, no kultura istovremeno pokazuje da Crna Gora treba da prođe još mnoge demokratske procese da bi uspostavila društvo razlike i prihvatanja drugačijeg. Nijedan od lokalnih programa razvoja kulture shodno Nacionalnom programu razvoja kulture nije donesen. Ne postoji jasno određena distinkcija između kulturnih djelatnosti na lokalnom,

regionalnom i međunarodnom nivou. Kulturni identitet Crne Gore prilagođava se potrebama i identitetu vladajuće ideologije u Crnoj Gori. U Crnoj Gori ne postoji jasno definisan sistem kulture, ali su glavna dešavanja u kulturi ipak situirana u državnim institucijama, nad kojima Ministarstvo kulture vrši puni politički nadzor i kontrolu. Ministarstvu kulture je pravnim propisima jasno definisana uloga u odnosu na institucije, ali koja se ne sprovodi u praksi. Nema interesa da se vrši suštinski monitoring institucija u cilju stimulacije i korektiva, da zauzme kritički stav o njihovom poslovanju, zbog čega su institucije prepuštene same sebi, odnosno načinu rada koji nije obavezujući i pruža brojne mogućnosti za malverzaciju. Crnogorske institucije posluju komformistički, tim prije što Ministarstvo kulture ne sprovodi evaluaciju projekata, zbog čega ne postoji ni sistem odgovornosti kako na institucionalnom, tako i na personalnom nivou. S druge strane, Ministarstvo kulture se ponaša kao institucija sa neograničenim ovlašćenjima. Samo sebi nezakonski dodjeljuje i troši novac za projekte koji programski pripadaju institucijama. Institucije kulture se finansiraju isključivo iz Budžeta bez potencijala ili svijesti o neophodnosti komercijalnog poslovanja, a evropska praksa je da se skoro 50% novca mora prihodovati od benefita koje donosi projekat. U protivnom, projekat se smatra promašenim. Institucije sistema se potpuno neodgovorno i indolentno ponašaju u odnosu na kulturnu baštinu. Veliki broj podzakonskih akata koji su trebali da prate sprovođenje zakona iz ove oblasti još nije donijet. Još uvijek nije zakonski definisano ubiranje finansijskih sredstava za očuvanje kulturnih dobara po osnovu spomeničke rente. Kontrola prometa umjetnina i antikviteta i dalje nije usklađena sa evropskim standardima, čime se državi uskraćuje dio prihoda. Institucije kulture bile su uhljebljenje za mnoge politički podobne, pa je to dovelo do deprofesionalizacije, što za ishod ima gubljenje autoriteta ustanova i institucija. Ministarstvo kulture nije uspjelo da obezbijedi odgovarajući prostor za funkcionisanje Prirodnjačkog muzeja i Crnogorske kinoteke. Muzički centar još čeka na završetak radova na rekonstrukciji Doma vojske u Podgorici. Revitalizacija Doma revolucije u Nikšiću već godinama čeka neka bolja vremena. Prvo pozorište u Crnoj Gori Kraljevsko pozorište Zetski dom nema stalni umjetnički ansambl. Crnogorsko narodno pozorište, u kome je u stalnom radnom odnosu 141 lice, od kojih samo 44 sa visokom stručnom spremom, prepoznato je kao pravni subjekt koji nezakonito i nenamjenski troši državni novac. Prijestonica Cetinje jedini je grad koji nema Centar za kulturu. Poseban problem je što na Cetinju, Nikšiću i u Pljevljima nema bioskopskih sala, dok ni u jednoj od 26 postojećih sala nema kontinuiranog prikazivanja filmova. Pored toga što je uloženo više od četiri miliona eura

za rekonstrukciju, adaptaciju i tehničko opremanje 11 centara za kulturu na sjeveru i milion eura za programske sadržaje, producenti nijesu bile lokalne ustanove kulture već Crnogorsko narodno pozorište, Muzički centar Crne Gore, Narodni muzej i Centar savremene umjetnosti. Crna Gora je potpisnica velikog broja bilateralnih sporazuma i protokola saradnje iz oblasti kulture, ali to još nije uslovalo adekvatnu razmjenu iskustava i recipročno učešće relevantnih kulturnih aktera između zemalja potpisnica. Evidentno je postojanje privilegovanih kulturnih stvaralaca bliskih vlasti u odnosu na korišćenje budžetskih sredstava. Pojedine skupe pozorišnepredstave odigraju se samo nekoliko puta pred malobrojnom „izabranom“ publikom. Ministarstvo kulture, kao resorno, vrlo malo pažnje posvećuje sadržaju koji se pojavljuje na medijskoj sceni. Tako, elektronski i štampani mediji preplavljeni su govorom mržnje i netrpeljivosti, sadržajima nasilja i pornografije, kao i okultizma koji se na privatnim televizijama prikazuje u višecasovnim, dnevnim terminima kada je program dostupan i djeci. Kultura se projektuje uglavnom na institucionalnom nivou odakle ima vrlo otežanu i neprohodnu difuziju ka laičkoj javnosti.

Mjere:

541. Izraditi Strategiju razvoja kulture kojoj će prethoditi objektivna analiza stanja;
542. Formirati novi Nacionalni savjet za kulturu čiji prevashodni zadatak će biti izrada Nacionalnog programa razvoja kulture na osnovu stručnih i naučnih principa mimo aktuelnih političkih uticaja;
543. Da bi se sprovedli društveno prihvatljivi ciljevi u kulturi neophodno je definisati kulturnu politiku, koja treba da djeluje kroz teorijske postavke, precizno definisanje savladivih ciljeva, markiranje punktova rekonstrukcije i reorganizacije kulturnih institucija, kao i kroz metode istraživanja i definisanja, a potom i njihove primjene i efikasnosti u praksi;
544. Unaprijediti zakonodavni okvir donošenjem novog Zakona o kulturi i izmjenama ostalih zakona;
545. Obezbijediti dosljednu primjenu pravnih propisa iz oblasti kulture;
546. Rukovoditi se kriterijumom stručnosti i kompetentnosti prilikom odabira rukovodećih kadrova na osnovu javnog konkursa;
547. Decentralizovati model kulturne politike i osloboditi ga birokratsko prosvjetiteljskog karaktera;
548. Podsticati razvoj alternativnih i marginalnih kulturnih modela;
549. Podsticati kulturne različitosti;

550. Represivne instrumente kulturne politike zamijeniti stimulativnim;
551. Hitno sačiniti plan regionalnog razvoja kulture;
552. Raditi na poboljšanju tehničko-tehnoloških uslova u ustanovama kulture;
553. Institucije kulture treba da prođu proces restrukturiranja i tranzicije i da počnu da komercijalno posluju shodno standardima Evropske unije, a ne da su potpuno oslonjene na sredstva iz budžeta;
554. Vršiti neselektivan nadzor nad radom institucija i primjenom propisa;
555. Učiniti kulturu dostupnu laičkoj javnosti kroz razne vidove komunikacije;
556. Podsticati povlačenje sredstava iz evropskih fondova za kulturne projekte;
557. Povećati broj međunarodnih koprodukcija u kojima učestvuje Crna Gora;
558. Osnovati agenciju za promociju kulture Crne Gore koja bi naše stvaraoce i ono što oni rade promovisala i predstavila inostranstvu;
559. Podsticati međusektorsku saradnju kulture sa sektorima privrede, turizma, obrazovanja, sporta i dr;
560. Uvesti u legalne tokove tržište umjetnina i antikviteta;
561. Napraviti elektronsku bazu kulturne baštine, dostupnu svima;
562. Omogućiti kontinuirano stručno usavršavanje zaposlenih u kulturi;
563. Podići socijalni status zaposlenih i adekvatno stimulisati dodatni rad;
564. Priznati i vrednovati naučnoistraživački rad u institucijama kulture;
565. Ustanoviti državnu nagradu za stručnjake iz oblasti očuvanja i unapređenja kulturne baštine;
566. Obezbijediti uslove za dostupnost kulturnih programa osobama sa invaliditetom;
567. Uključiti mlade stvaraoce u osmišljavanje kulturnih programa;
568. Uraditi studiju stvarnih potreba Crne Gore kao ograničenom prostoru za kadrovima koji su završili umjetničke škole i akademije, jer već sada poslije završene Likovne, Muzičke i Dramske akademije, ljudi sve teže dolaze do posla, budući da se radi o specifičnim zanimanjima koja su vezana za specifične institucije.

XXXIX Sport

U Crnoj Gori je čak i sport ispolitizovan. Na čelu sportskih saveza uglavnom

su politički aktivne i prepoznatljive ličnosti iz vlasti, koje nemaju nikakvih sportskih iskustava. Vlast se trudi da sve uspjehe naših nacionalnih timova i klubova pripiše sebi, a sa druge strane sredstva koja se ulažu u profesionalni sport nedovoljna su, tako da je podrška vlasti često više deklarativna nego stvarna. Prisutni su mnogobrojni problemi i u sportu i u bavljenju fizičkom kulurom, kako u predškolskom, školskom i studentskom nivou, tako i u vrhunskom profesionalnom sportu. Prisustvo deformiteta usljed nedovoljnog bavljenja sportom i malog broja časova fizičke kulture jasno je uočeno kod djece i mladih, a zbog nemanja kulture zdravog življenja i loših navika – pušenje, alkohol, prekomjerno sjedenje, nedovoljno kretanje javljaju se ozbiljne posljedice kod starije populacije.

Mjere:

569. Usvojiti Nacionalnu strategiju razvoja sporta u Crnoj Gori;
570. Unaprijediti postojeću zakonsku regulativu, prvenstveno Zakon o sportu;
571. Usvojiti Zakon o privatizaciji u sportu kako bi se onemogućilo pranje prljavog novca kroz sport;
572. Pojačati kaznene mjere u Zakonu osprečavanju nasilja na sportskim terenima;
573. Usvojiti zakon o sprečavanju dopinga u sportu;
574. Dovedi profesionalce na čelo sportskih saveza;
575. Unaprijediti fizičko vježbanje u predškolskim ustanovama;
576. Povećati broj časova fizičkog vaspitanja u douniverzitskom obrazovanju;
577. Vratiti fizičko obrazovanje kao obavezan predmet na visokoškolskim insitucijama;
578. Stvoriti adekvatne uslove za trening vrhunskih sportista;
579. Povećati sredstva namijenjena pripremama reprezentacija za velika međunarodna takmičenja;
580. Stimulisati vrhunske sportiste kroz davanje stipendija, nacionalnih priznanja, raznim olakšicama tokom studiranja i na radnom mjestu;
581. Promovisati rekreativni sport i zdrave stilove života u cilju poboljšanja psihofizičkog zdravlja građana;
582. Omogućiti da sport i rekreacija budu dostupni svima;
583. Unaprijediti postojeće sportske objekte i izgraditi nove;
584. Uvesti poreske olakšice za sponzore i donatore sportskih klubova i saveza;
585. Obezbijediti transparentnost i pojačati nadzor nad trošenjem

- budžetskih i drugih sredstava koja se ulažu u sport;
586. Omogućiti licima sa invaliditetom da se više i na kvalitetniji način bave sportom, kroz obezbjeđivanje adekvatnog pristupa sportskim objektima i stručnim radom sa specijalizovanim trenerima;
587. Ministarstvo sporta izdvojiti kao posebno ministarstvo.

XL Politika prema nevladinim organizacijama

Nevladin sektor bi trebalo da predstavlja veoma značajan segment crnogorskog društva, što danas nije slučaj. Iako postoji veliki broj nevladinih organizacija, mnoge od njih su neaktivne, a nazire se i monopol određenih NVO u pojedinim sektorima. Saradnja NVO sa državnim institucijama još uvijek je nedovoljna i često se NVO ne doživljavaju kao partneri koji bi trebalo kroz međusobnu saradnju i djelovanje da doprinesu boljoj kontroli, a samim tim i napretku crnogorskog društva, već se na njih gleda kao na „nužno zlo“. Nedovoljna sredstva se izdvajaju iz budžeta za podršku projektima NVO, a i takva se netransparentno dodjeljuju, uz nepostojanje jasnih kriterijuma i slabu kontrolu sprovođenja podržanih projekata. Režim i u nevladinom sektoru ima „miljenike“, koji su svoju misiju zbog finansijske podrške podredili interesima režima. Objektivni kritičari stanja i istinski aktivisti iz NVO sektora predmet su političkog progona.

Mjere:

588. Uspostaviti mehanizme kvalitetnog, javnog i transparentnog finansiranja nevladinih organizacija uz profesionalne i stručne komisije koje će vrednovati kvalitete projekata;
589. Razvijati stručni i ekspertski dio NVO sektora kroz učešće u svim radnim tijelima i komisijama koje tretiraju problematiku od strateškog značaja, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
590. Eliminirati monopolske pristupe određenog broja nevladinih organizacija koje zarad očuvanja vlastitih privilegija razvijaju koruptivne odnose unutar nevladinog sektora umjesto razvoja kapaciteta nevladinih organizacija;
591. Obratiti više pažnje u jačanju organizacija koje su izvan Glavnog grada jer je i tu razvijen centralizovan model koji guši male organizacije koje djeluju izvan Podgorice;
592. Shodno praksi u evropskim zemljama uvesti modalitete konsaltinga sa organizacijama koje pokazuju određen nivo ekspertskog i stručnog

znanja za oblasti kreiranja i analiza javnih politika u kojima to bude neophodno;

593. Dati preporuke lokalnim samoupravama da se uspostavi partnerstvo sa NVO sektorom u različitim oblastima;
594. Uspostaviti nove procedure u dodjeli sredstava za NVO iz lokalnog budžeta;
595. Imenovati profesionalnu komisiju od strane Skupštine Crne Gore koja će vršiti raspodjelu sredstava NVO iz državnog budžeta i sredstava od prihoda dobijenih od igara na sreću.

KOALICIJA EVROPSKA CRNA GORA – MILO ĐUKANOVIĆ – NAPRIJED CRNA GORO

Važni zadaci Vlade Crne Gore u budućem periodu:

- » Sprovođenje niza politika i programa koje će pomoći povećavanju zaposlenosti, posebno mladih ljudi;
- » Suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala;
- » Fiskalno prilagođavanje u cilju održanja zdravih javnih finansija i unaprijeđenja kreditnog rejtinga, jačanje poreske discipline i reforme poreskog sistema;
- » Nastavak strukturnih reformi u oblastima kako bi se obezbijedila dugoročna ekonomska konkurentnost i unaprijedio ambijent;
- » Smanjivanje barijera na državnom i lokalnom nivou u cilju ubrzavanja investicione aktivnosti.

Od sticanja nezavisnosti 2006. godine, prosječne plate i penzije u Crnoj Gori su udvostručene, a obezbijedena je redovnost njihove isplate uprkos globalnoj ekonomskoj krizi. Životni standard u Crnoj Gori veći je nego u državama u okruženju – Srbiji, BiH, Makedoniji, Albaniji, Rumuniji i Bugarskoj. 40.000 ljudi zasnovaće radni odnos u narednom četvorogodišnjem periodu u Crnoj Gori.

Naprijed Crna Goro

Proces evropskih integracija, jačanje institucija i pravne sigurnosti građana imaju za cilj da izgradimo stabilniju i napredniju ekonomiju i dostignemo evropski kvalitet života. Razvojni uzlet Crne Gore, uslijed produženog trajanja globalne ekonomske krize, jeste nakratko usporen, ali se uspješno prilagođavamo vanrednim uslovima rada i savladavamo krizne izazove.

Naprijed ka našem najvažnijem cilju – evropskom kvalitetu života svih građana!

**Naprijed, Crna Goro!
Koalicija Evropska Crna Gora -
Milo Đukanović**

Naprijed Crna Goro!

Na izborima 14. oktobra 2012. godine ostvarićemo još jednu izbornu pobjedu

Evropska Crna Gora!

Odluka Evropskog Savjeta o otvaranju pregovora o pristupanju Evropskoj uniji 29. juna 2012. još jedan je dokaz realne evropske perspektive Crne Gore. To je potvrda našeg ukupnog demokratskog i ekonomskog napretka i još jedan dokaz da smo dostojni istorijskih tekovina obnovljene nezavisnosti Crne Gore.

Crna Gora nije samo konstruktivan akter učvršćivanja regionalne stabilnosti i pokretač dobrosusjedske saradnje, nego i država čija dinamika evropskih i evroatlantskih integracija služi za primjer u regionu.

Naše opredjeljenje za razvojnu strategiju u čijem je središtu kvalitet života svakog građanina Crne Gore, kao i spremnost na dijalog sa svim strukturama društva i na svim nivoima – odraz je svijesti da je prosperitet naše države zajednička odgovornost i zadatak svih koji u njoj živimo. Integracija Crne Gore u EU i NATO najbolji je okvir, kako za očuvanje tekovina 21.maja 2006. godine, tako i za ostvarivanje naših razvojnih ambicija.

Crna Gora ostaje primjer multietničke demokratije u regionu

Crna Gora je primjer multietničkog društva koje svoje utemeljenje ima u viševjekovnoj tradiciji multikulturalnosti, ali i u podršci susjeda i međunarodnih partnera. Tolerancija i dijalog, dobrosusjedski odnosi i negovanje temeljnih vrijednosti demokratije – to su glavna znamenja države. Najbolja garancija stabilnosti i prosperiteta Crne Gore.

Koalicija „Evropska Crna Gora“

Nastavljamo sa politikom koja doprinosi sazrijevanju svijesti kod građana da su razmah domaćeg preduzetništva i stimulisanje stranih investicija neophodni činioci rasta društvenog bogastva i razvoja Crne Gore, zasnovanog na radu i socijalnoj pravdi.

Ekonomski napredak Crne Gore – evropski kvalitet života svih građana Crne Gore

Crnogorska ekonomija posljednje dvije godine rasla je po stopi od 2,5%, oporavljajući se brže od zemalja u regionu i većine zemalja u Evropi. Koristimo prednosti male ekonomije i kroz primjenu mjera ekonomske

politike amortizujemo snažne finansijske udare krize koja je zadesila Evropu i svijet.

Ulaganja u kapitalne projekte u prethodnom periodu bila su veća od nominalnih zaduživanja i iznosila gotovo 500 miliona eura. Uprkos izazovima poreski sistem i dalje je konkurentan. Imamo najnižu stopu PDV-a u regionu i među najnižima u Evropi. Javni dug trenutno je oko 50% BDP-a, što je u granicama kriterijuma koji važe za najrazvijenije zemlje, članice Eurozone i ispod prosjeka javnog duga u zemljama EU.

U 2012. godini ostvareno je članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), čime je Crna Gora postala zemlja koja nudi lak pristup tržištu od 800 miliona ljudi. Konkurentnost Crne Gore kao investicione destinacije unaprijeđena je sporazumima o slobodnoj trgovini sa zemljama EFTA - bogatim zemljama Zapadne Evrope, koje nijesu članice EU, i sa zemljama CEFTA – centralne Evrope i regiona. Odlični odnosi sa SAD, zemljama EU, Rusijom, Kinom i zemljama Srednjeg istoka predstavljaju izuzetak potencijal za buduće unapređenje trgovinske i ekonomske saradnje.

Stabilno izvršavamo sve budžetske obaveze. Sigurno i bez kašnjenja nastavićemo da obezbjeđujemo sredstva za plate, penzije, socijalna davanja i međunarodna plaćanja.

Nastavićemo intenzivne aktivnosti na realizaciji mjera za suzbijanje siive ekonomije.

Realizovaćemo najvažnije razvojne projekte koji garantuju dugoročnu, stabilnu i prosperitetnu ekonomiju Crne Gore i novi kvalitet života svih građana.

NASTAVLJAMO REALIZACIJU INFRASTRUKTURNIH OBJEKATA – AUTO-PUT, PUTNA, ŽELJEZNIČKA I AERODROMSKA INFRASTRUKTURA, IZVORI ENERGIJE, VODOSNABDIJEVANJE, IZGRADNJA OBJEKATA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE

Strateški infrastrukturni projekti daljeg ekonomskog razvoja Crne Gore ostaju prioritet u radu izvršne vlasti: unapređenje postojeće željezničke i aerodromske infrastrukture, projekat vodosnadbijevanja i tretmana otpadnih voda, izgradnja dionice Podgorica-Mateševo kao dijela auto-puta Bar-Boljare, pripreme za početak gradnje Jadransko-jonske autoceste kroz Crnu Goru, izgradnja deponija čvrstog otpada. Rehabilitacija postojećih i razvoj novih regionalnih pravaca: Berane - Kolašin, Plav - Podgorica, Pljevlja - Bijelo Polje, Sukobin-Ulcinj, Bioče-Petnjica-Rožaje. Realizacija projekta remonta

pruge Pljevlja-Bijelo Polje-Berane-granica sa Kosovom, kao i modernizacija postojećih pružnih pravaca, projektom valorizacije aerodroma u Beranama u cilju povećanja dostupnosti Crne Gore kao turističke organizacije.

Potvrda zamaha u pomorskom saobraćaju su novi brodovi „Kotor“ i „21. maj“ i pregovori o kupovini još dva broda za Barsku plovidbu.

Ekonomski prosperitet zavisi od racionalnog, inovativnog i funkcionalnog raspolaganja resursima. Zato je nužno stvarati i iznova unapređivati poslovni ambijent. Samo ulaganjem u znanje i istraživanje doći ćemo do inovacija – što predstavlja novu vrijednost. Otvorenom ekonomijom, širenjem tržišta, preduzetništvom, razvojem malih i srednjih preduzeća, razvijanjem biznis zone i klastera, sinergijski će se ostvarivati rezultati veća zaposlenost i konkurentnost.

Poljoprivreda i ruralni razvoj

Posvećeni nacionalnim interesima Crne Gore, prilagođavajući se vanrednim uslovima rada usljed posljedica krize, nastavljamo sa realizacijom Strategije ravnomjernog regionalnog razvoja. Posebne mogućnosti vidimo u oblasti poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja uopšte. Ulažemo u jačanje kadrovske strukture u oblasti poljoprivrede i infrastrukturni razvoj kroz državnu podršku i međunarodnu saradnju. U saradnju sa međunarodnim finansijskim institucijama, Vlada će obezbijediti više od 10 miliona eura finansijske podrške poljoprivrednim proizvođačima, od čega će 50% biti bespovratna sredstva.

CRNA GORA POSJEDUJE OGROMAN ENERGETSKI POTENCIJAL I MOGLA BI POSTATI ENERGETSKO ČVORIŠTE ZA PLASMAN VIŠKOVA ENERGIJE IZ ČITAVOG REGIONA NA TRŽIŠTE EU

Potpisan je Memorandum o razumijevanju za realizacije projekta Drugog bloka TE Pljevlja kao i Memorandum o razumjevanju za realizaciju projekata izgradnje hidroelektrana na Morači i Komarnici. Sa italijanskim partnerom potpisan je ugovor o izgradnji pomorskog kabla između Crne Gore i Italije. Nastavljamo da razvijamo elektro-energetskog sistem Crne Gore u saradnji sa postojećim i budućim partnerima, bazirajući ga na obnovljivim izvorima električne energije. Pored toga, u toku su intenzivne pripreme za objavu tendera za istraživanje i proizvodnju nafte i gasa.

CRNA GORA JE PREPOZNATLJIVO TURISTIČKO LJETOVALIŠTE

Strategijom razvoja turizma do 2020. godine, opredijelili smo se za održivi razvoj turizma baziran na potencijalima prirode, pejzaža i kulture. Naš

cilj je da Crna Gora postane jedna od vodećih tursističkih destinacija na Mediteranu. Uz trend rasta zaposlenosti u turizmu bilježimo i rast prihoda od turizma. Po zvaničnoj statistici Crnu Goru je do kraja jula ove godine posjetilo 4,6% više tursita nego u istom periodu prošle godine, a prihod od turizma do kraja ove godine iznosiće oko 700 miliona eura.

U cilju daljeg ekonomskog rasta, nastavlja se realizacija započetih projekata: Porto Montenegro Tivat, Luštica Bay Resort Tivat, Plavi horizonti, Aman Sveti Stefan, Kraljičina plaža Chedi Miločer, Maljevik i Kraljičina plaža u Baru, Hilton Crna Gora, Hotel Žabljak, kao i skoro potpisani ugovor sa kompanijom Socar za turističku valorizaciju Kumbora. U cilju podizanja nivoa turističke ponude, posebna pažnja biće posvećena rekonstrukciji hotela na ulcinjskoj rivijeri. Takođe, počecemo sa realizacijom projekata predviđenih razvojno-planskom dokumentacijom za valorizaciju potencijala Bjelasice, Komova, Durmitora i nacionalnih parkova.

NOVA ŠANSA MLADIMA

Obrazovanje je temelj ukupnog razvoja crnogorskog društva.

Stvaramo društvo znanja! Uradili smo mnogo na reformi obrazovnog sistema u svim oblastima. Unapređujemo nastavu na visokoškolskim ustanovama i ojačavamo istraživačko-inovativnu komponentu naučnih institucija, praveći vezu sa privredom i tržištem. Na ovaj način omogućujemo veću spremnost za ulazak na tržište rada i pružanje odgovora na globalne izazove u integracionim procesima. Ulaganje u nauku i istraživanje ima za cilj inovaciju i povećanje konkurentnosti. Osnovali smo Ministarstvo nauke i za poslednje dvije godine udvostručili sredstva koja ulažemo u nauku. Nivo ulaganja će u 2012. godini dostići 13.3 miliona eura.

Vlada je ove godine obezbijedila pet miliona eura kojima će sufinansirati 104 projekta crnogorskih naučnika i istraživača.

Program za stručno usavršavanje kao uslov za polaganje stručnog (pripravničkog) ispita u 2013. godini obezbijedićemo za 4.500 svršenih studenata, izdvajajući preko 10 miliona eura. To je ujedno put da stvorimo kritičnu masu znanja za realizaciju ambicioznih razvojnih planova.

NAPRIJED SA RAZVOJNIM ZAMAHOM U KULTURI I SPORTU!

Kulturno stvaralaštvo i sport su resursi kojima se posebno posvećujemo kao izuzetnom plodnom prostoru afirmacije multikulturalnosti našeg društva, snaženja patriotskog osjećanja i jačanja svijesti o državnom identitetu.

Sprovođenje nacionalne strategije kulture, jačanje institucionalnih i kadrovskih kapaciteta, prezentacija crnogorske kulture, međunarodna saradnja kao i koncept ravnomjernog razvoja na cijeloj teritoriji (rekonstrukcija objekata kulture u 11 opština na sjeveru) - osnovni su zadaci na planu doprinosa kulturnom i duhovnom utemeljivanju Crne Gore. Pokazaćemo brigu za očuvanje baštine, otvorenost prema kulturi različitosti i podsticati individualno stvaralaštvo. Programom „Cetinje-grad kulture 2012-2013“ realizujemo aktivnosti kroz projekte međunarodne afirmacije Cetinja, oživljavajući ulogu i funkciju Prijestonice i njenog kulturnog kapitala. Ukupna vrijednost ulaganja je 20 miliona eura.

Gradimo društvo vrhunskih sportskih dostignuća. Dajemo punu podršku crnogorskom sportu od nivoa školskog i studentskog do vrhunskog sporta.

Od 2006. godine uložili smo više od 12,6 miliona eura na izgradnju i rekonstrukciju sportskih objekata i sportske infrastrukture u 12 crnogorskih opština.

Strategijom Vlade Crne Gore do 2017. planirano je da, razvojem sportske infrastrukture, brigom za sportski talenat, Crna Gora postane država u kojoj će sport biti dostupan svakome-država u kojoj će sport biti činilac razvoja i donositi vrhunska sportska dostignuća.

POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ

Poštovane građanke i građani Crne Gore,

Obraćamo Vam se u formi proglasa iz dva razloga. Prvo, zato što želimo da uputimo poziv svim dobronamjernim građanima Crne Gore da se uključe i daju svoj doprinos ostvarivanju plemenitih ciljeva Pozitivne Crne Gore i drugi, zato što je trenutak u kome Pozitivna Crna Gora ostvaruje svoju građansku misiju dramatičan. Tri su pretpostavke na kojima Pozitivna Crna Gora opravdava svoje osnivanje i svoje postojanje. Prva je pretpostavka da je Crna Gora samostalna, suverena, nezavisna i, nažalost, nedovoljno demokratska država. Druga pretpostavka je da nakon 23 godina vlasti iste političke klase jeste trenutak da dođe do demokratske smjene vlasti. Treća je pretpostavka da postojeća opozicija to nije u stanju da učini. Naše djelovanje ima smisao samo i ukoliko su ove pretpostavke istinite, i mi pozivamo da nam se priključe svi iskreni, dobronamjerni i poštteni građani Crne Gore koji prihvataju istinitost ovih pretpostavki.

I Demokratija

Pozitivna Crna Gora ima za cilj da ojača demokratiju u našoj zemlji.

Vjerujemo da je zadatak svakog građanina Crne Gore koji voli svoju zemlju da da svoj lični doprinos u ovom pravcu. Demokratija počinje i završava se *voljom naroda*. Sam narod svoju slobodnu volju demonstrira na izborima kao vrhovnoj demokratskoj instituciji. To znači da građani Crne Gore imaju vlast u svojim rukama, i na sljedećim izborima odlučuju kome će tu vlast da povjere da u njihovo ime a za dobrobit svih upravlja državom. Jedan od osnovnih principa na kome počiva demokratski poredak jeste *princip smjenjivosti vlasti*. Drugim riječima, smjenom vlasti u Crnoj Gori, svaki građanin jača demokratiju u našoj zemlji. To je cilj Pozitivne Crne Gore. Vlast mora biti smijenjena. Da budemo sasvim jasni, *mi 'ne rušimo nikakav režim'* kako to najčešće tvrde postojeće opozicione partije. Mi jednostavno tražimo podršku građana da smijenimo postojeću vlast, i to vlast koju su na prethodnim izborima izabrali sami građani Crne Gore. Ta smjena vlasti, a ovo dobro znaju svi građani, kao i vladajuće partije, mora da se desi prije ili kasnije. Mi vjerujemo da je sada pravi trenutak, a ovo jednostavno zato što je postojeća vlast iscrpila sve svoje kapacitete u pogledu stvaranja uslova za dobrobit građana i države. Postojeća vlast nije više u stanju da ponudi bilo

kakvu kvalitativnu novinu koja bi obezbijedila nužan progres crnogorskog društva. U prethodnih 23 godine do smjene vlasti nije došlo iz jednostavnog razloga koji je poznat svima, a to je: da postojeća opozicija nije bila spremna, niti spretna, niti pouzdana da uvjeri većinu građana da su oni alternativa vlasti. Ovog razloga osnivanjem i djelovanjem Pozitivne Crne Gore jednostavno više nema. Mi zapravo predstavljamo ono što najveći broj građana u Crnoj Gori jeste. Mi smo prirodni glas razuma u nerazumno vrijeme, a glas naroda za Pozitivnu jeste glas za same građanke i građane i njihovu dobrobit. Vrlo je važno da smjena vlasti bude dostojanstvena. Nakon te smjene, neće biti revanšizma, osvete, prevrata, revolucije, jednom riječju - neće biti nikakve anarhije. Smjenom vlasti Pozitivna garantuje mir, stabilnost, bezbjednost, sigurnost, prosperitet i dalji razvoj Crne Gore.

II Sloboda, dostojanstvo, odgovornost

Kao građanska partija, mi ne vjerujemo u nepogrešivost autoriteta *jednog* koji vodi zemlju. Umjesto 'vođe', mi nudimo vođstvo koje se ogleda u timu sposobnih, odgovornih, obrazovanih i dobronamjernih pojedinaca, a koji su spremni da ponesu teret odgovornosti za nužne promjene koje su svima neophodne. Pozitivna Crna Gora govori savremenim jezikom XXI vijeka, a u ovom vijeku nema mjesta gospodarima i gospodarima, već smo svi odgovorni za sebe same. Osnovni princip na kome pojedinci u timu treba da rade jeste *princip odgovornosti*. Bez rizika da pogrešno procijenimo stanje u našem društvu, mora se reći da danas *odgovornosti ima malo, a 'vođa' previše*. Modernoj, savremenoj, demokratskoj Crnoj Gori više nisu potrebni gospodari da im se klanjamo. Svima su nam potrebni sposobni i vrijedni pojedinci koji će malim djelima da ostvare ono što velike riječi 'vođe' nisu u stanju da ostvare. Na sljedećim izborima svi ćemo imati priliku da biramo između malih vođa ili Pozitivne Crne Gore. Glasanjem za vođu, na kratak rok neki pojedinci mogu imati i malu korist. Nasuprot glasanja za malu korist, koja je uvijek u milosti i nemilosti nekog gospodara, jeste glasanje za *vlastitu čast i dostojanstvo*. Ako glasamo za malu korist, mi ćemo vjerovatno tu korist i ostvariti. Ali ovakvim glasanjem, odustajemo od naše časti i dostojanstva. Ta korist, kao i svaka druga korist, brzo će da se istroši, a u srcu će nam ostati praznina i osećaj izgubljenog dostojanstva. Glasanjem za čast, nećemo ostvariti malu korist, ali ćemo kao časni ljudi spokojno, punog srca da se svi zajedno borimo ne za malu korist, nego za dostojanstvo na koje, kao *slobodni ljudi*, imamo pravo. Upravo je dostojanstvo koje treba da uživaju svi slobodni građani nešto što *država i vlast ima obavezu* da pruži svom narodu. Postojeća

vlast je to dostojanstvo narušila. Pozivamo građane da glasaju da im *država vrati oteto dostojanstvo*. Pozitivna Crna Gora će nakon ovih izbora *da vrati dostojanstvo svim slobodnim ljudima*.

III Društvo jednakih šansi – solidarnost i socijalna pravda

Da ne bude zabune, nakon samih izbora neće preko noći poteći med i mlijeko. Moraćemo u narednih četiri godine svi složno da radimo i da se borimo u jednom teškom vremenu i teškim okolnostima. Da bismo bili inspirisani za tu borbu, moramo da vratimo vjeru u *solidarnost i socijalnu pravdu*. Postojeća vlast nasuprot solidarnosti nerijetko demonstrira bahatost pojedinaca iz vladajuće klase, a umjesto socijalne pravde nudi apologizovano slobodno tržište. Solidarnost je univerzalni ljudski princip na kome su generacije naših predaka u teškim istorijskim trenucima opstajale. Narušavanje solidarnosti među ljudima jeste izdaja naših predaka. Šta danas, zapravo, znači solidarnost? Solidarnost nije ako su oni koji nemaju posla zaboravljeni od strane vlastite države. Solidarnost nije ako se mladi dijele na tatine sinove i one druge koji kao da ničiji nisu. Solidarnost nije ako zbog novca neko može, a neko ne može da se liječi, ili ako neko može, a neko ne da plati školovanje. *Solidarnost nije sve što postojeća vlast jeste*. Da bismo vratili solidarnost, moramo demokratski, na ovim izborima, da glasamo ZA solidarnost. Mi u Pozitivnoj, kao i svi građani Crne Gore, pitamo gdje je u posljednjih 23 godine nestala *socijalna pravda*? Ko i u čije ime je ukinuo socijalnu pravdu u društvu koje svoju snagu crpi iz principa socijalne pravednosti? *Ko ima pravo da nepravdu, koja nam je svakog dana pred očima, proglašava pravdom*? Nije smjelo da se desi, i mi to više nećemo da tolerišemo, da NEKI imaju sve, a NEKI DRUGI ništa. Nema pravde ako neko spava u svili u četvorosobnom stanu, a neko nema ni gdje da spava. Nema pravde ako neku djecu voze u školu skupim automobilima, a neka djeca praznog stomaka odlaze u školu. Pravda nije ni kada neki činovnici svakog dana jedu u skupim restoranima, a obični ljudi ne mogu ni da prehrane porodicu, a da paradoks bude veći, ovi prvi to rade o trošku ovih drugih. Kakva je to zla krv ušla u vene ljudima kada je to naša stvarnost, pri čemu se, da stvar bude gora, svi pravimo da to ne vidimo. *Pozitivna Crna Gora će ostvariti iskonsku ideju socijalne pravde*. Da se ne zaboravi: u partijskim programima vladajućih partija socijalna pravda je nešto na šta se ove partije obavezuju, a u stvarnosti oni tu obavezu najgrublje krše. Ove partije, dakle, krše osnovne principe na koje su se obavezale i u čije ime vrše vlast.

IV Državna administracija

Mi, slobodni građani, možemo da prihvatimo da je zemlja u krizi i da nedostaje novca. Ali *ako je kriza, onda teret krize treba da podijelimo svi*, a ne da krizu trpe samo neki. Ako je nemaština, kako to da imamo najveći broj službenih automobila po glavi stanovnika u Evropi? Neka kriza o kojoj govori postojeća vlast makar jednako pogodi i njih same, a ne samo građane koji iz svojih džepova plaćaju njihove avione, automobile, hotele, ručkove i sve ostale hirove. *Nаша državna administracija je skupa*, i mi moramo da je učinimo jeftinijom, jer cijenu funkcionisanja države plaćaju svi građani i oni imaju pravo da traže da država vodi računa o njima, a ne samo o svojim činovnicima. Moramo naučiti državu dvije stvari: prvo - da ne bude skupa, jer građani nisu bogati, i drugo - da bude efikasna, jer je to uslov da svima bude bolje. *Takvu državu želimo da vidimo, takvu državu ćemo da stvaramo.*

Iako se u javnosti može čuti teza da državna administracija zapošljava previše ljudi, mi ne vidimo *najveći problem u broju činovnika. Smatramo da je veći problem u tome što njihov rad nije dovoljno efikasan*, i što ne obavljaju na društveno koristan način one poslove koji su potrebni za funkcionisanje čitavog društva. Razlozi njihove neefikasnosti leže u *lošoj organizaciji i lošem menadžmentu*, a za ovo je opet odgovorna postojeća vlast. U ovom pogledu, a kako bi bili iskreni do kraja, mi ne kritikujemo sve pripadnike vladajućih partija koji rade u državnim službama. U javnim ustanovama rade državni činovnici koji su veoma sposobni, spretni i vrijedni. Njih treba očuvati, ojačati i pružiti podršku kako bi institucije bile efikasnije. U datoj situaciji, oni ne mogu da daju rezultate jer politička klasa koja njima upravlja niti prepoznaje njihovu vrijednost, niti cijeni njihov rad. Oni jednostavno smatraju da je dovoljno da ih zaposle, daju platu i, po mogućnosti, učlane u svoje partijske redove. Usljed ovih razloga, zapošljeni vremenom gube motivaciju, a neki "viši" razlozi obesmišljavaju njihovo djelovanje. Mi moramo ove kapacitete da rasteretimo od politike i partije. Mi moramo u institucije da uvedemo *princip dobre organizacije, mudrog upravljanja i prije svega princip odgovornosti*. Sam princip odgovornosti ima dva lica. Oni koji ne rade svoj posao neka snose odgovornost, a oni koji ostvaruju rezultate moraju biti nagrađeni.

V Ekonomija

Ekonomija ove zemlje godinama počiva na ideji svemoći slobodnog tržišta. Koliko je ta ideja dobra, vidimo iz ekonomskog stanja u kome se nalazimo. Vladajuća klasa neće odustati od te ideje, i to ne zato što ne vide da je ta ideja

pogrešna, već zato što bi problematizovanje te ideje brzo dovelo do socijalne pravde i socijalne jednakosti, a pojedinci u vladajućoj eliti ne žele da budu jednaki sa svojim građanima. Oni žele da uživaju u blagodetima slobodnog tržišta koje nepogrešivo bogati uvijek iste grupacije i jednako nepogrešivo osiromašuje ogromnu većinu građana. *Pozitivna Crna Gora vjeruje u moć državne podrške*, te kontrolu djelovanje slobodnog tržišta. Da ne bude zabune, niko ne želi da ukine slobodno tržište. Naprotiv, mi želimo uređeno tržište, na kome svi zaista imaju jednake šanse, a sa druge strane želimo *da država preuzme aktivnu ekonomsku ulogu u društvu*, a ne da pasivno, kao što je sada slučaj, interveniše samo u situacijama kada su ugroženi vitalni finansijski interesi nekih pojedinaca i njihovih oligarhija. Mi u Pozitivnoj ne vjerujemo da je samo i isključivo svaki pojedinac odgovoran za svoje ekonomsko stanje, već vjerujemo da je za njegovo stanje odgovorna i država koja mora mnogo više da učini na ekonomskom polju. I nije ovo nikakav originalni izum Pozitivne Crne Gore, kao što ni ideologija slobodnog tržišta nije izum vladajuće klase. Državna intervencija, i autentična ideja socijal-demokratije je princip na kojem se zasnivaju najbogatija društva u Evropi i svijetu, kao što su Norveška, Švedska, Kanada, Danska, Finska, Francuska, a velikim dijelom i Velika Britanija. Ako već treba da imamo neki uzor, mi želimo da ove zemlje budu naš uzor. Mi pitamo, ako Norveška država jeste vlasnik proizvodnje i distribucije nafte u Norveškoj, zašto KAP ne može biti u državnoj svojini? Ako je Francuska vlasnik 40% industrijske proizvodnje u ovoj zemlji, zašto u našoj zemlji svaka fabrika mora da bude privatna? Efikasnost ekonomije u razvijenim zemljama ne zavisi od svojine, kako to kažu ideolozi liberalizma, nego zavisi od dobrog upravljanja preduzećima, a *dobro upravljanje počiva na znanju i organizaciji*. Uvjereni smo da dijelimo stav većine građana Crne Gore, ako tražimo da država prestane da odbija da bude vlasnik preduzeća, da prestane da ne pristaje da otvara nova preduzeća u kojima bi zaposlila stotine radnika, nego ČEKA da neki privatnik to uradi. Mi u Crnoj Gori naprosto nemamo ništa protiv državne svojine i državnih preduzeća. Neka u tim preduzećima nema milionera, vlasnika i menadžera, neka plate budu skromne, neka ta preduzeća ne nude posebne beneficije, neka je zaista sve to bolje u privatnim preduzećima, mi i dalje nemamo ništa protiv državne svojine i državnih preduzeća. Pritom, niko ne brani, niti smo mi protiv da se privatna preduzeća osnivaju, rade, zarađuju, ostvaruju profite, zapošljavaju radnike. Sve to, međutim, nije razlog da se i država ne probudi i postane aktivan ekonomski akter na vlastitom terenu.

Jedna od teza od koje smo svi umorni jeste da će ekonomski problemi da se riješe direktnim stranim investicijama. Tako je država svoju ulogu vidjela

u “jurnjavi” za stranim investitorima i bjesomučnoj prodaji državnog vlasništva, samo kako bi investitori došli i uložili svoj novac. Zaista, statistički, Crna Gora je u nekoliko godine nakon nezavisnosti imala najveću stopu stranih investicija po glavi stanovnika u Evropi. Da li su time naši ekonomski problemi riješeni? Naravno da nisu. *Strane investicije jesu poželjne, ali one naprosto ne mogu same da riješe problem.* Drugo, čitav svijet, a i EU, je u ekonomskoj krizi. Oni nemaju dovoljno novca da riješe ni svoje ekonomske probleme, a kamoli da investiraju u druge države. Iskreno, i da ga ima, taj vid ulaganja ima svoju cijenu koja se zapravo svodi na permanentnu ekonomsku zavisnost što predstavlja oblik savremeoeg neokolonijalizma. Sa druge strane, *bez investicija nema ekonomskog oporavaka.* Kako da riješimo ovaj problem? Predlažemo tri načina. Prvo, da se naprave uštede tako što će se smanjiti troškovi same države, a ovaj novac da se preusmjeri u investiranje. Drugo, da država preuzme aktivnu politiku kreditiranja preduzeća, bilo direktnim stimulisanjem, bilo subvencijama u saradnji sa poslovnim bankama na način da kamatna stopa bude na nivou koji omogućava stabilno poslovanje samih privrednih subjekata. Treće, da sama država otvara nova preduzeća čiji je vlasnik, a kasnije na tržištu može da uđe i u aranžmane mješovite svojine.

VI Zdravstvo i obrazovanje

Posebna dva segmenta kojima ćemo posvetiti pažnji nakon demokratske smjene vlasti jesu zdravstvo i obrazovanje. Ova dva segmenta su potpuno zapostavljena i zaboravljena od strane postojeće vlasti. Zdravstvo je neefikasno, a u njega se nedovoljno ulaže. U Evropi smo na jednom od posljednjih mjesta po izdvajanju za zdravstvo, iza svake zemlje u regionu. Medicinski radnici su poniženi, a sa njima i pacijenti koji satima, danima i mjesecima čekaju da dobiju zdravstvenu uslugu koja im pripada i koju zaslužuju. Neka ne bude nikakve zabune. Ovo nije zato što država ne može relativno lako da riješi ovaj problem, već vladajućoj klasi to nije prioritet. *Pozitivna Crna Gora se protivi zapostavljanju zdravstvenog sistema.* Mi vjerujemo da zdravstvena zaštita mora biti efikasna i u službi građana, odnosno dostupna svima bez obzira na imovinsko stanje. Duboko smo uvjereni da ovo želi ogromna većina zdravstvenih radnika, kao i svi građani Crne Gore. Kada je o obrazovanju riječ, ono je prosto zapostavljeno na svim nivoima. Svi komparativni podaci o stanju našeg školstva govore o tome da smo na začelju Evrope. Vladajuća klasa kao da je zaboravila da naša djeca idu u te škole, ili pak za to ne mari budući da se njihova djeca nerijetko školuju van Crne Gore, pri čemu imaju obezbijeđen posao zahvaljujući nepotizmu bez obzira gdje se školuju. Moramo da *ulažemo u obrazovanje na svim nivoima*, jer na taj način ulažemo u budućnost. I opet,

liberalna ideja, da će privatne škole i privatni fakulteti bolje da obave ovu ulogu, je ideja sa kojom se mi u Pozitivnoj, a uvjereni smo ni ogromna većina građana, ne slaže.

VII Pozitivna Crna Gora

Kada je riječ o našoj stranci, u kampanji koja nam predstoji čućete veliki broj neistina i optužbi i od strane vlasti i od strane dosadašnje opozicije na naš račun. Ovo su već pokazali u dosadašnjem odnosu prema nama, i to za ovo kratko vrijeme od našeg osnivanja. Mogli smo da čujemo od strane vlasti da nas je osnovala opozicija, a od strane opozicije da nas je osnovala vlast. Nekako, kao da im je žao što se pojavio neko ko im kvari dobro uvježbanu predstavu koju su mnogo puta odigrali do sada. Građani treba da znaju istinu: *mi smo osnovali sami sebe, a postojimo zbog svih građana*. Uvjereni smo da će građani prepoznati lažnost ovih optužbi, i unaprijed im poručujemo da im to neće proći. Svi ovi napadi na našu adresu će doći iz jednog jednostavnog razloga, a to je: vlast nije u stanju da opravda loše rezultate svoje 23-godišnje vladavine, a ostatak opozicije nema šta da ponudi građanima. Za nas izbori nisu kafanska svađa između infantilnih pseudo-moralista. Za nas su izbori ozbiljan dijalog sa građanima, predlog Ugovora i obaveza da se ozbiljno vodi država. Zato poručujemo svojim oponentima da se konačno uozbilje i da odgovorno, u demokratskom dijalogu izlože svoju ponudu građanima, a da nakon izbora prihvate narodni sud. Ničeg novog nema u glasanju za stare, i jedne i druge. Učinimo stare bivšim, kako bi se i oni obnovili i postali bolji. Danas kako je, dobro nije, ako glasamo iste, bolje biti neće. Odluka je narodna, a sud pravedan: staro je negativno, a svi želimo Pozitivno. Sami građani neka sude strogo, ali pošteno i jednako prema svima. Ako tako budu sudili, 14. oktobra ćemo svi slaviti veliku pobjedu, i nakon 23 godine otvorićemo novu stranicu budućnosti Crne Gore, stranicu na kojoj ćemo Pozitivnim slovima da upišemo nove riječi: *budućnost, prosperitet, stabilnost i socijalna pravda*.

VIII Izbori

Poštovane građanke i građani, dragi prijatelji demokratije,

Pridružite nam se da zajedno ostvarimo ovu plemenitu misiju. Na ovim izborima i vlast i dosadašnja opozicija odigraće već poznatu utakmicu koju smo gledali mnogo puta, a koja se završavala uvijek istim rezultatom. Prvi će da brane državu Crnu Goru predstavljajući druge da žele da ugroze nezavisnost naše zemlje, a drugi će nevjesto da se brane napadima na ove

prve optužujući ih da su svi oni loši i krivi za sve što je loše. Mi Vas pozivamo da nas i jedni i drugi ovog puta ne prevare. Hajdemo zajedno da im poručimo da ovo nije referendum za nezavisnu Crnu Goru, a da je, ako su zaboravili, isti održan 2006. godine sa poznatim ishodom. Neka vladajuće partije ne brane samostalnost Crne Gore, zato što ta samostalnost nije ni ugrožena. *A i ukoliko samostalnost treba da se brani, neka budu uvjereni da ćemo je mi braniti mnogo bolje i efikasnije nego što to oni čine.* Naša odbrana neće biti samo u cilju očuvanja vlasti, već će biti i odbrana dostojanstva svih građana u ime socijalne pravde i jačanja institucija države. Ovi izbori se dešavaju izvan i iza referendumskih podjela. Ako nemaju šta da ponude građanima, onda makar ne moraju i jedni i drugi da ih svađaju. Mi nećemo da dijelimo građane. Mi nećemo da ih odvajamo, nego da ih spajamo. *Mi Vas pozivamo da se svi ujedinito, da se izjednačimo, i da ih i jedne i druge, na demokratski način, na ovim izborima pobjedimo.*

Pozivamo Vas da i Vaše časno ime bude upisano na ovim stranicama, i da zajedno stvarajući budućnost ponosno ponesemo odgovornost za generacije koje iza nas dolaze.

SOCIJALISTIČKA NARODNA PARTIJA CRNE GORE (SNP) – TVOJ ŽIVOT. TVOJA DRŽAVA. TVOJ IZBOR.

Crna Gora prolazi kroz najtežu fazu njene novije istorije koja se, prije svega, ogleda u katastrofalnoj ekonomsko-socijalnoj situaciji, niskom životnom standardu većine stanovništva, nedostatku političke volje za obračun sa rasprostranjenom korupcijom i organizovanim kriminalom, kao i sa politizovanim i nedovoljno efikasnim državnim aparatom. Nabrojani, i mnogi drugi problemi, usporavaju evropski put naše države, ali i proces unutrašnjih reformi bez kojih nema napretka cjelokupnog društva.

Predstojeći parlamentarni izbori su šansa da se, prvenstveno kroz političke promjene, koje su neophodne i očekivane, stvore uslovi za rješavanje brojnih ekonomsko-društvenih problema koji opterećuju našu svakodnevicu. To znači da bez političkih promjena i nove energije ne može biti napretka Crne Gore. Aktuelna vlast ne može rješavati probleme koje je sama uzrokovala i koje nije mogla da riješi u godinama koje su za nama. Kao partija koja se od svog osnivanja zalaže za slobodno izražavanje volje građana na fer i slobodnim izborima, smatramo da je smjenjivost bilo koje vlasti suštinski uslov napretka crnogorskog društva. Socijalistička narodna partija Crne Gore je spremna da pruži odgovore i ponudi konkretna rješenja za brojne izazove koji stoje pred Crnom Gorom. Ta rješenja, odnosno konkretne političke aktivnosti i akcije je moguće ostvariti isključivo preuzimanjem odgovornosti za vršenje vlasti i zato nam je i potrebna najšira politička podrška građana na predstojećim izborima.

Naš izborni program, uključujući i konkretnu ekonomsko-socijalnu ponudu, temelji se prije svega na osnovnim programskim principima i načelima političkog djelovanja SNP CG, kao jedine opozicione ljevičarske partije i jedine partije socijalne pravde u Crnoj Gori, što je jedna od naših ključnih programskih odrednica. Ukazujemo da samo ekonomski jaka, politički stabilna, socijalno odgovorna i međunarodno integrisana Crna Gora može biti perspektivna i sigurna kuća svih građana. SNP CG je spremna da na jasan način, konkretnim mjerama, u precizno definisanim rokovima i sa raspoloživim resursima, ponudi rješenja, prije svega za obnovu i jačanje naše posrnule ekonomije, smanjivanje socijalnih razlika, kao i za povećanje životnog standarda i podizanje kvaliteta života građana Crne Gore.

Principi koji su utkani u naš partijski Program i koji definišu naše političko djelovanje kao nezaobilaznog političkog subjekta u Crnoj Gori, poput

slobode, pravde, jednakosti i solidarnosti moraju imati prioritet u svakom pojedinačnom predlogu, mjeri ili aktivnosti. Ne može se bez poštovanja i pune primjene ovih ključnih principa graditi stabilno, socijalno homogeno i prosperitetno društvo, zasnovano na suštinskoj vladavini prava i punom poštovanju prava i sloboda svakog građanina naše države. Zato će ključni segment naše predizborne ponude biti aktivnosti i mjere za ekonomsko-socijalno jačanje društva, stvaranje uslova za preraspodjelu dohotka i smanjivanje socijalnog jaza između bogatih i siromašnih. U fokusu našeg predizbornog programa biće pojedinac i porodica, odnosno domaćinstvo, jer se kroz jačanje materijalnog položaja pojedinca i povećanje kvaliteta života stvaraju uslovi za sprovođenje ostalih neophodnih reformi i rješavanje krupnih državnih i političkih problema.

Želimo da naša predizborna obećanja budu podložna ocjeni i sudu svakog građanina u svakom trenutku, i zato ćemo aktivnosti i mjere koje želimo da sprovedemo podijeliti u dvije grupe i to:

- » prioritete aktivnosti i mjere koje ćemo sprovesti u prvih 100 dana kada dobijemo većinsku podršku građana na izborima;
- » aktivnosti i mjere koje ćemo sprovesti tokom četvorogodišnjeg mandata i to na način da konkretni rezultati na kraju ciklusa mogu biti jednostavno provjereni od strane građana.

Prioritetne mjere i aktivnosti

Prvih sto dana svake vlasti su ogledalo, kako ozbiljnosti da se obećano sprovede u djelo, tako i političke volje da se napravi diskontinuitet sa svim negativnostima koje su rezultat rada dosadašnjih vlasti. U tom smislu SNP CG želi da u datom periodu učini konkretne korake na stvaranju uslova za realizaciju predizbornog programa, kako u tzv. tematskom dijelu, tako i u normativnom dijelu, naročito onom koji se odnosi na izmjene i dopune postojeće i donošenje nove legislativne u Skupštini Crne Gore.

Ekonomski sistem i finansijski sistem

Smatramo da su Crnoj Gori neophodne korjenite promjene ekonomske politike, prelazak sa tzv. neoliberalnog na socijalno-tržišni ekonomski model, čiji ključni cilj nije samo ekonomski rast, odnosno rast bruto-domaćeg proizvoda, već prvenstveno preraspodjela tog proizvoda u korist siromašnijih slojeva stanovništva i ubrzani rast životnog standarda naših građana. Zato ćemo u prvih sto dana raditi na stvaranju uslova za ekonomski zaokret i u tom smislu ćemo u ključnim oblastima preduzeti odgovarajuće aktivnosti

i mjere definisane po pojedinim ekonomskim oblastima. To ne znači da ćemo sa realizacijom tih mjera zastati nakon protoka perioda od sto dana, već da ćemo u istom pravcu nastaviti sa ekonomskim promjenama, čiji će temelji biti upravo radikalni raskid sa dosadašnjom poreskom i socijalnom politikom aktuelnih vlasti, u cilju homogenizacije našeg društva i svođenja ogromnih socijalnih razlika na najmanju moguću mjeru.

Javne finansije i fiskalna politika

- » u potpunosti identifikovati zaduženost države i lokalnih samouprava i uvesti privremeni moratorijum na dalje zaduživanje dok se ne sačini sveobuhvatna analiza stanja javnih finansija i održivosti postojećeg javnog i komercijalnog, spoljnog i unutrašnjeg duga;
- » ukinuti Zakon o taksama na pristup određenim uslugama od opšteg interesa i za upotrebu duvanskih proizvoda i elektroakustičnih i akustičnih uređaja;
- » uvesti progresivnu stopu poreza na dohodak fizičkih lica na sve oporezive dohotke u iznosu od preko 1.000 evra, po poreskoj stopi od 18%;
- » uvesti privremenu kriznu stopu poreza na dobit pravnih lica u iznosu od 18% za pravna lica čija je osnovna djelatnost oblast telekomunikacija, energetike i finansija;
- » izmijeniti i dopuniti Zakon o poreskoj administraciji u cilju davanja novih ovlašćenja poreskim organima, a u funkciji efikasne i pune naplate poreza, proširenja poreske baze i svođenja „sive“ ekonomije na prihvatljiv nivo;
- » otpočeti proces identifikacije imovine i prihoda svih javnih funkcionera u Crnoj Gori u cilju dodatnog oporezivanja onog dijela imovine koja nema pokriće u legalnim, oporezivim prihodima;
- » u potpunosti identifikovati poreski i carinski dug sa ciljem naplate zaostalih poreskih i carinskih dugova u najviše 24 mjesečne rate, na nediskriminatoran način i u odnosu na sve poreske i carinske dužnike, uz preduzimanje ostalih zakonom propisanih mjera;
- » otpočeti pregovore sa MMF-om u cilju definisanja uslova da se kroz aranžman sa tom institucijom obezbijedi kreditna podrška za refinansiranje postojećih, veoma skupih obaveza po kamatama za emisije euro-obveznica, a u cilju rasterećenja javnih finansija odnosno državnog budžeta.

Finansijski sektor i bankarstvo

- » u saradnji sa Centralnom bankom Crne Gore donijeti odgovarajuće propise

u cilju stimulanja veće kreditne aktivnosti banaka, naročito u dijelu podrške bankama koje su spremne da reprogramiraju kreditne obaveze, po povoljnijim uslovima, rokovima i kamatama privrednim društvima i građanima, uz istovremenu kontrolu kreditnih aktivnosti banaka, a naročito u dijelu tzv. hipotekarnih kredita (uslovi, rokovi, procjene);

- » limitirati zarade rukovodećim strukturama, odnosno menadžmentu poslovnih banaka;
- » izmijeniti odgovarajuće propise u cilju jačanja konkurencije u bankarskom sektoru, a u dijelu olakšavanja uslova za ulazak novih finansijskih institucija, odnosno banaka na domaće tržište;
- » pokrenuti inicijativu za uvođenje novog poreza na finansijske transakcije kao prihoda državnog budžeta;
- » izmijeniti postojeća rješenja u Zakonu o bankama u dijelu definisanja načina poslovanja mikrokreditnih finansijskih institucija, naročito u dijelu efektivnih kamatnih stopa sa ciljem njihovog limitiranja i analiza doprinosa MFI finansijskoj stabilnosti i konkurenciji u finansijskom sektoru;
- » pokrenuti inicijativu za formiranje osiguravajućeg i reosiguravajućeg društva u državnoj svojini;
- » sačiniti sveobuhvatnu analizu stanja na tržištu hartija od vrijednosti i u oblasti poslovanja investicionih fondova, sa mjerama za primjenu postojećih i donošenje novih propisa za zaustavljanje negativnih tendencija na tržištu kapitala;
- » raspisivanjem tendera u posebnoj proceduri, odabrati banke koje će ponuditi najbolje uslove za držanje depozita države (centralna vlada, javna preduzeća, regulatorna tijela) i privrednih društava u većinskom državnom vlasništvu i inicirati da i jedinice lokalne samouprave sprovedu istu proceduru;
- » uvesti posebni porez kojim bi se oporezovala svaka berzanska transakcija u iznosu većem od 10.000 evra.

Privatizacija

- » objelodaniti sva dokumenata Savjeta za privatizaciju i kapitalne projekte;
- » u potpunosti primijeniti Zakon o svojinsko-pravnim odnosima u dijelu prava svojine nad zemljištem iz procesa privatizacije i preispitati dosadašnje odluke Savjeta povodom davanja mišljenja o plaćenju tržišnoj naknadi uz povratak u državnu svojinu zemljišta za koje nije plaćena tržišna naknada;
- » izmijeniti odgovarajuće propise u Krivičnom zakoniku radi definisanja

norme da krivična djela iz procesa privatizacije ne zastarijevaju uz utvrđivanje javnog interesa da ta norma ima povratno dejstvo;

- » analizirati ispunjenosti ugovornih obaveza iz procesa privatizacije i pokrenuti procedure za raskid svih ugovora o privatizaciji sa subjektima koji nijesu ispunili ugovorne obaveze, naročito u dijelu socijalnih programa i investicionih ulaganja, u cilju zaštite državne imovine;
- » ukinuti naknade za rad u tenderskim komisijama.

Rad i socijalna zaštita

- » izmijeniti odgovarajuće propise u cilju isplate od strane Fonda rada neisplaćenih potraživanja zaposlenih za čijim je radom prestala potreba po donijetim rješenjima i to do kraja 2012. uz rješavanje svih ostalih podnesenih zahtjeva i isplata neisplaćenih potraživanja po tom osnovu sa rokom 30.06.2012;
- » zakonskim rješenjem utvrditi granicu siromaštva na nivo prosječne vrijednosti potrošačke korpe u Crnoj Gori;
- » subvencionirati račune za utrošenu električnu energiju domaćinstvima sa mjesečnim primanjima ispod polovine iznosa prosječne zarade u Crnoj Gori;
- » izmijeniti propise u dijelu isplate sredstava i povraćaja imovinskih prava, po osnovu Zakona o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju sa ciljem da se svi postupci završe najkasnije do kraja 2014, a da se sve isplate sredstava po donesenim rješenjima, odnosno povraćaj imovinskih prava, obave najkasnije do kraja 2015;
- » donijeti novi zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti kojim će se, između ostalog, obezbijediti redovni mjesečni dječji dodatak za svako dijete u Crnoj Gori ispod 14 godina, posebni podsticaj za svako novorođeno dijete, kao i posebna materijalna podrška porodicama s djecom ometenom u razvoju i djeci bez roditeljskog staranja;
- » izmijeniti Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, u cilju obezbjeđivanja uslova da se sredstva Fonda u potpunosti utroše na namjene predviđene Zakonom;
- » zakonski definisati kontinuiranu i adekvatnu materijalnu pomoć samohranim roditeljima.

Zapošljavanje

- » izmijeniti Zakon o zapošljavanju i radu stranaca u cilju redefinisiranja sadašnjih odredbi koje suštinski podstiču nelojalnu konkurenciju stranaca nerezidenata na domaćem tržištu rada;
- » transformirati Investiciono-razvojni fond u Preduzetničku banku čija bi ključna aktivnost bila kreditna podrška postojećim privrednim društvima prilikom zapošljavanja novih zaposlenih, kao i novoosnovanim privrednim društvima;
- » uvesti stipendije za učenike i studente koji se opredijele za deficitarna zanimanja, na osnovu analize potreba na tržištu rada;
- » osloboditi od plaćanja poreza i doprinosa za novozaposlene privredna društva koja zaposle lica iz tzv. kategorije teže zapošljivih lica u periodu do kraja 2013. godine.

Realni sektor

- » riješiti status Kombinata aluminijuma a.d. Podgorica raskidom ugovora sa CEAC-om ili iniciranjem stečaja na bazi uslova predviđenih zakonskim propisima;
- » formirati posebnu mješovitu radnu grupu sa ciljem analize sprovođenja stečajnih postupaka, u dijelu sagledavanja mogućnosti za otpočinjanje djelatnosti u pojedinim privrednim društvima i preispitivanje sadašnjeg modela stečaja sa stanovišta ingerencija i nadzora privrednih sudova, odnosno stečajnih sudija i stečajnih upravnika.

Energetika

- » donijeti odluku o pripajanju kompanije „Rudnik uglja a.d.“ Pljevlja kompaniji „Elektroprivreda Crne Gore a.d.“, koja i nakon okončanja tog postupka mora ostati u većinskom državnom vlasništvu;
- » raspisati tender za gradnju drugog bloka Termoelektrane Pljevlja;
- » u potpunosti primijeniti Zakon o energetskej efikasnosti u dijelu kreditno-finansijske podrške iz Fonda za energetskej efikasnost;
- » riješiti vlasničke odnose u rudniku mrkog uglja Berane;
- » definisati drugačiji model za izračunavanje maloprodajne cijene goriva u cilju sprečavanja cjenovnih udara i nekontrolisanog i na netržišnim osnovama ostvarenog profita privrednih društava koja se bave veleprodajom i maloprodajom nafte i naftinih derivata.

Saobraćaj

- » utvrditi dionicu pruge Bar-Beograd koja prolazi kroz Crnu Goru kao ključni saobraćajni prioritet Crne Gore i otpočeti pregovore sa odgovarajućim institucijama Republike Srbije o zajedničkom izvođenju pune rekonstrukcije i modernizacije pruge Bar-Beograd;
- » raspisati tender za upravljanje preduzećima A.D „Luka Bar“ i A.D „Kontejnerski terminali i generalni tereti“ kroz javno-privatno partnerstvo;
- » raspisati javni tender u cilju uvođenja tzv. niskotarifnih kompanija na crnogorsko tržište avio-saobraćaja.

Turizam i trgovina

- » formirati poseban tim koji bi sačinio analizu stanja u turističkoj privredi, naročito sa aspekta stanja i perspektive postojećih turističkih kapaciteta, potrebe za gradnjom novih kapaciteta, kao i suzbijanja „sive“ ekonomije u turizmu koja ima velike razmjere i značajno umanjuje prihode državnog i lokalnih budžeta od turizma;
- » izmijeniti propise u oblasti gazdovanja morskom obalom i resursima na način da se ukidanjem postojećeg Javnog preduzeća „Morsko dobro“ sistem gazdovanja maksimalno decentralizuje i ovlašćenja prenesu na šest jedinica lokalne samouprave na primorju;
- » utvrditi turističke lokalitete „Ada Bojana“, „Valdanos“ i „Buljarica“ kao lokalitete specijalne namjene i donijeti poseban zakon o ekonomskoj valorizaciji tih lokaliteta;
- » otpočeti sa realizacijom plana posebne namjene za Bjelasicu i Komove;
- » zaštititi male trgovinske radnje, subvencioniranjem i posebnim stimulativnim budžetskim mjerama, od nelojalne konkurencije velikih trgovinskih lanaca.

Poljoprivreda

- » donijeti odluku o privremenoj zabrani pretvaranja poljoprivrednog zemljišta u građevinsko sa rokom do 30.06. 2013, u cilju analize zatečenog stanja;
- » preispitati stanje u dijelu uvoza prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda, sa donošenjem hitnih mjera u cilju zaštite domaćih proizvođača;
- » obezbijediti kreditnu podršku sa subvencioniranim kamatama za nabavku nove poljoprivredne mehanizacije;
- » subvencionirati nabavku goriva, đubriva i sjemena poljoprivrednim

proizvođačima koji obrađuju više od 1ha poljoprivrednog zemljišta u periodu sjetve i žetve;

- » udvostručiti sredstva postojećeg agro-budžeta;
- » analizirati stanje u oblasti protivpožarne zaštite šumskog područja i formirati specijalnu službu koja bi se isključivo bavila prevencijom i zaštitom od požara i saniranjem posljedica, odnosno šteta načinjenih šumskom bogatstvu;
- » inicirati izradu posebnog šumskog katastra, u dijelu evidencije šuma koje su predmet zahtjeva građana za povraćaj ili obeštećenje i u saradnji sa resornim državnim organima realizovati povraćaj šuma ili obeštećenje vodeći računa o rokovima i redosljedu zahtjeva.

Ravnomjerni razvoj i decentralizacija

- » u cilju stimulisanja zapošljavanja u privrednim subjektima na sjeveru Crne Gore, donijeti uredbu o poreskim olakšicama, odnosno oslobađanju od poreza i doprinosa za poslodavce koji otvore nova radna mjesta do kraja 2013. g.;
- » izmijeniti Zakon o regionalnom razvoju, u dijelu formiranja Agencije i Fonda za podsticanje razvoja sjevernog regiona;
- » u cilju efikasnijeg korišćenja sredstava iz IPA fondova EU, formirati poseban sektor u okviru Ministarstva finansija sa osnovnim zadatkom asistiranja odgovarajućim službama jedinica lokalnih samouprava u postupku prijavljivanja za dobijanje tih sredstava, kao i za efikasno korišćenje istih.

Ustavne promjene

SNP CG će odmah po konstituisanju novog saziva Skupštine inicirati predlog za promjenu Ustava, kako u dijelu pravosuđa, što je uslov za stvaranje profesionalnog i depolitizovanog pravosudnog aparata (uključujući i odgovarajuće izmjene zakona o sudovima, državnom tužilaštvu i sudskom savjetu), tako i u odnosu na jedan dio ustavnih rješenja koja se odnose na definisanje pojedinih pitanja ostvarivanja ljudskih prava i sloboda, a naročito pitanja ravnopravnosti srpskog jezika i uvođenja narodne zastave – trobojke sa apliciranim grbom, a na osnovama predloga za promjenu Ustava koji je SNP inicirala sa dijelom opozicije i koji je bio u skupštinskoj proceduri dosadašnjeg saziva.

U tom smislu iniciraćemo donošenje Zakona o upotrebi jezika, kao i izmjenu i dopunu Zakona o državnim simbolima i Danu državnosti Crne Gore i sačinjećemo sveobuhvatnu analizu primjene političkog dogovora o imenu

jezika koji se koristi u nastavnim programima u crnogorskim školama, sa predlogom mjera za njegovu punu primjenu.

Ljudska prava i slobode

- » izmijeniti Zakon o zabrani diskriminacije, u skladu sa Preporukama Savjeta Evrope, kako bi mehanizmi za zaštitu od diskriminacije bili dostupni svakom građaninu i obezbijedili efikasnu zaštitu od svih oblika diskriminacije;
- » inicirati donošenje novog zakona o manjinskim pravima i slobodama koji bi, između ostalog, definisao transparentan rad i finansiranje Fonda za manjine;
- » izmijeniti odgovarajuće propise u cilju pune primjene ustavne odredbe o srazmjernoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;
- » izmijeniti Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda sa ciljem definisanja institucije lokalnog ombudsmana u svim jedinicama lokalne samouprave u Crnoj Gori, kako bi se institucija ombudsmana približila građanima i time obezbijedila potpuna dostupnost procedura za zaštitu ljudskih prava i sloboda;
- » donijeti Zakon o rehabilitaciji i obeštećenju žrtava Golog otoka;
- » obezbijediti potpunu transparentnost dodjeljivanja crnogorskog državljanstva po diskrecionom pravu ministra i po predlogu predsjednika države, Vlade i Skupštine, uz obavezu objavljivanja mišljenja organa državne uprave iz oblasti za koju je lice kojem se dodjeljuje crnogorsko državljanstvo značajno;
- » izmijeniti Zakon o crnogorskom državljanstvu kako bi omogućili ostvarivanje prava na crnogorsko državljanstvo „porijeklom“, za sva lica čiji je jedan od roditelja crnogorski državljanin, olakšali uslove za sticanje državljanstva po osnovu braka, napravili olakšice za sticanje crnogorskog državljanstva državljanima bivših republika SFRJ, utvrdili pravedne i jednake uslove za sticanje crnogorskog državljanstva za sva izbjegla i raseljena lica koja borave u Crnoj Gori, skratili zakonske rokove za odlučivanje po osnovu zahtjeva za prijem u crnogorsko državljanstvo;
- » izmijeniti Zakon o strancima i Zakon o registrima prebivališta i boravišta kako bi se ispravila nepravda prema licima kojima je nakon dobijanja lične karte za strance prekinuto prebivalište u Crnoj Gori iako su prije toga posjedovali crnogorsku ličnu kartu;

- » riješiti pitanje crnogorskog državljanstva za građane Crne Gore porijeklom iz Vrake – Albanija, donošenjem posebnog zakona kao i inicirati potpisivanje sporazuma o dvojnog državljanstvu sa državama - republikama bivše SFRJ.

Obrazovanje

- » izmjenom postojećih propisa obezbijediti poštovanje ustavnog načela o besplatnom školovanju na način da udžbenici za prva četiri razreda osnovne škole budu obezbijedjeni za sve učenike na teret sredstava državnog budžeta, a da udžbenici za učenike ostalih razreda osnovnih škola budu obezbijedjeni na teret sredstava lokalnih budžeta jedinica lokalnih samouprava na čijoj se teritoriji nalazi osnovna škola;
- » centralizovati sistem na nivou države, odnosno resornog ministarstva, kojim će se birati privredna društva koja će organizovati đачke ekskurzije sa ciljem racionalizacije troškova, kao i finansirati troškove ekskurzije svim đacima čije domaćinstvo mjesečno prihoduje manje od dvije trećine iznosa prosječne zarade u Crnoj Gori;
- » uvesti posebni nastavni predmet zdravstveno vaspitanje i obrazovanje;
- » pojednostaviti proceduru upisa u škole korišćenjem informatičke tehnologije;
- » analizirati mrežu predškolskih ustanova u Crnoj Gori, sa ciljem optimizacije broja djece i vaspitača u vrtićima, kao i zakonski normirati mogućnost da svako dijete u Crnoj Gori ima pravo da pohađa državni vrtić besplatno.

Nauka i razvoj

- » inicirati formiranje baze podataka o državljanima Crne Gore sa tercijarnim obrazovanjem, a posebno sa naučnim zvanjem koji se nalaze u inostranstvu;
- » inicirati formiranje Fonda za nauku i tehnološki razvoj u cilju systemske podrške za finansiranje naučnih istraživanja;
- » analizirati upisnu politiku univerziteta u Crnoj Gori, u odnosu na potrebe privrede Crne Gore, kao i u odnosu na zatečeno stanje na tržištu rada, naročito sa aspekta kvalifikacione strukture nezaposlenih diplomiranih visokoškolaca;
- » smanjiti školarine na državnom univerzitetu za 50% u odnosu na postojeći nivo.

Zdravstvena zaštita i penzijski sistem

- » posebnim propisima urediti sistem nabavke lijekova i medicinskih sredstava u cilju onemogućavanja nestašica lijekova i medicinskih sredstava na tržištu;
- » smanjiti liste čekanja za 20%;
- » proširiti pozitivnu listu lijekova;
- » prilagoditi radno vrijeme zdravstvenih ustanova pacijentima;
- » donijeti Zakon o zdravstvenoj zaštiti lica sa invaliditetom;
- » obezbijediti sredstva za opremanje kabineta za magnetnu rezonancu u svim većim regionalnim zdravstvenim centrima (Berane, Bijelo Polje, Pljevlja, Bar, Herceg Novi i Nikšić);
- » izvršiti analizu uslova (hrana i smještaj) boravka u bolnicama i predložiti mjere za njihovo poboljšanje;
- » produžiti rok važenja ljekarskih recepata;
- » zakonski propisati mogućnost sistematskog pregleda građana starijih od 50 g. jedan put godišnje;
- » povezati baze podataka apotekarskih ustanova sa centrima primarne zaštite i dobavljačima radi obezbjeđivanja pravovremene i adekvatne nabavke lijekova;
- » inicirati decentralizaciju određenih medicinskih usluga koje se sada pružaju uglavnom u Podgorici (konzilijumi, komisije..);
- » izmijeniti postojeće propise kako bi se u tzv. penzijski staž uračunalo i vrijeme koje su građani Crne Gore proveli na odsluženju vojnog roka, odnosno u službi u jedinicama vojske bivše JNA, SRJ i SCG.

Borba protiv organizovanog kriminala i korupcije

- » donijeti poseban zakon kojim bi se formirala jedinstvena agencija za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala sa ovlašćenjima izricanja sankcija i nadzorom nad ostalim institucijama iz ove oblasti;
- » izmijeniti i dopuniti Krivični zakonik u dijelu unošenja odredbe da krivična djela organizovanog kriminala ne zastarijevaju;
- » inicirati donošenje zajedničkog sporazuma između država – bivših republika SFRJ u cilju formiranja zajedničkog tima koji bi koordinirao na regionalnom nivou borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala;
- » u cilju suzbijanja političke korupcije, izmjenama i dopunama Zakona o

finansiranju političkih partija ukinuti mogućnost finansiranja političkih partija iz privatnih izvora, osim partijskih članarina.

Kultura

- » donijeti Zakon o povraćaju imovine i obeštećenju vjerskih zajednica;
- » zakonom regulisati utvrđivanje kulturnih dobara od opšteg interesa;
- » formirati katastar kulturnih i prirodnih dobara;
- » inicirati postupak registracije kulturnih dobara koja se nalaze u privatnoj svojini.

Zaštita životne sredine i uređenje prostora

- » zabraniti odlaganje otpada na lokacijama koje ugrožavaju životnu sredinu i definisati najstrožije sankcije za kršenje ove zabrane;
- » formirati poseban inspekcijски organ koji bi vršio inspekcijски nadzor u nacionalnim parkovima uz redefinisane nadležnosti preduzeća koje gazduje nacionalnim parkovima;
- » analizirati ispunjenost odredbi ugovora o privatizaciji, koje se odnose na zaštitu životne sredine, i na osnovu stručne i nezavisne analize preduzeti mjere prema svim vlasnicima, koji nijesu ispoštovali ugovorne obaveze;
- » uvesti ekološki porez na osnovu posebnog propisa, da bi se u potpunosti primijenio princip „zagađivač plaća“.

Civilno društvo, mediji, mladi i sport

- » izmijeniti Zakon o nevladinim organizacijama u cilju pune transparentnosti i pravednosti postupka donošenja odluka o dodjeli sredstava iz državnog budžeta i budžeta jedinica lokalnih samouprava za NVO sektor;
- » donijeti odluku o izgradnji prve sportske gimnazije i prve zatvorene atletske dvorane i za te namjene izdvojiti posebna sredstva u državnom budžetu;
- » inicirati donošenje posebnog zakona o privatizaciji u sportu sa ciljem da se omogući najšira vlasnička struktura u sportskim klubovima kako bi svi punoljetni građani koji to žele imali mogućnost da budu manjinski vlasnici crnogorskih sportskih klubova;
- » na transparentan način objelodaniti vlasničku strukturu u medijima;
- » izmijeniti propise u cilju donošenja strožijih sankcija za bilo koju vrstu napada na predstavnike medija.

Aktivnosti i mjere tokom četvorogodišnjeg mandata

Ekonomska politika i finansijski sistem

Javne finansije i fiskalna politika

- » uvesti poreski identifikacioni karton za fizička lica, kao ključni dokument za efikasniju i jednostavniju naplatu poreskih prihoda, naročito poreza na imovinu;
- » inicirati poresku decentralizaciju, na način da će dio prihoda od tzv. „lako“ naplativih poreza, poput PDV-a, poreza na dohodak fizičkih lica, kao i cjelokupni prihodi od poreza na promet nepokretnosti, i po osnovu naknade od koncesija pripasti jedinicama lokalne samouprave;
- » povećati porez na imovinu i inicirati njegovu centralizaciju imajući u vidu da je to „teže“ naplativi porez i da je katastarska evidencija centralizovana, a ista čini osnovu za naplatu tog poreza;
- » planirati kapitalni budžet države na nivou od 25% tekućeg budžeta, počevši od budžetske 2013 g.;
- » ojačati kadrovske i finansijske kapacitete Državne revizorske institucije u pravcu stvaranja uslova da se postojeći godišnji broj pojedinačnih revizija udvostruči i da se otpočetnu suštinske revizije efektivnosti i efikasnosti upravljanja javnim sredstvima i imovinom, i jačati kapacitete Revizorskog tijela zaduženog za reviziju sredstava tzv. IPA fondova.

Finansijski sektor i bankarstvo

- » stvoriti zakonske i normativne uslove za formiranje Poštanske štedionice u sadašnjem sistemu Pošte u državnom vlasništvu, radi pospješivanja konkurencije u bankarskom sektoru;
- » donijeti novi Zakon o hartijama od vrijednosti u cilju jačanja ovlašćenja regulatora na tržištu hartija od vrijednosti;
- » analizirati rad privatizacionih fondova, postupak njihove transformacije i nakon analize donijeti konačnu odluku o opravdanosti postojanja privatizacionih fondova;
- » donijeti novi Zakon o budžetu sa jasno definisanim fiskalnim pravilima i sankcijama za kršenje tih pravila u odnosu na odgovorna lica u javnom sektoru;

Privatizacija

- » preispitati efekte dosadašnjeg modela privatizacije kroz stečaj, i stvoriti normativne pretpostavke da te privatizacije ne obavljaju privredni sudovi, već da se tim poslom bavi Agencija za stečaj koja bi se osnovala po posebnom zakonu;
- » izmijeniti postojeće propise na način da najmanje jedna trećina prihoda od privatizacije pripadne posebnom Fondu finansijskih rezervi koji bi se formirao i koji bi služio za podršku razvojnim projektima privrednih društava u većinskom državnom vlasništvu;
- » ukinuti Savjet za privatizaciju i kapitalne projekte, i formirati poseban organ u okviru organa državne uprave zaduženog za poslove ekonomije koji bi se bavio poslovima privatizacije, uključujući i praćenje primjene i ispunjavanja uslova iz privatizacionih ugovora;
- » buduće privatizacije strateške državne imovine u sektorima saobraćaja, enregetike, poljoprivrede i turizma obaviti donošenjem posebnog zakona za svaku privatizaciju pojedinačno.

Rad i socijalna zaštita

- » izraditi jedinstveni registar svih korisnika socijalnih naknada i formirati socijalni karton građana Crne Gore;
- » uvesti socijalne penzije za lica starija od 65 godina koja nemaju drugih primanja;
- » u potpunosti depolitizovati i reorganizovati centre za socijalni rad u smislu većeg nivoa transparentnosti i decentralizacije aktivnosti u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave;
- » osnovati regionalne centre za pružanje pomoći zlostavljanoj i zanemarenoj djeci;
- » unaprijediti sistem pomoći djeci i mladima sa poremećajem ponašanja;
- » formirati mrežu sigurnih ženskih kuća za žene žrtve nasilja, posebno žene sa invaliditetom i žene starijeg doba;
- » poboljšati socijalne usluge i zaštitu starijih građana, s posebnom pažnjom na staračka domaćinstva ruralnog područja;
- » uvesti novi sistem socijalne zaštite sa transparentnim kriterijumima za ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu;
- » donijeti Zakon o podsticajnoj društvenoj izgradnji stanova u cilju

obezbjedivanja stanova za domaćinstva bez stana, uzevši u obzir i dosadašnja izdvajanja iz zarada za stanovanje od strane zaposlenih lica ili lica koja su bila zaposlena.

Zapošljavanje

- » izmijeniti Zakon o zapošljavanju u dijelu definisanja podsticajnih mjera aktivne politike zapošljavanja i stvaranja uslova za adekvatnu materijalno-pravnu zaštitu nezaposlenih lica sa posebnim osvrtom na stvaranje uslova za otvaranje novih radnih mjesta;
- » redefinisati procedure zapošljavanja u cilju veće zapošljivosti i mobilnosti radne snage;
- » posebnim propisima definisati jačanje ovlašćenja inspekcijskih organa u cilju eliminisanja tzv. „rada na crno“ uz preduzimanje najoštrijih mjera za poslodavce koji nelegalno zapošljavaju, kao i oblasti zaštite na radu.

Realni sektor

Energetika

- » sa institucijama Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, odnosno Republike Srpske, donijeti Strateški sporazum o zajedničkoj valorizaciji energetskog potencijala i gradnji i korišćenju novih energetskih objekata;
- » obezbijediti da se ključne odluke u energetskom sektoru donose u Skupštini Crne Gore uz postizanje najšireg mogućeg konsenzusa (izgradnja novih elektro-energetskih kapaciteta, eksploatacija uglja, istraživanje nafte i gasa, učešće države u vlasničkoj strukturi);
- » očuvati većinsko vlasništvo države u „Crnogorskom elektroprenosnom sistemu a.d.“ ;
- » obezbijediti početak radova na istraživanju nafte i gasa do kraja 2013;
- » obezbijediti posebne poreske olakšice za gradnju energetski efikasnih objekata.

Saobraćaj

- » zauzeti definitivni stav o opravdanosti gradnje autoputa Bar-Boljare, i kao moguću alternativu donijeti odluku o gradnji tzv. brze magistrale na pomenutoj trasi;
- » započeti izgradnju Aerodroma Berane na principima javno-privatnog partnerstva, a nakon sprovedene tenderske procedure najkasnije do kraja 2013;

- » obezbijediti nabavku još dva broda u funkciji jačanja kapaciteta crnogorske pomorske flote;
- » privatizovati postojeću domaću avio-kompaniju, uz očuvanje vlasničkog učešća države u nivou od najmanje jedne trećine akcijskog kapitala.

Turizam i trgovina

- » donijeti Strategiju revitalizacije turizma, kao i odgovarajuće propise u cilju potpunog zaustavljanja divlje gradnje na zaštićenim turističkim lokalitetima;
- » svesti nivo „sive“ ekonomije u turizmu na nivo „sive“ ekonomije u državama regiona jačanjem kapaciteta i nadležnosti turističkih poreskih organa;
- » izmijeniti propise u cilju uvođenja obaveznog nedjeljnog odmora – *neradnog dana, u nedjelji, u trgovinskim radnjama u cilju zaštite zaposlenih u sektoru trgovine*;
- » u odnosu na davanje garancija i kreditnu podršku turističkoj privredi, istu usloviti povećanjem nivoa kvaliteta pružanja turističkih usluga, a u dijelu povećanja konkurentnosti, podršku prije svega pružati onim subjektima koji zadrže isti nivo cijena smještaja i usluga, kao i broj zaposlenih.

Poljoprivreda

- » povećati agrobudžet na 5% BDP-a u narednom četvorogodišnjem budžetskom ciklusu;
- » stvoriti uslove za formiranje Razvojne poljoprivredne banke i Agencije za promociju i podršku izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda;
- » izgraditi najmanje tri prerađivačka centra za otkup i preradu voća i povrća u jedinicama lokalne samouprave na sjeveru i u Glavnom gradu;
- » smanjiti nekontrolisani uvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda jačanjem institucija koje se bave provjerom kvaliteta tih proizvoda prilikom uvoza.

Ravnomjerni regionalni razvoj i decentralizacija

- » formirati državni Fond za podsticanje razvoja sjevera Crne Gore;
- » izdvajati najmanje polovinu ukupnih sredstava kapitalnog budžeta za realizaciju projekata u jedinicama lokalne samouprave sjevernog regiona;
- » izmijeniti i dopuniti Zakon o teritorijalnoj organizaciji u dijelu olakšavanja uslova za osnivanje novih jedinica lokalne samouprave, odnosno smanjivanja

ingerencija Vlade u tom postupku;

- » izmijeniti i dopuniti Zakon o državnoj imovini u pravcu decentralizacije, odnosno povećanja nadležnosti jedinica lokalne samouprave u gazdovanju državnom imovinom.

Politički sistem i strukturne politike

Da bi uveli punu odgovornost u sistemu zakonodavne i izvršne vlasti, kao i da bi državnu upravu oslobodili političkog uticaja u mjeri u kojoj je to moguće, donijecemo posebne zakone o Skupštini i Vladi, umjesto sadašnjih podzakonskih akata na kojima se temelji funkcionisanje dvije grane vlasti u Crnoj Gori. Uz definisanje pune finansijske autonomije pravosudnih organa, na način da predloženi godišnji budžeti mogu biti mijenjani isključivo uz saglasnost predstavnika ovih institucija, smatramo i da Državna revizorska institucija i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda takođe moraju imati punu finansijsku i kadrovsku autonomiju kao, Ustavom Crne Gore, definisane institucije od najvišeg državnog značaja.

Ljudska prava i slobode

- » izmjenom odgovarajućih propisa definisati sankcije za državne organe odgovorne za kršenje prava građana na suđenje u razumnom roku, prava na obeštećenje i povraćaj oduzetih imovinskih prava u zakonom definisanim rokovima, i prava na naknadu *štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode*.

Obrazovanje

- » decentralizovati obrazovni sistem u dijelu davanja ingerencija jedinicama lokalne samouprave naročito u predškolskom i osnovnom obrazovanju;
- » izmjenom propisa o izboru direktora predškolskih ustanova i osnovnih i srednjih škola, omogućiti da se isti biraju bez uticaja resornog ministarstva, odnosno izvršne vlasti, putem slobodnog i javnog *konkursa*.

Nauka i razvoj

- » donijeti novi Zakon o univerzitetu sa ciljem jačanja suštinske funkcionalne i finansijske autonomije univerziteta, a naročito u dijelu ukidanja ovlašćenja izvršne vlasti u izboru rukovodećih struktura univerziteta;
- » formirati Razvojno-naučni fond sa ciljem povećanja izdvajanja budžetskih sredstava za 100% u odnosu na sadašnja izdvajanja, za naučnoistraživačke projekte;

- » formirati Energetski institut kao cjelinu u okviru državnog univerziteta.

Zdravstvena zaštita i penzijski sistem

- » redovno vršiti inspekcijski nadzor nad radom zdravstvenih ustanova u cilju povećanja nivoa zdravstvene zaštite i bezbjednog liječenja u tom sektoru;
- » razviti mrežu ambulanti na seoskom području;
- » otvoriti najmanje pet ginekoloških ambulanti za žene sa invaliditetom;
- » otvoriti ustanovu za dječju i adolescentnu psihijatriju;
- » riješiti pitanje bezbjednog odlaganja medicinskog otpada;
- » u oblasti prevencije protiv teško izlječivih bolesti, a naročito bolesti srca i krvnih sudova i malignih oboljenja, stvoriti poseban fond za stipendiranje neophodnih kadrova i kupovinu potrebne opreme, kao i za edukaciju građana, sa ciljem da se na godišnjem nivou smanji broj oboljenja za 30%;
- » definisati zakonskim rješenjima da iznos prosječne penzije ne može biti niži od dvije trećine iznosa prosječne zarade u Crnoj Gori;
- » za penzionere čija penzija iznosi manje od dvije trećine prosječne penzije omogućiti poseban sistem subvencioniranja računa za utrošenu električnu energiju, kao i posebne poreske olakšice *u odnosu na obveznike plaćanja poreza na imovinu.*

Borba protiv korupcije i organizovanog kriminala

- » izmjenama postojećih propisa formirati specijalni sektor u tužilaštvu koji bi obuhvatio i djelove ostalih nadležnih institucija i koji bi se isključivo bavio finansijskim istragama;
- » donijeti poseban zakon o zaštiti državnih službenika i namještenika koji prijavljuju slučajeve korupcije;
- » racionalizovati postojeći sistem institucija i tijela koji se bave borbom protiv korupcije i organizovanog kriminala, uz puni nadzor Skupštine Crne Gore u odnosu na aktivnosti antikorupcijskih institucija i tijela.

Kultura

- » unaprijediti postojeći zakonski okvir, naročito u dijelu definisanja zvanja istaknutih kulturnih stvaralaca i potpuno depolitizovati postupak dobijanja ovog zvanja;
- » uvesti poreske olakšice za privredna društva koja izdvajaju sredstva za promociju kulturnih sadržaja;

- » inicirati predlaganje dokumenata koja definišu kulturnu strategiju i kulturnu politiku uz uspostavljanje sistema finansiranja kulture koji bi bio usaglašen sa praksom Evropske unije;
- » proširiti kapacitete širokopojasne mreže uz produkciju kvalitetnijih programa iz oblasti nauke, tehnologije, umjetnosti i kulture uopšte;
- » stvoriti standardni digitalni trezor kulturnog nasleđa sa jedinstvenim informacionim sistemom;
- » ubrzati digitalizaciju elektronskih medija i obezbijediti veću dostupnost i korišćenje internet servisa.

Zaštita životna sredine i uređenje prostora

- » u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave završiti projekte regionalnih deponija čvrstog otpada i projekte prečišćavanja otpadnih voda na crnogorskom primorju;
- » izmijeniti Zakon o upravljanju otpadom u dijelu skraćenja rokova za privremeno upravljanje otpadom na posebnim lokacijama.

Evropske integracije i spoljna politika

- » u bilateralnim odnosima zalagaćemo se da glavni partneri Crne Gore u ekonomsko-političkom smislu budu EU i države članice, Rusija i države – bivše republike SFRJ;
- » unaprijedićemo političko-ekonomske i kulturne veze sa svim državama – bivšim republikama SFRJ, a naročito sa Republikom Srbijom kao ključnim i strateškim ekonomskim partnerom Crne Gore;
- » zalagaćemo se da se na principijelan način zaštite vitalni državni i nacionalni interesi Crne Gore u pogledu očuvanja njenog teritorijalnog integriteta i suvereniteta prilikom razgraničenja sa Republikom Hrvatskom na moru i na kopnu, imajući u vidu Odluku Skupštine Crne Gore od 21.10.1992, da je Prevlaka sastavni dio Crne Gore i Protokol između vlada Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije o privremenom režimu uz južnu granicu između dvije države. Bez stavova Skupštine Crne Gore niko nema pravo da donosi konačnu odluku o razgraničenju;
- » zalagaćemo se da Crna Gora učestvuje isključivo u tzv. humanitarnim i mirovnim misijama pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija;
- » donijevamo odluku da Vojska Crne Gore ne može učestvovati u tzv. borbenim misijama i misijama „nametanja“ mira;

- » afirmisaćemo ključnu ulogu Skupštine Crne Gore u pregovaračkom procesu Crne Gore za punopravno članstvo u EU, i u tom smislu će posebno parlamentarno tijelo za praćenje pregovora sa EU analizirati, ocjenjivati i usmjeravati pregovaračke aktivnosti članova pregovaračkog tima.

Civilno društvo, mediji, mladi i sport

- » donijeti Zakon o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji i depolitizovati izbor rukovodećih struktura u medijima koji se pretežno finansiraju iz državnog i budžeta jedinica lokalnih samouprava;
- » formirati poseban registar nevladinih organizacija koje se finansiraju sredstvima iz stranih izvora;
- » donijeti Zakon o mladima i formirati Ministarstvo za mlade i sport;
- » sistemski riješiti pitanje podsticaja izgradnje stanova za mlade bračne parove donošenjem posebnog zakona i formiranjem posebnog stambenog fonda
- » donijeti Nacionalnu strategiju razvoja sporta i rekreacije uz unapređenje upravnog nadzora nad sportskim savezima;
- » izmijeniti postojeći način finansiranja sportskih društava, odnosno klubova, u dijelu raspodjele sredstava državnog budžeta i budžeta jedinica lokalnih samouprava davanjem većih ovlašćenja predstavnicima sportskih saveza i udruženja;
- » definisati prioritete u gradnji sportske infrastrukture, uključujući i gradnju zatvorenog bazena u Podgorici i fudbalskog stadiona na sjeveru Crne Gore;
- » uvesti obaveznu praksu u programima svih fakultetskih jedinica na univerzitetu;
- » u cilju podrške mladim ljudima, u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje, uvesti mogućnost sezonskog zapošljavanja za sve svršene srednjoškolce.

Izborne liste

**ALBANSKA KOALICIJA: DEMOKRATSKI SAVEZ U CRNOJ
GORI, DEMOKRATSKA PARTIJA I ALBANSKA ALTERNATIVA**

-

**KOALICIONI SHQIPTAR: LIDHJA DEMOKRATIKE NË MAL TË
ZI, PARTIA DEMOKRATIKE DHE ALTERNATIVA SHQIPTARE**

1. Fatmir Gjeka
2. Mehmet Bardhi
3. Gjergj Camaj
4. Saubih Mehmeti
5. Zylfije Duraku
6. Marash Dedvukaj
7. Nik Gjeloshaj
8. Feim Avdiu
9. Aishe Gjeçbritaj
10. Djoka Dukaj
11. Zariŕja Gjoni
12. Isa Nikqi
13. Fitim Dragović
14. Daut Ceka
15. Gjyljeta Nela
16. Agron Berishaj
17. Bljerta Ramović
18. Besa Bardhi
19. Ilirjana Ujkaŕi
20. Agnesa Daci
21. Haxhi Sulejmani
22. Hajredin Kovaçi
23. Rifat Gjinović
24. Ardita Rama
25. Mark Lucgjonaj
26. Agron Mehmedi
27. Alma Spuŕa
28. Edona Lajçi
29. Astrit Kurti
30. Naser Kuçi
31. Antonija Koçović
32. Ali Gjeqbritaj
33. Agron Ibrahim
34. Sadat Ljaic
35. Ljubo Ljekoçević
36. Kujtim Boci
37. Kaplan Muçaj
38. Dŕavid Cucović
39. Muhamet Kollari
40. Fljorijeta Perović
41. Muhamet Nika
42. Eljesa Gjelosheviq
43. Noki Popović

BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ

1. Rafet Husović
2. Suljo Mustafić
3. Kemal Zoronjić
4. Almer Kalač
5. Nedžad Drešević
6. Damir Gutić
7. Munib Ličina
8. Osman Nurković
9. Kemal Purišić
10. Amer Halilović
11. Orhan Šahmanović
12. Rešad Sijarić
13. Kenana Strujić
14. Adnan Muhović
15. Husein Kurtagić
16. Ejup Nurković
17. Sabro Kalač
18. Mirela Avdić
19. Sabahudin Mustafić
20. Safet Kurtagić
21. Adem Fetić
22. Muamer Rašić
23. Mirsad Džudžević
24. Asmir Pepić
25. Edina Dešić
26. Zejnel Klimenta
27. Edita Burdžović
28. Admir Adrović
29. Mirza Medunjanin
30. Safet Drljan
31. Enesa Rastoder
32. Elvisa Redžematović
33. Ernesa Kardović
34. Redžep Kurbardović
35. Azemina Fetić
36. Vahedin Feratović
37. Erzana Redžematović
38. Ervin Duraković
39. Amela Babačić
40. Emir Dacić
41. Esmeralda Šuvakić
42. Ešef Husić
43. Damir Grbović
44. Salko Tahirović
45. Emir Pilav
46. Mersad Šutković
47. Anesa Ramović
48. Rakib Radončić
49. Omer Skrobanović
50. Edita Šahman
51. Ešef Bahović
52. Sadetin Peričić
53. Ajla Turusković
54. Emira Bećiragić
55. Zekerija Fetić
56. Elisa Murić
57. Rahman Husović
58. Sanida Agić
59. Elvir Bajramović
60. Suada Jasavić
61. Mehmed Kujević
62. Aida Ramović
63. Almin Hodžić
64. Abidin Musić
65. Belis Pojatić
66. Maida Avdić
67. Amer Nokić
68. Semir Balić
69. Amer Smailović
70. Zahit Caka Ličina
71. Šefkija Bektešević
72. Ramiz Ajdarpašić
73. Šefket Čorović
74. Almir Muratović
75. Bego Škrijelj
76. Ernad Suljević
77. Selma Mehović
78. Zineta Murić
79. Sabahet Spahić
80. Jasmina Cikotić
81. Sanela Ramović

DEMOKRATSKI FRONT – MIODRAG LEKIĆ – CRNA GORA SVIH NAS

1. Miodrag Lekić
2. dr Ljiljana Đurašković
3. doc. dr Branka Bošnjak
4. Milan Knežević
5. Janko Vučinić
6. Andrija Mandić
7. Nebojša Medojević
8. Predrag Bulatović
9. Goran Danilović
10. prof. dr Branko Radulović
11. dr Strahinja Bulajić
12. Slaven Radunović
13. Koča Pavlović
14. Vladislav Bojović
15. Emilo Labudović
16. dr Radovan Asanović
17. dr Novica Stanić
18. Veljko Vasiljević
19. Milutin Đukanović
20. prof.dr Jelisava Kalezić
21. Sanja Crnić
22. dr Budimir Aleksić
23. dr Vera Bulatović
24. Radojica Živković
25. dr Zarija Pejović
26. Zoran Lakušić
27. Slavko Fuštić
28. Rato Brajković
29. Vojin Vuletić
30. Ranko Aligrudić
31. Avdo Gorčević
32. Aleksandar Dožić
33. dr Branka Stanković
34. Radoš Zečević
35. Ognjen Jovović
36. Jovan Jole Vučurović
37. Mersudin Međedović
38. Milun Zogović
39. Miodrag Vuković
40. Aleksandar Rakočević
41. Rajko Laković
42. Miloš Konjević
43. Tijana Samardžić
44. Zoran Vujačić
45. Nataša Jevrić
46. Velimir Đoković
47. dr Zoran Marsenić
48. Rifat Vesković
49. Dejan Đurović
50. Vera Mijanović
51. Vaso Momčilović
52. Čedomir Đurović
53. Jovan Subotić
54. Svetozar Šofranac
55. Mihailo Backović
56. dr Božidar Vujičić
57. Snežana Kaluđerović
58. Jelena Božović
59. Branko Kovačević
60. dr Marina Roganović
61. Magdalena Popović
62. Slaviša Čurović
63. Tatjana Perović
64. Aleksandar Sekulić
65. Aid Nokić
66. Anka Abat
67. Magdalena Marković
68. Bojana Tešović
69. Milovan Dukić
70. Sanja Mihaljević
71. Jovanka Bogavac
72. Zoran Blagojević
73. Marijana Milošević

74. mr Milan Rolović
75. Tatjana Jovović
76. Danijela Jovović
77. Jovana Duković
78. Marinko Medojević
79. Sandra Đurišić
80. Maja Radonjić
81. Anika Mentović

KOALICIJA EVROPSKA CRNA GORA – MILO ĐUKANOVIĆ – NAPRIJED CRNA GORO

1. Milo Đukanović
2. dr Igor Lukšić
3. Svetozar Marović
4. Željko Šturanović
5. Ranko Krivokapić
6. Branimir Gvozdenović
7. Duško Marković
8. Mevludin Nuhodžić
9. mr Milutin Simović
10. Rifat Rastoder
11. Andrija Popović
12. prof.dr Miodrag Bobo Radunović
13. Milan Roćen
14. Daliborka Pejović
15. Vujica Lazović
16. Slavoljub Migo Stijepović
17. prof. dr Sanja Vlahović
18. Marija Maja Čatović
19. dr Miomir Mugoša
20. Borislav Banović
21. Tarzan Milošević
22. prof. dr Milica Pejanović-Đurišić
23. dr Predrag Sekulić
24. dr Suad Numanović
25. Ivan Brajović
26. Vladan Vučelić
27. dr Filip Vuković
28. Radivoje Lala Nikčević
29. dr Vladimir Kavarić
30. Raško Konjević
31. doc.dr Miodrag Vuković
32. Šefkija Murić
33. doc.dr Srđa Popović
34. Slobodan Krušo Radović
35. Damir Šehović
36. Saša Pešić
37. mr Predrag Bošković
38. Jovan Martinović
39. Branko Čavor
40. Draginja Vuksanović
41. Luidž Ljubo Škrelja
42. Milorad Vuletić
43. Obrad Mišo Stanišić
44. Zoran Jelić
45. Džavid Šabović
46. Marta Šćepanović
47. dr Zoran Srzentić
48. Husnija Šabović
49. dr Zoran Vukčević
50. Izet Bralić
51. dr Halil Duković
52. mr Branka Tanasijević
53. Vuk Roćen
54. Rešid Adrović
55. Mićo Orlandić
56. Žana Filipović
57. Željko Aprcović
58. Časlav Vešović
59. Dragan Purko Ivančević
60. Mubera Kurpejović
61. Zorica Kovačević
62. Radovan Obradović
63. Nada Drobnjak
64. Veljko Zarubica
65. Jelena Mitrović
66. Vesna Miranović
67. Nikola Gegaj
68. Božidarka Popović
69. dr Jasmin Sutović
70. Krsto Bošković
71. dr Nermin Abdić
72. Maida Bešlić
73. dr Alma Kršić
74. Milica Nikolić

75. Mirel Radić-Ljubisavljević
76. Katarina Kažanegra
77. dr Zilha Idrizović
78. Sonja Nikčević
79. Maja Bakrač
80. Hidajeta Bajramspahić
81. Nermina Šabović

FORCA ZA JEDINSTVO - FORCA PËR BASHKIM
Genci Nimanbegu – Vasel Sinishtaj – Zana Sarvan

1. Genci Nimanbegu
2. Vasel Sinishtaj
3. Zana Sarvan
4. Nazif Cungu
5. Smail Maliq Çunmulaj
6. Xhaudet Cakuli
7. Mefit Tela
8. Lindon Gjellaj
9. Vera Hakaj
10. Rexhep Gjokaj
11. Nail Draga
12. Nikollë Z.Gegaj
13. Ilirjan Kolic
14. Katrina Đurašević
15. Florim Pali
16. Faik Nika
17. Valentina Junçaj
18. Afërdita Pellingu
19. Eljez Niković
20. Djoka Djonović
21. Agon Salaj
22. Lindita Djonaj
23. Mirsad Markashi
24. Nuo Camaj
25. Veneranda Gjonaj
26. Gjeto Ulaj
27. Valdet Adzemović
28. Vjolca Lika Çoboviq
29. Suzana Djonaj
30. Ilmira Lika
31. Leon Dj. Berișaj
32. Mustafa Gorana
33. Vera Nicaaj
34. Zaim Sinanovic
35. Asllan Llunji
36. Simon Ivezaj
37. Zenepa Ljikovic
38. Ridvana Sulic
39. Fuad Hadzibeti

HRVATSKA GRAĐANSKA INICIJATIVA (HGI) – ODLUČNO

1. Ljerka Dragičević
2. Marija Vučinović
3. Ilija Janović
4. Josip Gržetić
5. Blanka Radošević-Marović
6. Srećko Tripović
7. Anto Perčin
8. dr Đuro Kojan
9. Ljiljana Velić
10. Filo Biskupović
11. Adrijan Vuksanović
12. Vlasta Božinović
13. Miomir Abović
14. Zvonimir Deković
15. Marin Čaveliš
16. Ružica Lazarević
17. Tripo Matijević
18. Pavle Marković
19. Krsto Brkanović
20. Miroslav Marušić
21. Irena Grandis
22. Anto Biskupović
23. Josip Marinović
24. Petar Janović
25. Sandra Krstović
26. Zvonko Perušina
27. Andro Petrović
28. Irena Belan
29. Ljubica Sindik
30. Mihail Bilafer
31. Milena P.Kovačić
32. Marko Marković

POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ

1. Darko Pajović
2. Azra Jasavić
3. Mladen Bojanić
4. Srđan Perić
5. mr Dritan Abazović
6. Ana Ponoš
7. Zoran Miljanić
8. Goran Tuponja
9. Miloš Konatar
10. Zorica Martinović
11. Nikola Necko Kočalo
12. Goran Đurović
13. Branko Micev
14. Radmila Milošević
15. Dejan Božović
16. Milić Joksimović
17. Emin Duraković
18. Marija Martinović
19. Predrag Popović
20. dr Danilo Mrdak
21. Zarija Milić
22. Svetlana Dukić
23. dr Arslan Dedeić
24. Mirčeta Tomčić
25. dr Tamara Bajić
26. Aleksandar Đuretić
27. Almir Balić
28. mr Sanja Kotlaja
29. Časlav Perović
30. Lazar Vidović
31. mr Katarina Raičević
32. Miloš Perović
33. Dragan Cvetković
34. dr Igbala Šabović Kerović
35. Marinko Barjaktarević
36. Nikola Terzić
37. Jasna Gajević
38. Ranko Proroković
39. Nihad Kršić
40. mr Leposava Đurović
41. Nenad Konjević
42. Ljubomir Radojević
43. mr Milena Pavićević
44. Velizar Radonjić
45. Aleksandar Srdanović
46. Dobrica Savić
47. Momčilo Radnjić
48. Predrag Kažić
49. Zlatica Kadić
50. Rajko Mijajlović
51. Jovo Radulović
52. mr Ljiljana Kolundžić
53. Marko Kilibarda
54. Nikola Jurić
55. Aleksandra Đurović
56. mr Rade Čantrić
57. Dojčin Doco Bojanić
58. Svetlana Lekić
59. Ivana Gogić
60. Milivoje Lakić
61. Žana Tasan Mazoko
62. Ranko Goranović
63. Ivan Stojanović
64. Sanja Ratković
65. mr Aleksandar Ražnatović
66. Safet Beci
67. Dragana Varezić
68. Pavle Radulović
69. Predrag Nikolić
70. Vera Leković
71. Goran Sindik
72. Milorad Živaljević
73. Dženita Ćirlija
74. Mladen Obrenović
75. Matija Milačić
76. Jelena Milošević

- 77. Veljko Dedejić
- 78. Daniela Banović-Đurović
- 79. Elmaz Osmanović
- 80. dr Nedeljka Vidović
- 81. Neđeljko Đurović

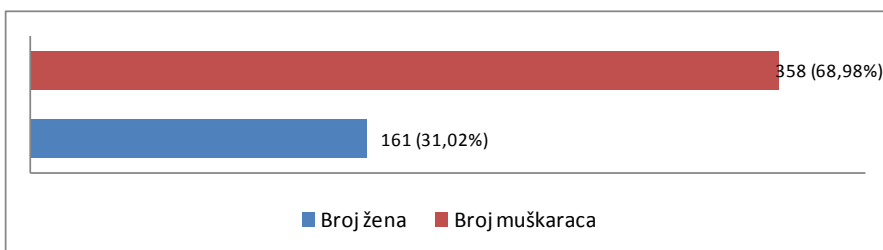
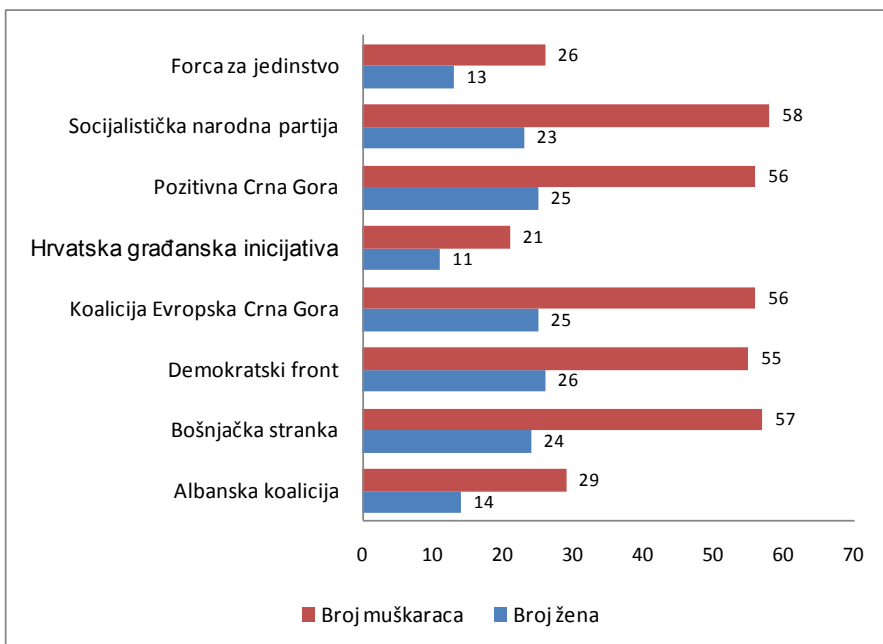
SOCIJALISTIČKA NARODNA PARTIJA CRNE GORE –

TVOJ ŽIVOT. TVOJA DRŽAVA. TVOJ IZBOR.

1. Srđan Milić
2. Neven Gošović
3. Snežana Jonica
4. dr Milorad Bakić
5. mr Aleksandar Damjanović
6. Zdenka Popović
7. Vasilije Lalošević
8. Velizar Kaluđerović
9. Obrad Gojković
10. Nataša Vuković
11. dr Miloje Pupović
12. dr Dragutin Bata Raičević
13. Dijana Anđelić
14. Aleksa Bečić
15. Vuksan Simonović
16. mr Danijela Đurović
17. Branislav Ivanović
18. Radivoje Rašović
19. Veselinka Peković
20. Srđan Raičević
21. dr Dragan Koprivica
22. Danijela Danka Marković
23. dr Branko Bačo Ivanović
24. mr Bosiljka Tomić
25. Mijuško Bajagić
26. Dragoslav Dado Ščekić
27. Zorka Brakočević
28. Veselin Bakić
29. Zoran Bošković
30. Radmila Čagorović
31. mr Miomir Mijo Vojinović
32. Savo Vučetić
33. mr Vesna Samardžić
34. Dragutin Boko Joksimović
35. dr Radosav Rašo Nišavić
36. Rosa Veličković
37. Dobrica Šljivančanin
38. Milutin Cicmil
39. mr Marina Vujadinović
40. Veršigora Vešo Bulatović
41. Kolja Ljuljđuraj
42. Ivana Mirović
43. Andrija Četković
44. Goran Palević
45. Milica Kaluđerović
46. Milivoje Zarubica
47. Panto Peković
48. dr Milka Minja Bulatović
49. mr Danko Šarančić
50. Vuk Mikić
51. Zorica Gavrilović
52. Vladimir Vujović
53. dr Miroslav Mišo Matović
54. Jelena Vučetić
55. Milovan Gogić
56. Stevo Cvjetković
57. Jelena Bešović
58. Milan Ružić
59. Milovan Čulafić
60. Gorica Knežević-Jelovac
61. Radoman Purić
62. Goran Dašić
63. Marko Perućica
64. Marija Bojović
65. Boriša Gačević
66. Šeko Čilović
67. Dijana Kostić
68. Vlado Popović
69. Milija Rovčanin
70. Aleksandra Sindik
71. Vlado Šanjo Samardžić
72. Radoje Milić
73. Dragan Ivanović
74. Vladimir Mračević

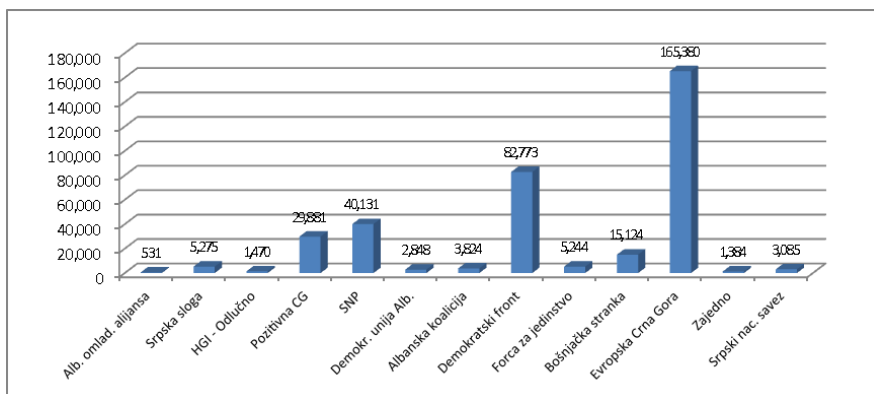
75. Mitar Vuković
76. Ljiljana Maraš
77. Milenko Cebalović
78. Slavko Vukčević
79. Neđeljko Jakšić
80. Veselin Marković
81. mr Ana Šanović

Grafički prikaz rodne zastupljenosti izbornih lista

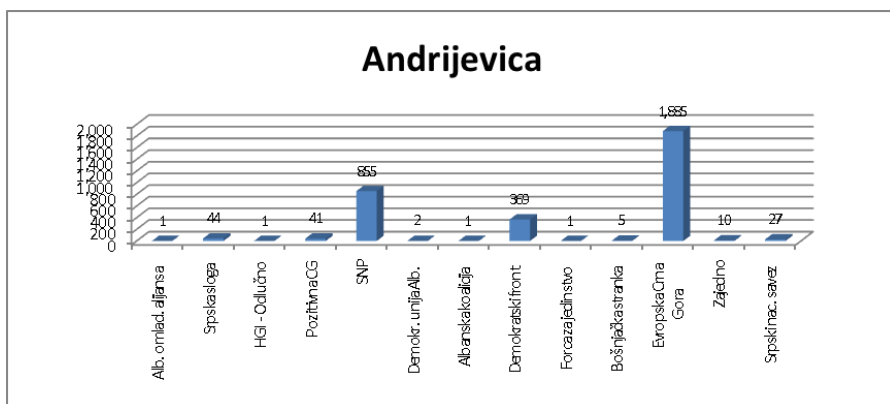

***Grafički prikaz rezultata političkih
partija i koalicija na parlamentarnim
izborima 2012. godine***

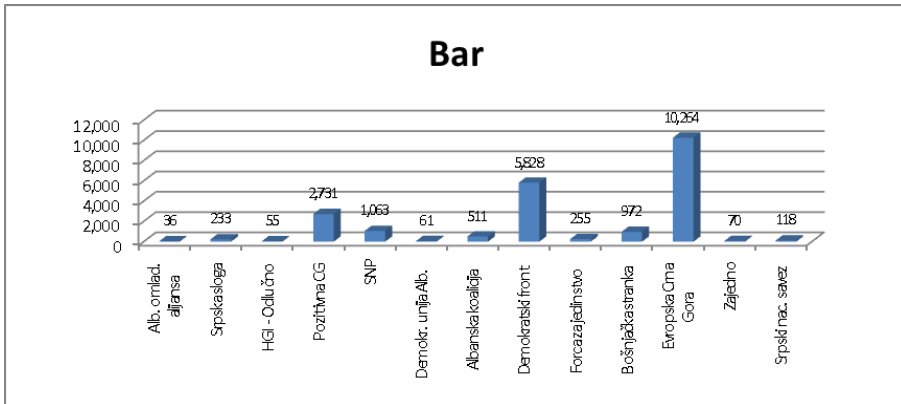

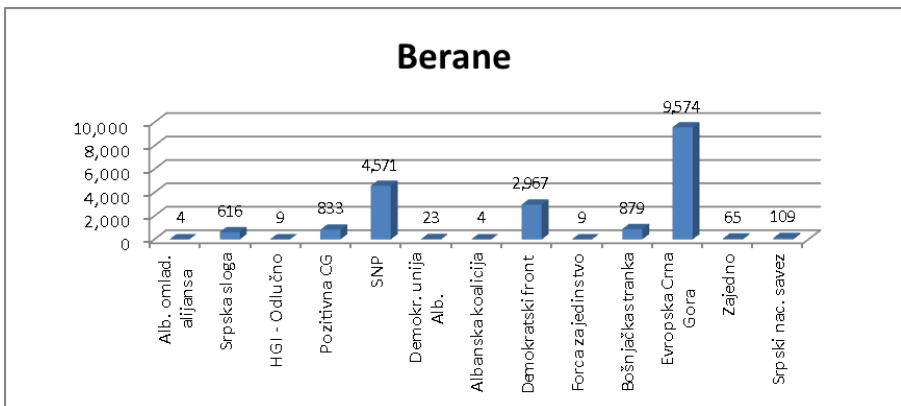
Grafikon 1: Rezultati parlamentarnih izbora 2012.godine na nivou čitave Crne Gore

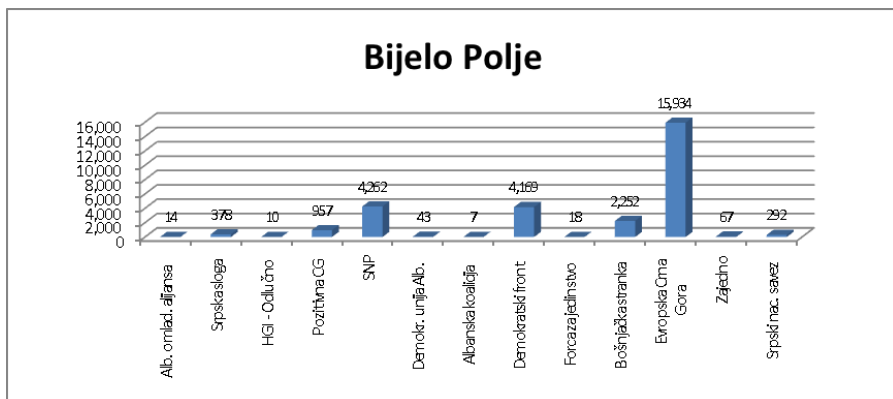
Grafikon 2: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Andrijevici

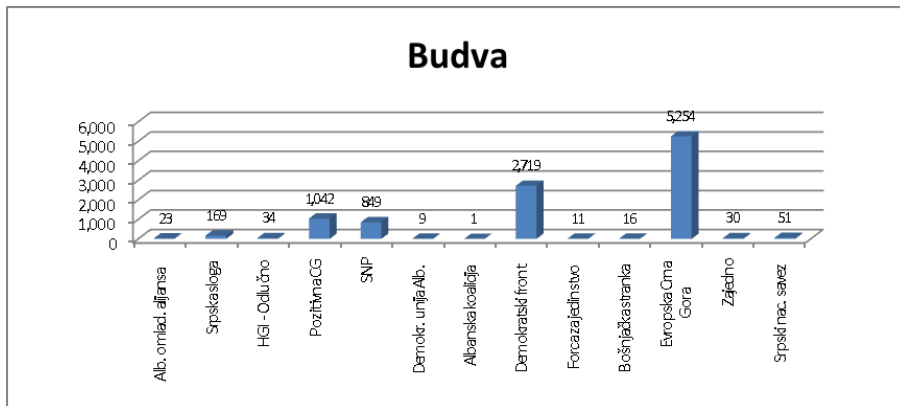
Grafikon 3: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Baru

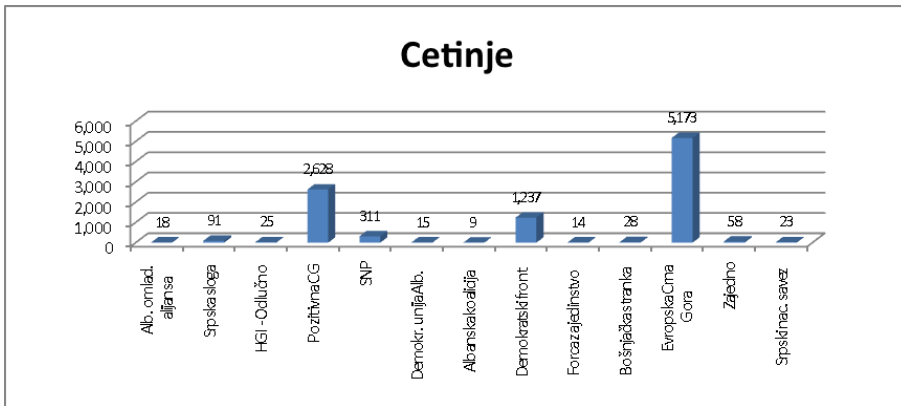
Grafikon 4: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Beranama

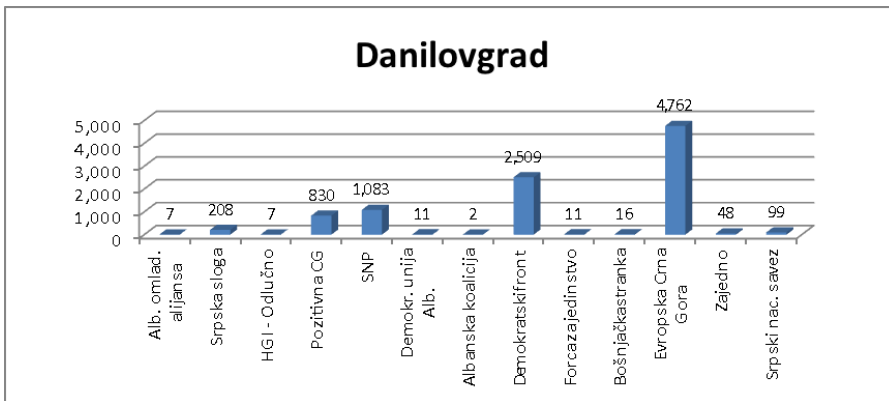
Grafikon 5: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Bijelom Polju

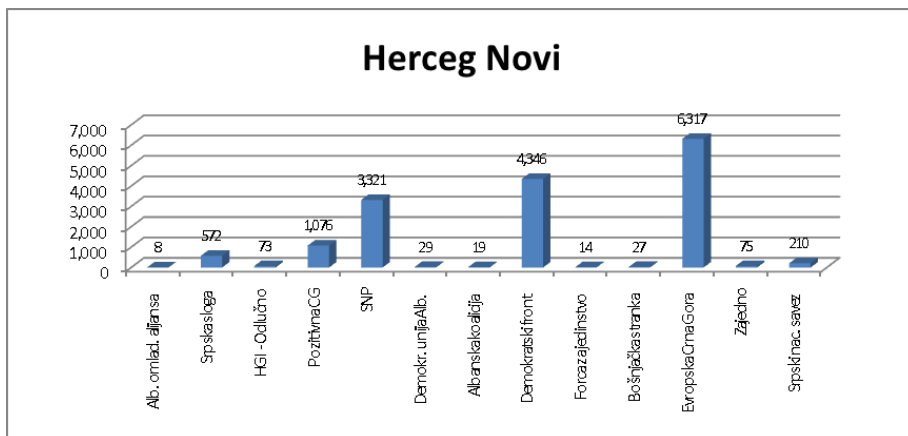
Grafikon 6: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Budvi

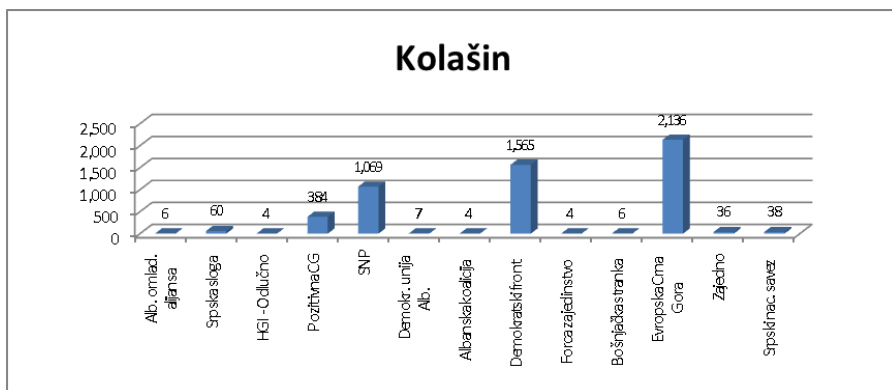
Grafikon 7: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Cetinju

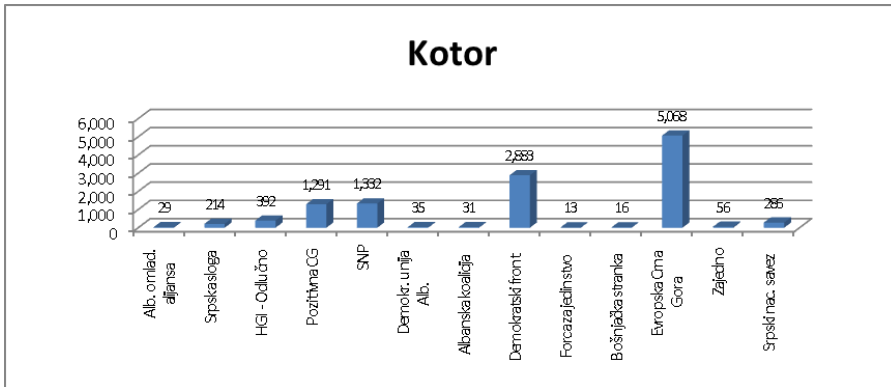
Grafikon 8: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Danilovgradu

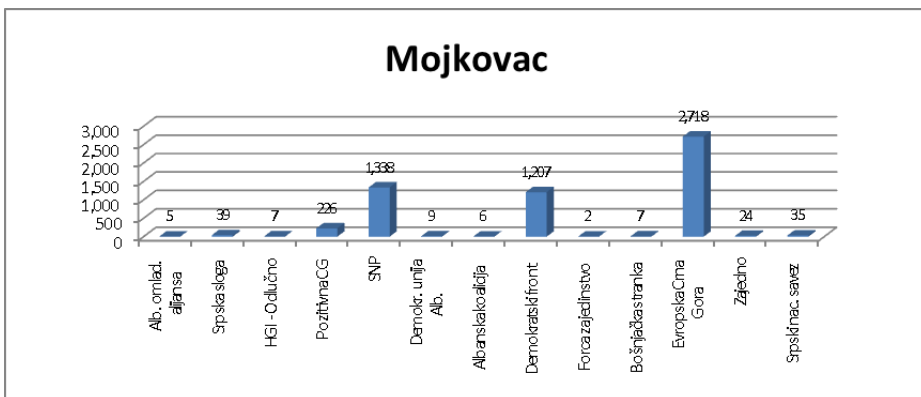
Grafikon 9: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Herceg Novom

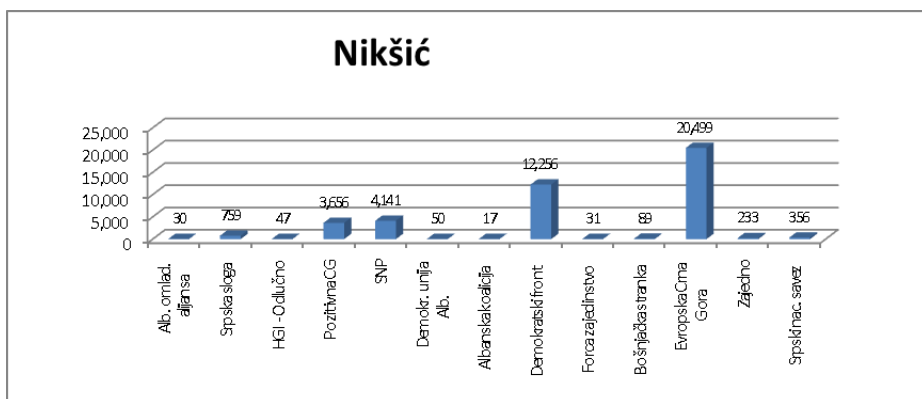
Grafikon 10: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Kolašinu

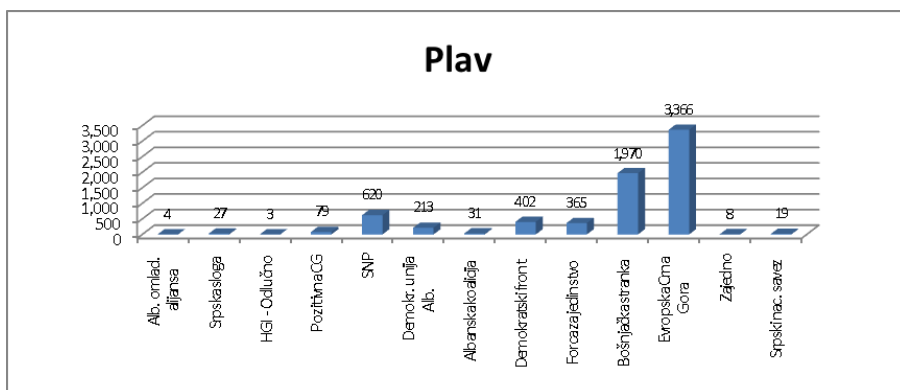
Grafikon 11: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Kotoru

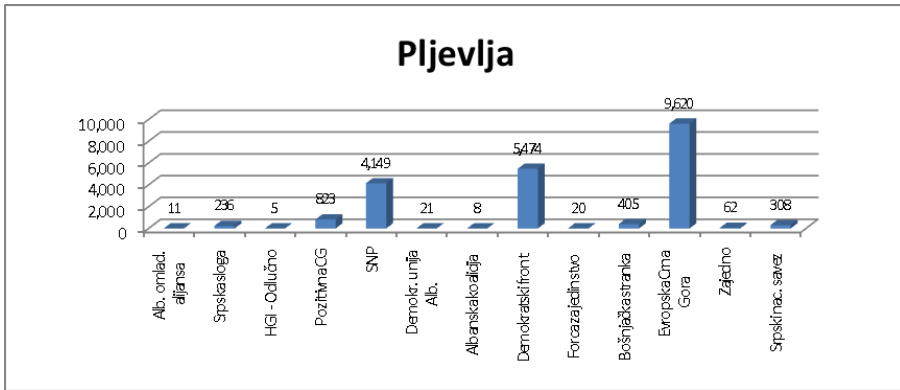
Grafikon 12: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Mojkovcu

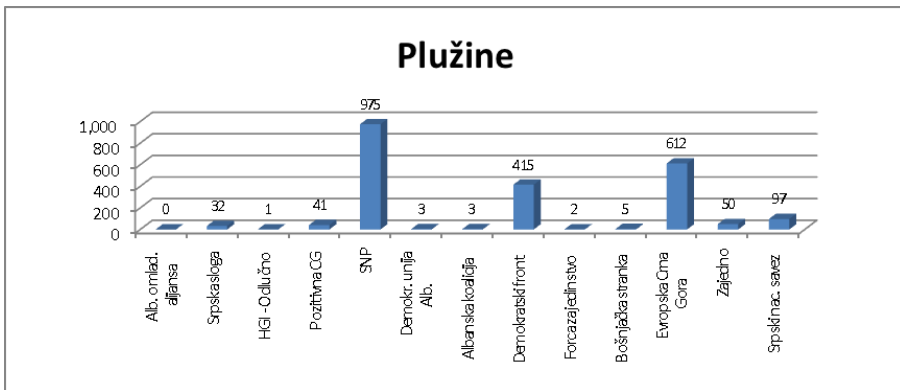
Grafikon 13: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Nikšiću

Grafikon 14: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Plavu

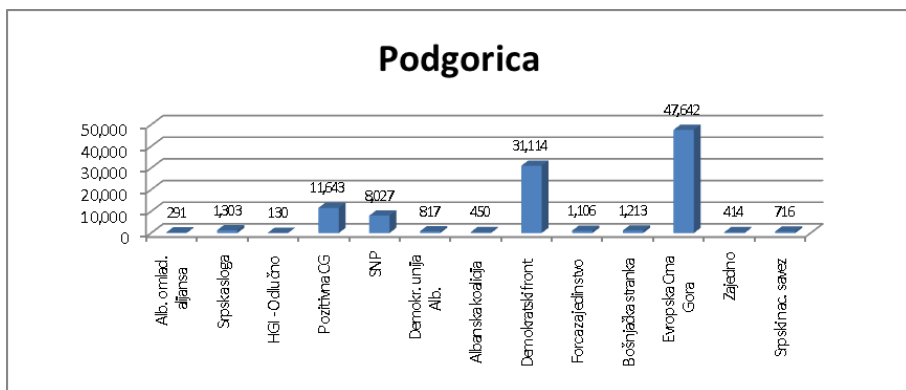

Grafikon 15: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Pljevljima

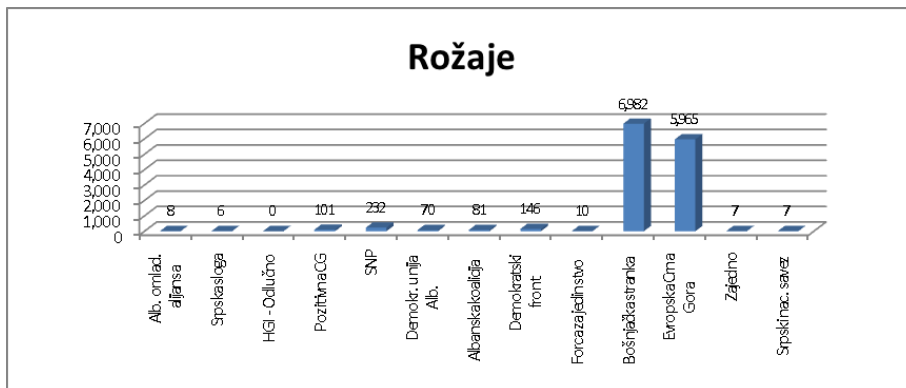

Grafikon 16: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Plužinama

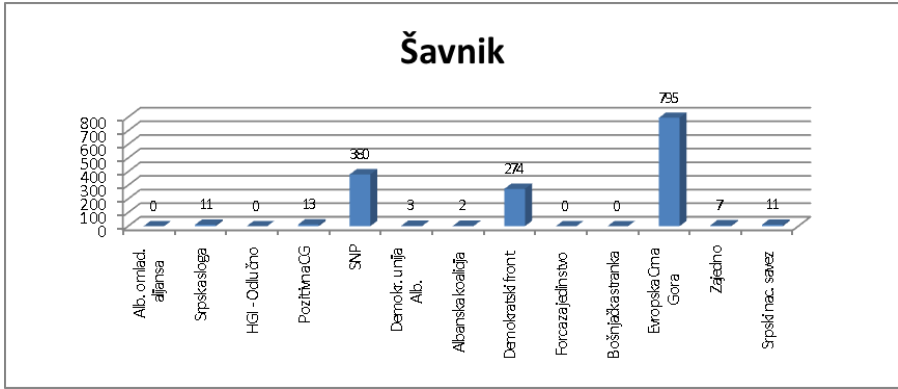

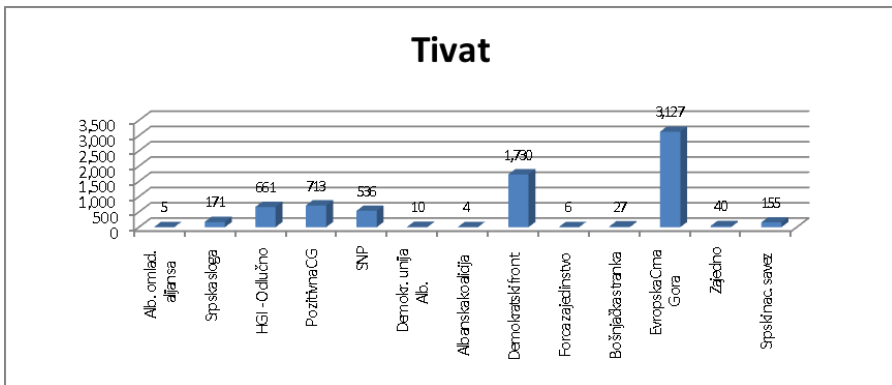
Grafikon 17: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Podgorici

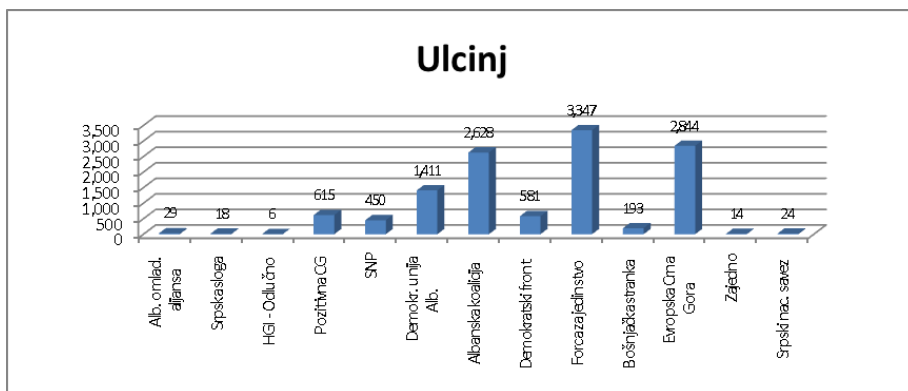
Grafikon 18: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Rožajama

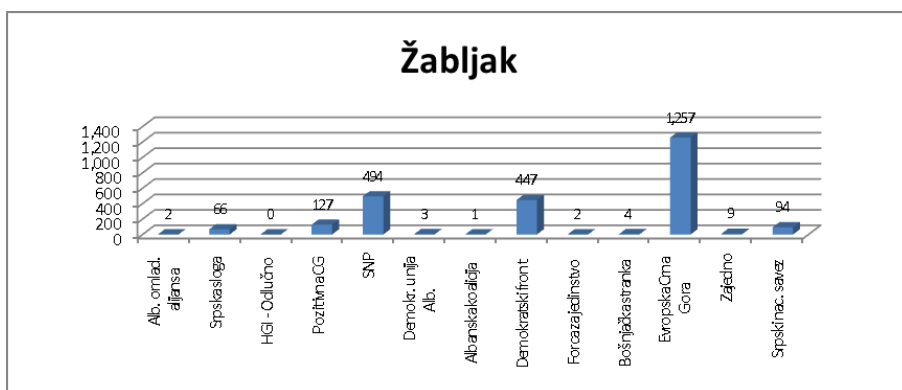
Grafikon 19: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Šavniku

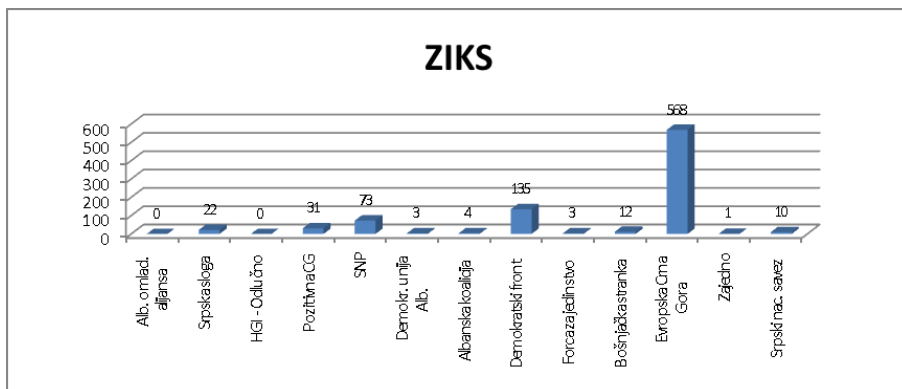
Grafikon 20: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Tivtu

Grafikon 21: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Ulcinju

Grafikon 22: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u Žabljaku

Grafikon 23: Distribucija glasova na parlamentarnim izborima 2012.godine u ZIKS-u

Sastav Skupštine Crne Gore

DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA (DPS)¹⁰

1. Milo Đukanović
2. dr Igor Lukšić
3. Željko Šturanović
4. Dušan Marković
5. Melvudin Nuhodžić
6. mr Milutin Simović
7. prof. dr Miodrag Bobo Radunović
8. Milan Roćen
9. Slavoljub Migo Stijepović
10. Sanja Vlahović
11. Tarzan Milošević
12. prof dr Milica Pejanović Đurišić
13. dr Predrag Sekulić
14. dr Suad Numanović
15. Filip Vuković
16. Radivoje Lala Nikčević
17. dr Vladimir Kavarić
18. doc. dr Miodrag Vuković
19. Šefkija Murić
20. doc. dr Srđa Popović
21. Slobodan Krušo Radović
22. Saša Pešić
23. mr Predrag Bošković
24. Jovan Martinović
25. Branko Čavor
26. Luidž Ljubo Škrelja
27. Miodrag Vuletić
28. Obrad Mišo Stanišić
29. Zoran Jelić
30. Marta Šćepanović
31. Zoran Srzentić

---

¹⁰ Sastav ovog poslaničkog kluba se odnosi na period prije formiranja Vlade Crne Gore

SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA (SDP)¹¹

1. Ranko Krivokapić
2. Rifat Rastoder
3. Vujica Lazović
4. Borislav Banović
5. Ivan Brajović
6. mr Raško Konjević
7. Damir Šehović

LIBERALNA PARTIJA (LP)

1. Andrija Popović

DEMOKRATSKI FRONT (DF)

1. Miodrag Lekić
2. dr Ljiljana Đurašković
3. doc. dr Branka Bošnjak
4. Milan Knežević
5. Janko Vučinić
6. Andrija Mandić
7. Nebojša Medojević
8. Predrag Bulatović
9. Goran Danilović
10. prof. dr Branko Radulović
11. dr Strahinja Bulajić
12. Slaven Radunović
13. Koča Pavlović
14. Vladislav Bojović
15. Emilo Labudović
16. dr Radovan Asanović
17. dr Novica Stanić
18. Veljko Vasiljević
19. Milutin Đukanović
20. prof. dr Jelisava Kalezić

---

¹¹ Sastav ovog poslaničkog kluba se odnosi na period prije formiranja Vlade Crne Gore

SOCIJALISTIČKA NARODNA PARTIJA (SNP)

1. Srđan Milić
2. Neven Gošović
3. Snežana Jonica
4. dr Miodrag Bakić
5. mr Aleksandar Damjanović
6. Zdenka Popović
7. Vasilije Lalošević
8. Velizar Kaluđerović
9. Obrad Gojković

POZITIVNA CRNA GORA (PCG)

1. Darko Pajović
2. Azra Jasavić
3. Mladen Bojanić
4. Srđan Perić
5. mr Dritan Abazović
6. Ana Ponoš
7. Zoran Miljanić

BOŠNJAČKA STRANKA (BS)

1. Rafet Husović
2. Suljo Mustafić
3. Kemal Zoronjić

HRVATSKA GRAĐANSKA INICIJATIVA (HGI)

1. Ljerka Dragičević

ALBANSKA KOALICIJA (AK)

1. Fatmir Gjeka

FORCA

1. Genci Nimanbegu

***Grafički prikaz rodne zastupljenosti
u Skupštini Crne Gore***

